

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Repatriace československých občanů z exilu ve Velké Británii po druhé
světové válce**

Repatriation of Czechoslovak exile from Great Britain after the Second World War

Jaroslav Kučera

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Rád bych poděkoval všem, kteří mi byli nápomocni radou, skutkem, ale také podporou. Nejprve bych rád poděkoval své vedoucí práce doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D. za trpělivost a odborné rady při vypracovávání této práce. Děkuji také všem zaměstnancům Národního archivu v Praze a The National Archives v Londýně za jejich svědomitou práci. Velice děkuji doktoru PhDr. Tomáši Klusoňovi z Archivu Ministerstva zahraničních věcí a také doktoru PhDr. Jakubu Doležalovi, vedoucímu Archivu Kanceláře prezidenta republiky. Také bych rád poděkoval PhDr. Antonínu Kostlánovi, CSc., za odbornou pomoc. Nakonec bych rád poděkoval rodině a přátelům za neutuchající podporu a důvěru.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Repatriace československých občanů z exilu ve Velké Británii po druhé světové válce“ vypracoval samostatně pod vedením doc. PhDr. Jany Čechurové, Ph.D., že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 21. 4. 2014

ABSTRAKT

Cílem této práce bude vyložit, jak probíhala repatriace z Velké Británie do osvobozeného Československa po druhé světové válce. Pro zařazení československé repatriace do mezinárodní repatriační akce je třeba zdůraznit roli mezinárodních organizací, bez kterých by celá akce nemohla být provedena. V první řadě se práce zaměřuje na mnohaleté plánování repatriace londýnskou československou exilovou vládou, což byl neskutečně zdoluhavý proces nejen pro ni samotnou, ale také pro spojenecké země. Plánování totiž naráželo na mnoho problémů a navíc se s některými závěry muselo počkat až do konce druhé světové války, protože bylo nutné znát aktuální situaci v domácím státě. Za druhé se v práci představí samotný start, průběh a závěr repatriace se zaměřením na jednotlivé transporty a obtíže, jež je doprovázely. V závěru práce je představeno několik repatriantů s jejich životními osudy během trvání jejich pobytu v Anglii, i po jejich návratu do vlasti.

KLÍČOVÁ SLOVA: Československo, Druhá světová válka, Exil, Repatriace

ABSTRACT

The aim of this work is to present how the repatriation from the UK to the liberated Czechoslovakia took place after World War II. The inclusion of the Czechoslovak repatriation to international repatriation action is necessary to emphasize the role of international organizations without this the whole event could not be understood correctly. Firstly, the paper focuses on many years of planning repatriation by London exile government which was incredibly tedious process not only for itself but also for the Allies. Planning is encountered a lot of problems and in addition to some conclusions had to wait until the end of the Second World War as it was necessary to know the current situation in the home country. Secondly, the work presents itself start, progress and conclusion repatriation focusing on individual transports and difficulties that accompany them. In conclusion, the paper presents several returnees with their life stories during the duration of their stay in England and after their return to their homeland.

KEY WORDS: Czechoslovakia, Exile, Repatriation, Second World War

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. MIGRAČNÍ PROCESY BĚHEM DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY.....	9
3. MEZINÁRODNÍ PŘÍPRAVY REPATRIACE.....	12
4. REPATRIACE Z VELKÉ BRITÁNIE.....	15
4.1. PŘÍPRAVY REPATRIACE A REPATRIACE STÁTNÍHO ZŘÍZENÍ.....	15
4.2. ČESKOSLOVENSKÁ REPATRIAČNÍ MISE PRO VELKOU BRITÁNII.....	33
5. EXKURS: ŽIVOTNÍ PŘÍBĚHY LIDÍ, KTERÝ PROŠLI REPATRIACÍ Z VELKÉ BRITÁNIE.....	55
LUDVÍK FREJKA A HANA FREJKOVÁ.....	55
LUBOR MATOUŠ.....	57
VILÉM NOVÝ.....	58
OLDŘICH PREČ.....	60
PAVEL SEIFTER.....	61
OTTO ŠLING A MARIAN ŠLINGOVÁ-FAGANOVÁ	63
VLADIMÍR VAŘECHA.....	64
JIRÍ VRÁNEK.....	66
6. ZÁVĚR.....	68
7. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	71
7.1. PRAMENY.....	71
7.2. LITERATURA.....	72
8. SEZNAM PŘÍLOH.....	76
9. PŘÍLOHY.....	78

SEZNAM ZKRATEK

AIR – Air Ministry (Ministerstvo letectví)

AKPR – Archiv Kanceláře prezidenta republiky

AMZV – Archiv Ministerstva zahraničních věcí

CRTF – Czechoslovak Refugee Trust Fund (Český svěřenecký fond pro uprchlíky)

ČČK – Československý červený kříž

ČK – Červený kříž

ČČK-L – Československý červený kříž, Londýn

ČSR – Československá republika

ČSRM - Československá repatriční mise ve Velké Británii

DPs – Displaced persons, (přemístěné osoby)

FO – Foreign Office (Ministerstvo zahraničních věcí)

HO – Home Office (Ministerstvo vnitra)

IRO – International Refugee Organization (Mezinárodní organizace pro uprchlíky)

KPR – Kancelář prezidenta republiky

LA – Londýnský archiv

MHO – Ministerstvo hospodářské obnovy

MHO-L – Ministerstvo hospodářské obnovy, Londýn

MNO – Ministerstvo národní obrany

MOPSP – Ministerstvo ochrany práce a sociální péče (4. 4. 1945-10. 6. 1946)

MPSP-R – Ministerstvo práce a sociální péče, odbor repatriace

MPSP – Ministerstvo práce a sociální péče (11. 5. 1949 – 7. 9. 1951)

MSP – Ministerstvo sociální péče (10. 6. 1946 – 11. 5. 1949)

MZV – Ministerstvo zahraničních věcí

NA – Národní archiv v Praze

NÚKÚ – Nejvyšší účetní a kontrolní úřad

SHAEF – Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (Hlavní stan spojených expedičních sil)

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

TNA – The National Archives London-Kew (Národní Archiv Londýn – Kew)

UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa spojených národů pro pomoc a obnovu)

USFET – United States Forces, European Theater

WO – War Office (Ministerstvo války)

1. ÚVOD

„Před druhou světovou válkou bylo cestování tak snadné, že to dnes vypadá jako sen. Stačilo mít peníze; pasy a víza se vždycky nějak vyřídily. Ráno v sedm člověk mohl nasednout do autobusu Aera před Švédským divadlem a ještě téhož dne povečeřet v Paříži a pak jít do divadla. ... Víza jsem měl v pořádku, lodní lístky zamluvené, kufry sbalené a peníze spočítané. Nechybělo už nic než stávka přístavních dělníků, abych poznal, jak se cestuje po Evropě v roce 1947... Na holandsko-belgické hranici jsem zažil snad nejpřísnější celní kontrolu za celou cestu. Všichni cestující i se zavazadly museli vystoupit a přesunout se do prostorného sálu celnice. Celníci ve všech zemích nejpřísněji vždycky kontrolují své krajany a mnohý Holanďan rudl, brunátněl a otíral si pot z čela, když mu celníci otvírali a přehrabávali kufry a do poslední mrtě kontrolovali peněženky a kabelky.“¹

Takto líčí Mika Waltari své osobní zkušenosti o cestovních podmínkách v Evropě po skončení druhé světové války. Dlouholetý konflikt způsobil značné škody na infrastruktuře desítek evropských zemí. Jestliže Waltariho zážitky byly prožity v roce 1947, je zřejmé, že bezprostředně po ukončení války musela být dopravní situace mnohonásobně složitější. Dopřít po válce jednotlivce z výchozího bodu do cílové stanice vyžadovalo nadměrné úsilí, trpělivost, ale také přiměřenou dávku asertivity, schovávající se za pokorou. Daleko více sil však vyžadoval přesun stovek, ba tisíců osob. Pokud mluvíme o účelném přemísťování občanů jednoho státu, kteří se z vážných důvodů nemohli během války navrátit zpět do domovského státu, byl tento po válce povinen umožnit jejich bezpečný návrat a zajistit jejich přepravu. V takovémto případě hovoříme o repatriaci (tj. opětovné navrácení do vlasti). O osobách, které usilují o repatriaci a jsou k ní připuštěni, hovoříme jako o repatriantech.

Cílem této práce bude vyložit, jak probíhala repatriace z Velké Británie do osvobozeného Československa po druhé světové válce. Je však nutno mít na paměti, že repatriace na československé území probíhala jinak pro Čechy, Moravu a Slezsko a jinak na Slovensku. Ačkoliv občané Československa (ČSR) byli roztroušeni do celého světa, zaměří se tato práce pouze na repatriaci, která probíhala přímo z Velké Británie. Hovoříme-li přímo, lze se dotázat, jaká repatriace probíhala nepřímou. Na konci 30. let byla Velká Británie stále úzce spjata se svými bývalými koloniemi, které konstantně sdílely britskou zahraniční politiku. Také vzdálené exotické země se staly útočištěm pro válečné uprchlíky z Evropy, kteří se

¹ Mika WALTARI, *Cesta do Istanbulu*, Praha 2003.

² Žádosti o návrat do ČSR přicházely například z Kanady, USA, Kolumbie, Venezuely, ale třeba také z Číny,

hodlali po válce navrátit do vlasti. Jejich repatriace byla poté předmětem diskusí mezi Velkou Británií a ČSR, ale zpět do Evropy se vraceli nejsložitějšími cestami, zcela nezávazně na probíhající repatriaci z Velké Británie.²

V první řadě se práce zaměří na mnohaleté plánování repatriace, což byl neskutečně zdoluhavý proces nejen pro exilovou vládu, ale také pro všechny spojence, protože některé citlivé otázky repatriace vyvolávaly mezi nimi konflikt. Za druhé se představí samotný start, průběh a závěr repatriace se zaměřením na jednotlivé transporty a obtíže, jež je doprovázely. V závěru práce bude představeno několik repatriantů s jejich životními osudy během trvání jejich pobytu v Anglii. Jednotlivé osobnosti jsou vybrány tak, aby reprezentovaly různé skupiny československých občanů a pomohly tak nastínit vývoj událostí po roce 1945, který měl na jejich osudy různý dopad.

Jelikož dané téma nebylo prozatím předmětem zájmu českých historiků, byly hlavními zdroji této práce nevydané archivní materiály z Národního archivu v Praze (NA) a britského státního archivu The National Archives v Londýně (TNA). Z pražského NA byly použity převážně fondy Ministerstva práce a sociální péče, repatriace a Ministerstva vnitra, Londýn, které obsahují nejvíce materiálů, ale důležité dokumenty lze v menší míře objevit také ve fondech Československého červeného kříže, Londýn a Ministerstva pro hospodářskou obnovu, Londýn. V londýnském archivu bylo nejvíce informací ohledně repatriace možno dohledat ve fondech Foreign Office (Ministerstvo zahraničních věcí), Home Office (Ministerstvo vnitra), War Office (Ministerstvo války) a částečně také Air Office (Ministerstvo letectví).

Dalším nepostradatelným archívem je Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze (AKPR), který poskytuje ve fondech Londýnského archivu a fondu Kanceláře prezidenta republiky – protokol T (tajné), 1945-1963 jedinečné informace o československé repatriační misi ve Velké Británii (dále jen ČSRM) a také o jednotlivých repatriantech a jejich názorech k postupu repatriace. Posledním doplňujícím archívem je Archiv Ministerstva zahraničních věcí v Praze, jenž poskytuje doplňující informace k dílčím záležitostem repatriační mise (AMZV).

Práce s literaturou k danému tématu byla o trochu složitější než s prameny, jelikož česká historiografie zatím nevěnovala repatriaci tolik pozornosti. Navíc podle názoru Z. R.

² Žádosti o návrat do ČSR přicházely například z Kanady, USA, Kolumbie, Venezuely, ale třeba také z Číny, Indie či Austrálie. Viz jednotlivé případy repatriace In: Národní archiv Praha (NA), fond Ministerstva práce a sociální péče – repatriace (MPSP-R).

Nešpora postrádá česká historiografie daleko více zájmu o studium migrací ve 20. století.³ Repatriace bezesporu spadá pod migrační studia, takže je možno dát za pravdu Z. R. Nešporovi. Během druhé poloviny dvacátého století vyšly práce Karla Sommera „UNRRA a Československo“⁴ a Jana Křena „Do emigrace: Západní zahraniční odboj 1938-1939“⁵, které se věnují studiu migrací během druhé světové války, což je stavební kámen pro bádání o repatriaci. Důležitou studií je dílo Jaroslava Vaculíka s názvem „Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob“ (Displaced Persons),⁶ jež poprvé českému čtenáři částečně shrnulo repatriaci po druhé světové válce. Vaculíkovým hlavním tématem je reemigrace a proto se repatriaci věnuje pouze částečně, jelikož je to blízké jeho tématu. Dalším autorem je Jan Kuklík, jehož předmětem bádání jsou ekonomicko-politické vztahy mezi Velkou Británií a ČSR,⁷ ale hlavně studium Czechoslovak Refugee Trust Fundu (CRTF),⁸ neboli Českého svěřeneckého fondu pro uprchlíky.⁹ Ve svých studiích o CRTF se několikrát dotýká také repatriace, jelikož CRTF hrál v rámci repatričních příprav určitou roli. V nedávné době přispěla do bádání bakalářská práce Jany Kasíkové z Filozofické fakulty UK.¹⁰ Její práce se detailně věnuje repatriaci z Německa a poskytuje také informace o situaci v Praze po ustavení košické vlády. Pro závěrečnou část práce byla použita studie Jiřího Plachého „Filozofové v battledressec“¹¹, která poskytuje informace o určité skupině repatriantů. Další použitá literatura už byla použita pro doplňující informace ke studiu repatriace.

³ Z. R. NEŠPORA, České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium, *Soudobé dějiny* 12, 2005, s. 245-284.

⁴ Karel SOMMER, UNRRA a Československo, Praha, 1993.

⁵ Jan KŘEN, Do emigrace: Západní zahraniční odboj 1938-1939, Praha 1963.

⁶ Jaroslav VACULÍK, Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob (Displaced Persons), Brno 2004.

⁷ Jan KUKLÍK, Do poslední pence: československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982, Praha 2007.

⁸ Jan KUKLÍK – Jana ČECHUROVÁ, Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace, díl I, Geneze a finanční zabezpečení, *Soudobé dějiny* 14, 2007, č. 1, s. 9-43.

⁹ CRTF vznikl z původního fondu The British Committee for Refugees from Czecho-Slovakia, který vznikl po mnichovských událostech na podporu uprchlíků z Česko-Slovenska. Více o CRTF viz pozn. 8.

¹⁰ Jana KASÍKOVÁ, Repatriace a návrat Čechů po druhé světové válce z totálního nasazení a internace na území Německa, Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta Filozofická, Ústav českých dějin.

¹¹ Jiří PLACHÝ, Filozofové v battledressec, Praha 2010.

2. MIGRAČNÍ PROCESY BĚHEM DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Evropa 20. století byla svědkem velkých změn, které postihly její obyvatelstvo, a proto se někdy tomuto období přezdívá také „věk migrací“.¹² Definice migrací se v průběhu vývoje Evropy proměňovala a dnešní význam migrací je chápán z více úhlů pohledu, tj. z hlediska právního, historického, ekonomického a sociologického aj. Z. R. Nešpor definuje migrace takto: „*Migracemi rozumíme mezinárodní, přeshraniční pohyby větších skupin obyvatelstva, vedoucí k setrvání (i)migrantů v hostitelské zemi alespoň po určitou dobu...*“¹³ Tato výchozí definice může být různým způsobem doplňována, například jejich rozdělením na legální a ilegální nebo čistě doplněním o další formy migrace jako je reemigrace či transmigrace.¹⁴ Je třeba mít na paměti, že tato definice je některými autory i zpochybňována.

Starší literatura dělila migrace převážně podle jejich příčin na politické a hospodářské. Po druhé světové válce se klasické chápání migrací a jejich příčin dostalo do jiného zorného úhlu. Začala se prosazovat myšlenka, že bez ohledu na to, zda jejich původní motivace byla hospodářská či politická, migranti se v hostitelské zemi setkávali s podobnými problémy a sociálními skutečnostmi, a to na základě již probíhajícího sociokulturního a ekonomického vývoje.¹⁵ Ve druhé polovině 20. století se zkoumání migračních procesů opíralo o dvě koncepce. První vysvětlovala migraci podle klasického výkladu o zkoumání příčin hromadného odchodu, v němž osoby hledaly pro sebe výhody v novém prostředí (například levná půda nebo finanční podpora) a proto usilovaly o celkovou asimilaci s novým prostředím. Druhá koncepce zdůrazňovala nerovnost v přístupu ke zdrojům pro obyvatele jednoho státu, v jejímž důsledku docházelo k migraci do míst s více zdroji na základě působení různých „push“ a „pull“ faktorů (tj. atraktivity nového prostředí a nedostatečnosti výchozího prostředí). První koncepce sloužila pro výklad masových migrací do Spojených států amerických či Kanady na počátku 20. století, druhá pak pro výklad vzniku globálních měst jako Los Angeles, Mexico City, Singapur, ale také Nairobi. Obě teorie přispěly k novým způsobům výzkumu migrací. V českém prostředí v období před rokem 1989 se studium migrací nemohlo naplno rozvinout, protože toto téma bylo příliš ideologizováno. Po Sametové revoluci se tomuto tématu začala věnovat řada historických pracovišť, nicméně

¹² Zdeněk R. NEŠPOR, Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií, *Soudobé dějiny* 12, 2005, s. 673.

¹³ Z. R. NEŠPOR, *České migrace 19. a 20. století*, s. 247.

¹⁴ Tamtéž, s. 248.

¹⁵ Z. R. NEŠPOR, Jak dál bádát o mezinárodních migracích?, s. 676.

podle názoru Zdeňka R. Nešpora se české prostředí stále omezuje na klasický výklad migrací, který ovšem nepřináší nové poznatky a zaostává za světovým vývojem jejich zkoumání.¹⁶

Hovoříme-li z historického pohledu o století migrací, máme tím na mysli velké vlny migračních procesů, které se nejvíce projevily na evropském obyvatelstvu. Důvody, které vedly jednotlivce k hromadným migracím, byly rozmanité, ale nejčastějším motivem byla hrozba a strach o vlastní bezpečí. Onen strach představovaly časté války, jež sužovaly celý evropský kontinent. Avšak největší zmatek vyvolaly bezesporu první a druhá světová válka a s nimi spojené nucené přesuny obyvatel. Z těchto dvou válek byla ta druhá mnohem více destabilizující. Nesnášenlivá politika nacistického Německa totiž představovala vážnou hrozbu pro vybraná etnika, která fašistická ideologie prohlašovala za podřadná. Nakonec se Němcům podařilo zastrašit nepřátele a vnést zmatek do tradičního evropského uspořádání, když záměrně začali přesouvat velké množství obyvatel. Osoby, nacházející se kvůli válce mimo své bydliště, je možno rozdělit na čtyři skupiny:¹⁷

1. Uprchlíci z bojových oblastí, utíkající před armádou.
2. Osoby deportované nebo zadržené.
3. Přemístěné osoby.
4. Vyhnanci z bývalých východních území německé říše.

Dle těchto kategorií lze odvodit, jak k danému přesunu došlo. Uprchlíci zde představují ty skupiny obyvatel, které zvolily vyhnanství před možnou perzekucí, kdežto osoby, které se rozhodly zůstat, již byly přesouvány Němci samotnými.¹⁸ Jakmile hitlerovské jednotky dobyly nějaké území, například Polsko, bylo započato s plánovaným přemísťováním obyvatelstva. V zimě 1939 bylo takto odvedeno asi 300 tisíc Poláků na nucené práce v Německu a došlo k internaci polských židů ve sběrných táborech. Bezprostředně poté došlo k přesídlení desetitisíců německých krajanů z italských či pruských oblastí do nově vyklizeného území v Polsku. Během krátké doby tak bylo přesunuto několik stovek tisíc osob.¹⁹ Navíc příklad ukazuje, jak Německo zásadním způsobem cíleně měnilo demografickou a etnografickou tvář Evropy, takže některé následky se nepodařilo již nikdy odstranit. S postupem německých vojsk a prosazováním této politiky během dvou let nastalo období zmatku. S postupem vojsk totiž další milióny osob utíkaly do bezpečí emigrace.

¹⁶ Z. R. NEŠPOR, České migrace 19. a 20. století, s. 273.

¹⁷ Klaus J. BLADE, Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí, Praha 2004, s. 266.

¹⁸ Zde je třeba mít na paměti, že Němci považovali osoby germánského původu za nadřazené a slovanského původu naopak za podřazené. To se také promítlo na jejich chování k těmto skupinám.

¹⁹ K. J. BLADE, Evropa v pohybu, s. 266-268.

Ačkoli se transfery obyvatel dotkly desítek států, největší pohyb osob nastal ve střední a východní Evropě. Kolem 10% celkového počtu obyvatelstva se v roce 1943 ocitlo mimo svůj domov a to včetně evropského Ruska, které mělo největší míru zastoupení v této statistice.²⁰

50-60 miliónů lidí se tedy během války ocitlo mimo svůj domov, do čehož nejsou započítány osoby, které odešly za účelem trvalého usazení v cizině, z toho 21 miliónů představovalo uprchlíky, jež se zdržovali na území cizího státu anebo se během let přesouvali.²¹ Jejich cesty směřovaly většinou do západních států, odkud se uprchlíci také přesouvali do zámoří. Pro Velkou Británii představoval první rok války značný nárůst počtu uprchlíků, a to hlavně z Polska, odkud do poloviny roku 1940 dorazilo 37 tisíc uprchlíků.²² Nedlouho poté hostila Velká Británie dalších 100 000 osob, které přicházely z Francie, Belgie, Norska, Dánska či Nizozemí.²³ Češi a Slováci v těchto statistikách představují menší zastoupení, ale pro studium československé válečné emigrace byla Velká Británie hlavní základnou exilového odboje.

²⁰ Tamtéž, s. 266.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

3. MEZINÁRODNÍ PŘÍPRAVY REPATRIACE

Když v roce 1939 válka v Evropě začala, nikdo se nedomníval, že přeroste v masivní světový konflikt, jakým se stala. Za první dva roky války dosáhl počet osob mimo svůj domov na téměř 21 miliónů a s dalším nárůstem těchto statistik se počítalo. Sir Frederic Leith-Ross, hlavní britský ekonomický poradce, v roce 1940 řekl, že Evropa by se měla vyvarovat chyb, kterých se dopustila během poskytování pomoci po skončení první světové války.²⁴ Tehdy se materiální pomoc na některá místa dostala s velkým zpožděním. Právě toho se měla Evropa v tomto případě vyvarovat. Ke konci roku 1940 byl zřízen výbor pod vedením Leith-Rosse, který začal vyjednávat s exilovými vládami ve Velké Británii o poválečné podpoře. Na základě těchto diskusí byl založen 24. září 1941 Inter-Allied Committee on Post-war Requirements, neboli Mezispojenecký výbor poválečné rekonstrukce (nejvíce je však znám pod názvem Leith-Ross Committee). Jeho hlavním úkolem bylo plánování poválečné obnovy Evropy a včasné ekonomické pomoci pro válkou poškozené země.²⁵ Z hlediska repatriace byl důležitý jeho podvýbor s názvem Comité interallié pour l'étude de l'armistice neboli Mezispojenecký výbor pro záležitosti příměří (někdy zvaný také výborem ministrů), zabývající se politickými otázkami v rámci poválečného přesunu obyvatelstva.²⁶ Podrobně zkoumal všechny skupiny přesunutých obyvatel a zjišťoval, zda je jejich návrat možný a zda hodlají k repatriaci přistupovat dobrovolně či nikoliv.²⁷ Druhým poradním orgánem mezispojeneckého výboru byl Technický poradní výbor pro záležitosti přemístěných osob. Náplní jeho práce bylo zkoumat organizační otázku dopravy, poskytování zdravotní péče a zřizování shromažďovacích středisek. Všechny tři složky pracovaly souběžně na tvorbě předběžného plánu pomoci poválečné Evropě, do čehož spadala také repatriace, která se měla uskutečnit po celém světě.

Během léta 1943 byly přijaty hlavní zásady poválečné rekonstrukce. Hlavními centry plánování byla města Londýn a Washington. Američané se stejně jako Rusové v této otázce tolik neangažovali, nicméně americký zájem postupně rostl, a tak USA s Velkou Británií

²⁴ Jessica REINISCH, *Internationalism in relief: The birth (and death) of UNRRA*, in: Mark Mazower, Jessica Reinisch and David Feldman (eds.), *Post-war Reconstruction in Europe: International Perspectives, 1945 – 1949*, Past and Present Supplement 210/6, s. 261.

²⁵ Susan ARMSTRONG-REID – David MURRAY, *Armies of Peace, Canada and the UNRRA Years*, Toronto 2008, s. 18; TÝŽ, J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 14-15.

²⁶ U všech jmenovaných výborů měla československá exilová vláda svého delegáta, který tlumočil její požadavky na poválečnou pomoc.

²⁷ Příkladem mohou být Sudetští Němci anebo uprchlíci z východní Evropy. V prvním případě se uprchlíci dožadovali návratu do své vlasti, ale byli odmítnuti původní domovinou. V druhém případě byla repatriace uprchlíků vyžadována státem, ale ti se k ní odmítali přihlásit a raději zůstali v zemi, v níž se po dobu války nalézali.

začaly pracovat na této věci společně. Vůbec poprvé se světové velmoci a ostatní státy (mimo státy nepřátelské a nezainteresované) rozhodly pracovat na jednotném plánu poválečné pomoci. Následkem této snahy 44 zemí z celého světa (mezi nimi i ČSR) podepsalo dohodu o společném postupu v této věci a společně založilo mezinárodní organizaci United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), v překladu Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu. Zakládací smlouva byla podepsána dne 9. listopadu 1943 ve Washingtonu a bylo v ní stanoveno, že organizace bude poskytovat pomoc zemím, poničeným válkou v takovém rozsahu, o jaký jednotlivé země požádaly; s podmínkou, že jednotlivé požadavky musela nejdříve schválit rada UNRRA.²⁸ Evropské státy tak dostávaly různé finanční a materiální podpory podle svých žádostí. Jelikož financování UNRRA podporovaly členské státy, které nebyly válkou přímo zasaženy, byla pomoc pro zasažené státy bezplatná a nezávazná. Příspěvek členských států činil 1% jejich HDP.²⁹

První zasedání UNRRA proběhlo v Atlantic City (USA) v listopadu 1943, krátce po jejím zřízení. Na této schůzi byla vytyčena svrchovanost UNRRA pro záležitosti poválečné rekonstrukce, do které spadala i repatriace. Prozatím se plánovaná pomoc týkala jen spojeneckých států a jejich občanů. Na druhé schůzi rady UNRRA, která se konala o rok později v kanadském Montrealu,³⁰ se již kompetence UNRRA přenesla i na území nepřátelských států a neokupované oblasti států spřátelených.

UNRRA rozlišovala dva typy osob, jímž byla povinna poskytnout pomoc. Nejprve se jednalo o občany spojeneckých států, nacházející se na osvobozeném či nepřátelském území. Za druhé byla pomoc poskytnuta osobám, které nebyly občany spojeneckých států, anebo neměly žádnou státní příslušnost. Důležité bylo také rozlišit uprchlíky. UNRRA proto definovala uprchlíky (repatrianty) pod souhrnný název Displaced Persons (DPs).³¹ DPs byli rozděleni do následujících kategorií:

1. Osoby, které byly nuceny kvůli válce opustit svá bydliště.
2. Osoby, které byly odsunuty v rámci své země.
3. Osoby, žijící v exilu.
4. Osoby, vyhnané ze země, jejíž nebyli státní příslušníci.

²⁸ K tomu: Karel SOMMER, UNRRA a Československo, Praha, 1993.

²⁹ J. KASÍKOVÁ, Repatriace a návrat Čechů, s. 14.

³⁰ Přesně v září 1944.

³¹ J. KASÍKOVÁ, Repatriace a návrat Čechů, s. 16.

Všechny tyto kategorie byly oficiálně přijaty jako osoby, spadající do repatriace a jako takové na ni měli právo. Tuto definici v březnu 1944 přijala také exilová vláda v Londýně.³² V roce 1944 se kompetence UNRRA značně proměnila. Zřízením Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (SHAEF)³³ neboli Vrchního velení spojeneckých expedičních sil v roce 1943 se v Evropě zároveň zrodila politicky silná armádní skupina, která si prosadila vedoucí pozici pro chystanou repatriační akci. Původně byla repatriace plně v kompetenci UNRRA, ale v květnu 1944 představilo SHAEF podrobný plán vojenské organizace repatriace v Evropě. V polovině roku 1944 zřídilo SHAEF Civil Affairs Division (Divizi pro civilní záležitosti), která obsahovala zvláštní oddělení nazvané Displaced Persons, Refugees and Welfare Branch (Oddělení péče o přemístěné osoby a uprchlíky).³⁴ Vznikl tak spor mezi civilní a vojenskou správou o vedení repatriace. Nakonec došlo k dohodě mezi UNRRA a SHAEF, když 25. listopadu 1945 společně podepsaly dohodu, v níž je SHAEF jmenován hlavním organizátorem celé akce a UNRRA přebírá administrativní a pomocnou úlohu. V dubnu 1945 ještě SHAEF zveřejnilo tzv. memorandum č. 39, které podtrhuje přímou vojenskou odpovědnost za repatriaci.³⁵

Zánikem SHAEF v létě roku 1945 se správa nad transporty dostala pod organizaci United States Forces, European Theater (USFET),³⁶ která byla zřízena jako náhrada za SHAEF. USFET však vykonávala vojenskou organizaci zbylých jednotek v Evropě a organizačně spadala pod UNRRA, která tak řídila repatriaci až do svého zániku v červnu 1947. Všechny zbylé úkoly po UNRRA převzala mezinárodní organizace International Refugee Organization (IRO),³⁷ jež se starala převážně o uprchlíky, kteří se odmítli vrátit do země původu. Oproti těmto praktikám ostře protestoval Svaz sovětských socialistických republik (SSSR), protože velké procento uprchlíků, odmítajících repatriaci, pocházelo právě z východní Evropy. SSSR už od začátku požadoval, aby repatriace byla nucená (o čemž se jednu dobu také uvažovalo), ale IRO její žádosti vždy zamítla a uprchlíci si mohli vybrat zemi svého budoucího pobytu podle svého uvážení.

³² NA, fond Ministerstvo hospodářské obnovy, Londýn (MHO-L), karton 89, zpráva ministerstva práce a sociální péče (MPSP) ze dne 8. 3. 1944.

³³ K tomu: J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 17.

³⁴ J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 19.

³⁵ J. KASÍKOVÁ, *Repatriace a návrat Čechů*, s. 15.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž; TÝŽ, J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 20.

4. REPATRIACE Z VELKÉ BRITÁNIE

Ačkoliv byli občané ČSR rozptýleni po celém světě, vytvořila se na britských ostrovech silná a stabilní uprchlická skupina, která se mínila prosadit mezi spojenci a s nimi bojovat proti teroru a útlaku fašizmu v Evropě. Po skončení války však nastal problém, jak dostat všechny uprchlíky zpět do osvobozené vlasti. Důmyslní českoslovenští odbojáři si však byli tohoto problému vědomi s velkým předstihem, a tak měli potřebnou časovou rezervu, aby se celá repatriční akce mohla důkladně a promyšleně naplánovat. Během 40. let 20. století se mimo bojové akce probírá také téma repatriční a postupně se exilová vláda dopracovává k finální podobě celé repatriace.

Nicméně tématem této práce je pouze repatriace z Velké Británie, ačkoličí zemí, kam se uchýlovali českoslovenští občané, bylo mnohem více. Jednotlivě pro každou zemi se po válce zřizovala tzv. repatriční mise, která musela být zřízena také pro Velkou Británii. Tato mise poté organizovaně řídila odchod všech repatriantů do ČSR. Předtím se však museli repatrianti rozdělit do různých kategorií.

Uprchlíkům během repatriace také pomáhaly různé organizace, které vypomáhaly s péčí o uprchlíky během jejich pobytu v cizině. Nejvýznamnějšími československými organizacemi byly Československá pomoc a ČČK v Londýně. Za britské organizace to zase byly The British Committee a CRTF. O československé uprchlíky tak bylo během jejich pobytu ve Velké Británii dobře postaráno a po válce se mohli bezpečně vrátit domů.

4.1. PŘÍPRAVY REPATRIACE A REPATRIACE STÁTNÍHO ZŘÍZENÍ

Rozsáhlé přípravy repatriční akce sahají až do počátku čtyřicátých let dvacátého století, tedy do doby, kdy ještě vůbec nebylo jisté, která ze zneprátených stran vyhraje. Zřejmé však bylo, že se následkem války ocitlo mnoho lidí mimo svůj domov. Milióny uprchlíků byly roztroušeny po celém světě, ale přesto se lidé odmítali smířit s myšlenkou, že se nebudou moci vrátit do své vlasti. Otázky ohledně možného návratu směřovaly na československé zastupitelské úřady v cizině, stále působící pod československou vlajkou po březnu 1939. Tyto ambasády se po německé okupaci Československa rozhodly spolupracovat s odbojovým hnutím, ze kterého vznikla exilová vláda. Obdobné otázky poválečného uspořádání a s tím společný návrat uprchlíků se navíc projednávaly na spojeneckých sezeních. Češi a Slováci trochu zaostávali za svými spojenci a jakmile státy jako Polsko nebo Belgie

představily vypracovaný hrubý koncept poválečné repatriace pro svá území, začala se i československá strana touto záležitostí zabývat. Nutnost odpovědět na otázky návratu si exilová vláda uvědomovala, a tak se koncem roku 1942 uskutečnila první meziministerská porada, zabývající se repatriací pro prostor bývalého Československa.³⁸

Ačkoliv se o poválečném návratu jistě diskutovalo na neoficiální úrovni, proběhla první oficiální schůze až 1. prosince 1942. Konala se za účasti zástupců Ministerstva vnitra (dále jen MV), Ministerstva financí (dále jen MF), Ministerstva národní obrany (dále jen MNO), Ministerstva pro hospodářskou obnovu (dále jen MHO), zástupce Předsednictva ministerské rady a také zástupce Československého červeného kříže v Londýně (dále jen ČČK), kteří vytvořili jakýsi dočasný meziministerský výbor pro záležitosti repatriační; zástupce Ministerstva zahraničních věcí (dále jen MZV) se nedostavil.³⁹ Porada se konala bez přítomnosti zástupce Ministerstva práce a sociální péče (dále jen MPSP), ačkoliv to bylo právě MPSP, které později převzalo hlavní organizační činnost.⁴⁰

Už z počátku zahájení porady bylo zdůrazněno, že repatriace bude muset probíhat zcela odlišně od velké repatriační akce na konci první světové války.⁴¹ Tehdy se řízená repatriace vykonávala hromadně bez rozdílů státní příslušnosti a jednotlivé osoby se přepravovaly do větších měst najednou, kde se repatrianti přihlásili k transportům podle destinace, avšak velká část prvoválečných repatriantů se nakonec dopravovala samostatně.⁴² V případě druhé světové války si každý stát přepravoval své vlastní státní občany sám, ale přesto byla nutná také mezinárodní kooperace. Fakticky se jednalo o mezinárodní repatriační akci, řízenou každým státem jednotlivě, ale vázanou na dohody o spolupráci, do kterých se československá exilová vláda zapojila.

Od prosince 1942 do ledna 1943 probíhaly další debaty, jejichž úkolem bylo vybrat hlavního organizátora celé akce.⁴³ Této úlohy se nejdříve zhostilo MV, ale postupně přecházela na MPSP.⁴⁴ Nakonec exilová vláda pověřila státního ministra Jána Bečka (ministr

³⁸ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis meziministerské porady ze dne 3. 12. 1942.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Jelikož návrat do vlasti bylo nutné rozdělit do několika etap, musela se exilová vláda postarat o veškerou péči o osoby, kterých se repatriace týkala. Právě tuto péči obstarávalo MPSP, ale tato služba byla chápána pouze jednorázově a odděleně. Veškeré informace je možné dohledat v NA ve fondu MPSP-R.

⁴¹ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis meziministerské porady ze dne 3. 12. 1942. Během první schůze ze dne 1. 12. 1942 bylo od začátku porady zdůrazňováno, aby repatriace po druhé válce probíhala zcela odlišně a lépe se organizovala, aby se předešlo zmatku a problémům, které například zažívali českoslovenští legionáři v Rusku.

⁴² Tamtéž.

⁴³ NA, fond Československý červený kříž, Londýn (ČČK-L), k. 48, zpráva MPSP pro ČČK ze dne 3. 2. 1943. Další meziministerské porady proběhly 8. 12. 1942 a 7. 1. 1943. Během ledna 1943 pravděpodobně došlo k dalším setkáním, jak naznačuje další zpráva z 3. 2. 1943.

⁴⁴ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis meziministerské porady ze dne 7. 1. 1943.

MPSP), aby byl za celou akci odpovědný.⁴⁵ Nejprve bylo nutné znát názory všech ministerstev, která se na repatriaci podílela, ale také stanovisko ČČK. Proto MV vyzvalo MF, MPSP, MNO, MZV, MHO a ČČK, aby vypracovaly vlastní návrhy, podle nichž se následně vytvořil jednotný postup repatriace, jímž se pozdější porady řídily.⁴⁶ Vypracované návrhy se po kontrole MV odeslaly na MPSP, které z nich později vytvořilo jediný repatriační plán.⁴⁷ Tato vyjádření byla koncipována pouze orientačně pro MPSP, aby vzalo na vědomí, na které zásadní otázky si během vypracovávání svého návrhu musí dát pozor, aby se předešlo případným konfliktům mezi resorty a vládla shoda v konečném návrhu repatriace. Hlavním a konečným návrhem tak byl plán později sepsaný na MPSP, k jehož vytvoření bylo použito stěžejních bodů jednotlivých ministerských návrhů repatriace (včetně návrhu ČČK), které se daného resortu týkají, a které bylo nutné v konečném plánu prosadit. De facto tyto návrhy sloužily jako vyjádření zainteresovaných skupin, které mělo MPSP vyhodnotit a vybrat nejdůležitější části, které se přímo dotýkaly repatriace. Na začátku roku 1943 bylo nejprve nutné, aby se každé ministerstvo písemně vyjádřilo k repatriaci a zaslalo své návrhy všem ostatním resortům, které se mohly k jeho podobě ohradit nebo upozornit na případné nesrovnalosti.⁴⁸ Nebylo podmínkou, aby jednotlivá ministerstva pracovala samostatně, například MV a MNO vypracovala vlastní návrh repatriace společně a takto jej odeslala.⁴⁹ Následně všechny návrhy posoudilo MV, které je zaslalo MPSP.

Jelikož složitost a šíře tématu byla zřejmá, zřídil ministr Bečko užší výbor zástupců jednotlivých ministerstev, který plánování repatriace řídil nastálo pod předsednictvím MPSP.⁵⁰ Vyvrcholením jarních diskusí tak bylo zřízení stálého orgánu, který projednával otázky repatriační. Tímto orgánem se stal *Poradní sbor pro pohyb obyvatelstva* (dále jen Poradní sbor), zřízený 21. dubna roku 1943 při úřadu MPSP.⁵¹ Úkolem tohoto poradního sboru bylo pomoci MPSP vytvořit konečnou podobu československého repatriačního plánu, který později pověření vládní delegáti představili na mezispojeneckém fóru, aby se ČSR začlenila do jednotného mezinárodního repatriačního schématu, které se již tou dobou

⁴⁵ Tamtéž, návrh na vládní usnesení o některých přípravách provedení repatriace čs. příslušníků.

⁴⁶ Na zpracování návrhů byla stanovena čtyřtýdenní lhůta; in: NA, f. ČČK-L, k. 48, zpráva MV pro ČČK ze dne 1. 2. 1943.

⁴⁷ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis meziministerské porady ze dne 7. 1. 1943.

⁴⁸ Návrhy každého resortu byly vždy zaslány na vědomí všem ministerstvům, Kanceláři prezidenta republiky (dále jen KPR) a ČČK. ČČK mělo navíc připravit vlastní návrh jako ostatní ministerstva.

⁴⁹ NA, f. MHO-L, k. 36, společný návrh MV a MNO na organizaci repatriační akce, nedatován.

⁵⁰ NA, fond Ministerstvo vnitra, Londýn (MV-L), karton 259, dopis MPSP předsednictvu ministerské rady ze dne 21. 4. 1943.

⁵¹ Tamtéž. TÝŽ, Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond Londýnský archiv (LA), karton 20, dopis MZV pro KPR ze dne 21. 6. 1943 a dopis MPSP pro Předsednictvo ministerské rady ze dne 21. 4. 1943.

vytvářelo. Poradní sbor sestával ze zástupců všech ministerstev, kontrolních a poradních orgánů státní správy a zástupce ČČK v Londýně.⁵² Tento sbor obsahoval ještě užší Výkonný výbor Poradního sboru pro pohyb obyvatelstva (dále jen Výkonný výbor), jehož úloha spočívala v projednávání dílčích problémů repatriace. Poradní sbor tak probíral repatriaci obecně, tj. globálně, kdežto Výkonný výbor projednával konkrétní otázky, na příklad zřizování repatriačních misí nebo sběrných táborů.⁵³ Výkonný výbor se nejčastěji skládal ze zástupců MNO, MF, MZV, MHO, MV a zástupců MPSP, které mělo největší zastoupení z důvodů vlastní specializace na sociální a zdravotní otázky, ale obsazení se také často proměňovalo.⁵⁴

Zřízení poradního sboru nebylo ušetřeno kritiky některých ministerstev. Příkladem může být stížnost Ministerstva spravedlnosti (dále jen MS) z května 1943.⁵⁵ MPSP se v důvodové zprávě o zřízení poradního sboru dopustilo právní chyby, když odkazovalo repatrianty na zákon o vystěhovalectví z roku 1922. MS proti tomu následně reagovalo, jelikož znění tohoto zákona jasně říká, že: „*Vystěhovalcem podle tohoto zákona jest, kdo odchází do ciziny, aby tam hledal výživy, nebo s úmyslem již se nevrátiti...*“⁵⁶ MS se tak ohradilo proti tomuto výkladu, který nemohl být uplatňován na repatrianty, jelikož ti svou vlast opustili nedobrovolně ze strachu z politické persekuce a pronásledování ze strany Německé říše. Použití takového odkazu bylo by tedy protizákonné. Ačkoli sama existence exilové vlády byla a dodnes je diskutovaným právním problémem, sami ministři tehdejší vlády se pokládali za legitimní zástupce ČSR a striktně se drželi dodržování prvorepublikových zákonů, jenže tehdejší zákony byly nedostatečně aplikovatelné na neočekávanou situaci statisíců uprchlíků v cizím prostředí. Problém právní identifikace repatrianta však nebyl ojedinělý a jeho problematika si vyžádala mezinárodní jednání. Prostřednictvím UNRRA byly osoby, zapojené do repatriačního plánu nazvány jednotným názvem DP (viz. kapitola 3), který sjednocoval všechny kategorie osob, přinucených opustit svůj domov kvůli válce. Definici repatrianta jako DP stvrdily podpisem všechny členské

⁵² AKPR, f. LA, k. 20, dopis MPSP pro předsednictvo ministerské rady ze dne 21. 4. 1943. Složení sboru bylo dle tohoto dopisu následující: „*Tento poradní sbor skládá se z delegátů všech ministerstev, ze zástupce Kanceláře prezidenta republiky a zástupce Předsednictva ministerské rady, dále pak ze zástupce Studijního ústavu, kteréžto zástupce delegují příslušné úřady, a ze zástupce Státní rady. Dále pak skládá se poradní sbor ze zástupců z kruhů zaměstnavatelských, zaměstnaneckých, vědeckých, praktických odborníků v otázkách vystěhoveckých a přistěhoveckých, dopravních a ze zástupců humanitárních organizací pro péči o vystěhovance.*“

⁵³ NA, f. MHO-L, k. 36, jednotlivé zápisy schůzí Výkonného výboru mezi lety 1943–1944.

⁵⁴ O personálním zastoupení ve Výkonném výboru vypovídají seznamy přítomných ze zápisů letních schůzí roku 1943. Viz NA, f., MHO-L, k. 36, zápisy schůzí Výkonného výboru z července 1943.

⁵⁵ AKPR, f. LA, k. 20, dopis MZV pro MPSP z 5. 7. 1943.

⁵⁶ Zákon Národního shromáždění RČS ze dne 8. června 1922 o vystěhovalectví, § 46 (č. 170/1922 Sb.).

země v UNRRA, včetně ČSR, s tím, že všechny tyto kategorie osob mají na repatriaci právo.⁵⁷ Nicméně si každý stát zachovával právo rozhodovat o udělení repatriace. Na příkladu ČSR je možno pozorovat, že se toto právo v praxi uplatňovalo selektivně. Exilová vláda v Londýně totiž přihlédla k žádostem o pozbytí státní příslušnosti, tj. osoby, které na vlastní žádost přijaly jinou než československou státní příslušnost, neměly na repatriaci nárok, protože již nebyly občany ČSR.⁵⁸ V případě ČSR však tuto výjimku převážně určoval dorozumívací jazyk.

Další obavy se zrodily na MZV, které mělo pochybnosti o praktičnosti poradního sboru.⁵⁹ MZV podalo své stanovisko ihned po zřízení sboru, protože se obávalo, že se Poradní sbor bude sestávat z velkého počtu členů, jejichž počet nebude ve shodě s myšlenkou rychlého vyřízení návrhu repatriace. Poradní sbor by se tak ukázal jako kontraproduktivní, protože v roce 1943 se takzvaně „hrálo o čas“. Stanovisko londýnské exilové vlády bylo třeba předložit na mezinárodních spojeneckých výborech, pakliže se ČSR chtělo připrav repatriace účastnit. Přes obavy MZV se však Poradní sbor ihned pustil do práce a během několika měsíců představil výsledky své činnosti. V létě roku 1943 tak bylo možné představit předběžný plán československé repatriace.⁶⁰

Ještě před vysláním delegace, museli s konečným textem návrhu repatriace nejdříve souhlasit všichni členové poradního sboru pro pohyb obyvatelstva. Poté jej postoupili všem ministerstvům k posouzení a nakonec jej musel odsouhlasit také ministr Bečko z MPSP, který byl pověřen, aby se účastnil řešení mezinárodní repatriační otázky jménem exilové vlády.⁶¹ Text byl vypracován převážně v červenci během častých zasedání a byl vydáván jménem MPSP, které na dotyčných mezinárodních jednáních reprezentovalo československé zájmy.⁶² Návrh z léta 1943 dále shrnoval jednotný postup MPSP a ČČK, převážně v otázkách zřizování repatriačních táborů a záchytných stanic. Další důležitou částí návrhu, byla repatriace z Německa a Polska, kde bylo, co do počtu, internováno nebo uvězněno nejvíce osob, ale zmíněn je také nutný odjezd z Anglie, jelikož Anglie byla jednou ze zemí

⁵⁷ Stalo se tak již na prvním zasedání UNRRA v listopadu 1943.

⁵⁸ Košický vládní program: program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Praha 1984, s. 17-19.

⁵⁹ AKPR, f. LA, k. 20, zpráva MZV pro MPSP ze dne 21. 6. 1943.

⁶⁰ Tento návrh byl ovšem konečný pouze jako stanovisko ČSR na jednání mezispojeneckého výboru poválečné rekonstrukce. Samotný plán československé repatriace se ještě v některých částech do roku 1945 zcela proměnil.

⁶¹ NA, f. MHO-L, k. 36, návrh na vládní usnesení o některých přípravách provedení repatriace čs. příslušníků.

⁶² Tamtéž, zápisy schůzí Výkonného výboru Poradního sboru pro pohyb obyvatelstva z června a července 1943. Výkonný výbor Poradního sboru pro pohyb obyvatelstva se v červenci sešel hned šestkrát. Jestliže frekvence zasedání v červnu byla dvakrát měsíčně, tak se v červenci tato frekvence ztrojnásobila. Důvodem byl nejspíš mezní termín odevzdání, který byl v srpnu 1943.

s největším zastoupením československých občanů mimo okupované země.⁶³ Navíc Anglie byla zemí s velkým počtem osob, které byly později klasifikovány jako ekonomicky nezbytné jednotky s nutnou potřebou repatriace.⁶⁴ Po schválení na všech instancích byl návrh připraven na prezentaci, provedenou vyslanými československými delegáty, jimiž byli dr. Fischer a prof. Ambros z MPSP.⁶⁵ Prezentace se konala v srpnu 1943, na spojeneckých fórech Mezispojeneckého výboru poválečné rekonstrukce a na Mezispojeneckém výboru pro záležitosti příměří.⁶⁶ Nicméně tyto návrhy byly podány jako návrhy prvoplánové. Je tedy nasnadě, že jejich realizace byla čistě spekulativní, protože chyběly potřebné informace o celkovém počtu uprchlíků a domácí situaci v Československu, jež bylo třeba nejprve vyhodnotit. Na tyto informace si musela ministerstva počkat až téměř do konce války, kdy bylo možné všechny informace získat.

Na podzim roku 1943 se diskutovalo o posledních detailech mezinárodních dohod mezi ČSR a spojenci.⁶⁷ Poté se Poradní sbor pro pohyb obyvatelstva zaměřil na otázky domácích repatričních táborů, na zjednodušení práce v oblasti plánování repatriace a na otázku stravování, kterou byl pověřen ČČK.⁶⁸ Pro tyto účely mělo MPSP v úmyslu zřídit samostatný ústav, který by se repatriací zabýval a umožnil tak její rychlou a přehlednější organizaci. Realizací těchto snah mělo být zřízení Ústavu pro řízení pohybu obyvatelstva na MPSP, ale tento pokus z několika závažných důvodů narazil u ostatních ministerstev na odpor. MHO shrnulo všechny argumenty ve své zprávě z prosince 1943.⁶⁹ Po stránce formální nevyhovovalo odvolávání návrhu na zákon o obraně státu z roku 1936, u kterého tou dobou nebylo rozhodnuto o jeho platnosti, tedy se na něj ani nemohlo odvolávat. Z věcného pohledu zase podoba návrhu na zřízení Ústavu kopírovala vládní nařízení z roku 1938 o Ústavu pro péči o uprchlíky, v němž byl navíc pouze zaměněn výraz „uprchlík“ za „repatriant“. ⁷⁰ Nakonec napadlo MHO tu část návrhu, která přidělila ministrovi MPSP plnou moc nad pohybem obyvatelstva během repatriace, v čemž spatřovalo vůbec největší problém, protože touto mocí neměl disponovat nikdo, aby se předešlo případnému střetu zájmů. Nakonec tedy žádný ústav zřízen nebyl a návrh byl zamítnut.

⁶³ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis ze schůze Výkonného výboru ze dne 28. 7. 1943.

⁶⁴ NA, f. MV-L, k. 259, dopis MPSP pro MV ohledně nutnosti repatriace technických odborníků z Anglie ze dne 17. 1. 1945.

⁶⁵ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis ze schůze Výkonného výboru ze dne 21. 7. 1943.

⁶⁶ Neboli Leith-Ross Committee a Comité interallié pour l'étude de l'armistice. Více viz kapitola 3.

⁶⁷ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis ze schůze Výkonného výboru ze dne 14. 10. 1943.

⁶⁸ NA, f. ČČK-L, k. 75, dopis MHO pro ČČK ze dne 19. 10. 1943.

⁶⁹ NA, f. MHO-L, k. 36, vyjádření MHO k návrhu MPSP ze dne 4. 12. 1943.

⁷⁰ Později se právě Ústav pro uprchlíky stal základem repatričního odboru v Praze, kde v roce 1945 oba úřady splynuly v jeden.

Přestože návrh na zřízení nového ústavu předešlý rok neprošel, MPSP hledalo jiné prostředky, jak zajistit lepší organizaci plánování, protože práce neustále přibývalo. Konečným řešením nastalého problému se stalo zprovoznění IV. odboru pro věci repatriační na MPSP, který byl zřízen 7. února 1944.⁷¹ Repatriační odbor měl celkem 9 oddělení a působil v budově MPSP v Londýně.⁷² Počátkem roku 1944 se tak repatriace dostala do další fáze příprav, protože zřízením nového odboru se zjednodušila komunikace mezi československými úřady, plánovací skupinou a mezinárodními organizacemi. Poradní sbor pro pohyb obyvatelstva byl zrušen a jeho úkoly plně přejal repatriační odbor, který od té doby řídil celou repatriační akci.⁷³ V případě potřeby svolával odbor mimořádné meziministerské porady, na které pozval zástupce ostatních ministerstev (obdobně jako u zrušeného Poradního sboru). Nově také byl na tyto porady pozván i zástupce ministerstva zemědělství (dále jen MZ).⁷⁴

Z jara roku 1944 se po zřízení repatriačního odboru pokračovalo v práci, ale meziministerské porady probíhaly už pouze výjimečně, protože obecné základy připravované akce již byly dojednány, zbývalo pouze rozlišit jednotlivé kategorie repatriantů a vyřešit financování jejich repatriace.⁷⁵ Mimo to se odbor během roku 1944 ještě soustředil na vyslání československých repatriačních úředníků do SHAEF, kterých bylo potřeba z důvodů zastupování československých občanů na osvobozených územích.⁷⁶ Koncem roku 1944 došlo k rozdělení repatriantů do jednotlivých kategorií na repatriaci civilní, vojenskou, úřední a diplomatickou, které zajišťovala MPSP, MNO, MF a MZV.⁷⁷ Tato čtyři ministerstva přejímala odpovědnost za finanční krytí za ty repatrianty, kteří spadali do jejich kompetence. Příslušnost repatriantů k danému ministerstvu určoval jejich vztah k exilovým úřadům. Rozdělení poté vypadalo následovně. MPSP mělo na starosti osoby civilní a osoby superarbitrované,⁷⁸ ale také zaměstnance exilových úřadů, se kterými byl ukončen pracovní poměr před odjezdem exilové vlády z Londýna.⁷⁹ MNO naopak zajišťovalo přepravu

⁷¹ AKPR, f. LA, k. 20, dopis ministra J. Bečka pro předsednictvo ministerské rady ze dne 7. 2. 1944.

⁷² J. KASÍKOVÁ, Repatriace a návrat Čechů, s. 39. Odbor se skládal ze sekretariátu, zahraničního odd., právního odd., pátracího odd., legislativního odd., zdravotního odd., osídlovacího odd., technickohospodářského odd., a finančního oddělení.

⁷³ NA, f. MV-L, k. 259, zápis porady 11. 10. 1944; TÝŽ, NA, f. MV-L, k. 238, zápis porady 4. 12. 1944.

⁷⁴ Tamtéž, zápis meziministerské porady ze dne 11. 10. 1944.

⁷⁵ NA, f. MHO-L, k. 36, zpráva MPSP o stavu repatriační akce ze dne 22. 3. 1944.

⁷⁶ AKPR, f. LA, k. 20, Návrh na úpravu požitků pro repatriační mise pro MPSP ze dne 12. 10. 1944.

⁷⁷ Tamtéž, zápis meziministerské porady ze dne 1. 12. 1944.

⁷⁸ Osobou superarbitrovanou se rozumí ta osoba, která již nebyla z fyzických či psychických důvodů schopna výkonu vojenské služby, a byla proto zproštěna výkonu vojenské služby.

⁷⁹ AKPR, f. LA, k. 20, návrh na zřízení repatriační mise ze dne 19. 1. 1945.

vojenských osob v aktivní službě a vojenského zařízení.⁸⁰ MZV obstarávalo repatriaci osob v rámci mezinárodních diplomatických služeb, tato repatriace byla nejmenší a zahrnovala pouze zaměstnance diplomatické mise ve Velké Británii (ale i jiných diplomatických misí, pokud se její zástupci zrovna nalézali na území Velké Británie) a jejich rodinné příslušníky.⁸¹ Nakonec MF a MV mělo na starosti přepravu československého státního zřízení a nejnutnějšího počtu úředníků, potřebných pro vedení úřadů doma i v zahraničí.⁸² Ovšem je nutno brát v potaz také různé jednorázové dohody mezi těmito ministerstvy, kdy se na příklad vojenské osoby přepravovaly společně s civilními.⁸³ K těmto krokům vedly čistě praktické důvody, které jednak pomáhaly ulehčovat organizaci a také šetřily finanční prostředky, což byl velice důležitý fakt repatriace, na který se vláda důkladně zaměřovala. Častokrát se totiž jednotlivá ministerstva dohadovala o proplacení té či oné cesty anebo požitků či dávek.⁸⁴

Vývoj válečných operací během roku 1944 zvýšil naděje na brzký odjezd, a tak se koncem roku 1944 repatriační přípravy spustily všemi směry. Soustředily se na pomoc s návratem pro československé občany na nepřátelském nebo okupovaném území, na civilní i vojenské osoby z Velké Británie a na odjezd tzv. prozatímního československého státního zřízení (tj. celá exilová vláda se všemi zaměstnanci) a jeho následnou likvidaci.⁸⁵ Jelikož exilová vláda v čele s E. Benešem započala jednání se SSSR o podobě budoucí vlády na osvobozeném území⁸⁶, musely být nejprve vyřešeny všechny záležitosti exilových úřadů ve Velké Británii, aby se vše stihlo vyřídit ještě před plánovaným odjezdem exilové vlády do Moskvy. V prosinci 1944 proto zřídila vláda speciální sbor čtyř ministrů a pověřila jej

⁸⁰ Vojenské transporty probíhaly zcela odděleně od těch civilních a pouze výjimečně cestovaly osoby civilní a vojenské společně; in: NA, f. MPSP-R, k. 406, seznam pasažérů leteckého transportu ze dne 13. 8. 1945.

⁸¹ AKRP, f. LA, k. 20, zpráva KPR pro MZV ze dne 2. 2. 1945.

⁸² Mezi zaměstnanci československého státního zřízení v Londýně se provedla hromadná selekce, na jejímž konci zůstali ti zaměstnanci, kterým bude zachována jejich pracovní pozice a po přesunu do Prahy opětovně nastoupí do svého zaměstnání ve státní správě. Dále byli vybráni zaměstnanci, kteří povedou československé úřady v Londýně až do jejich konečné likvidace a později budou buď zaměstnáni, nebo propuštěni, ale jejich repatriaci hradí MF. Nakonec byli zbylí zaměstnanci, jejichž služeb už nebylo třeba v zahraničí ani doma, propuštěni a tím se stali civilními osobami, spadajícími pod MPSP; in: NA, f. MV-L, k. 259, zápis o poradě, týkající se likvidace úřadů ze dne 29. 3. 1945.

⁸³ Viz výše pozn. 80.

⁸⁴ MF urgovalo částku 13 824 Kč za repatriaci 3 členů bývalé státní rady (Josefa Čapka, Alexandra Vida a Ing. Fischera), kteří již do své funkce nenastoupili, a tak spadali pod civilní repatriaci MPSP. Viz NA, f. MPSP-L, k. 406, dopis MF pro MOPSP ze dne 3. 1. 1948.

⁸⁵ Viz předmět diskuzí lednových schůzí roku 1945; in: AKRP, f. LA, k. 20, návrh na zřízení repatriační mise pro Velkou Británii ze dne 10. 1. 1945; TÝŽ NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 2. 2. 1945.

⁸⁶ Východ Evropy, ovládaný SSSR, měl své vlastní představy o podobě budoucího Československa. Z tohoto důvodu byla podoba budoucí československé vlády projednávána s předstihem, aby se okamžitě po osvobození mohla úřadu ujmout vláda nová, bez vlivu Velké Británie a USA. K tomu: Jan NĚMEČEK, Likvidace československé exilové vlády v Londýně, in: Rok 1945 v českých a evropských dějinách: Sborník referátů Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 2002, s. 71-82.

likvidací československého státního zřízení ve Velké Británii.⁸⁷ Zároveň však zbývalo dořešit také repatriační misi pro Anglii. V zásadě se tak hlavními body programu pro rok 1945 staly tyto dva nevyřešené problémy, které se od sebe organizačně a logisticky lišily, ačkoli se jednalo o přesun z jedné země. Odjezd státního zřízení se dle závěrů prosincové porady dělil na část věcnou, kterou zajišťovalo MF, a na část osobní, jež řešilo MPSP.⁸⁸ MF se tedy staralo o majetek exilových úřadů, který bylo třeba přemístit do ČSR, ale veškerý movitý majetek převážen nebyl, pouze ten nejnnutnější, což byly například kartotéky s citlivými osobními údaji.

Jelikož se předpokládalo, že movitý majetek bude dopraven do ČSR až po přesunu většiny repatriantů, bylo zřízeno speciální ekonomicko-poradní oddělení při velvyslanectví v Londýně, kterému se říkalo *ekonomát*.⁸⁹ Vytvořen byl výhradně po dobu repatriace, aby zajišťoval veškeré nakládání s movitým i nemovitým majetkem československé vlády a pomáhal radou či skutkem československým úřadům, ale také jednotlivým repatriantům.⁹⁰ Po odjezdu exilové vlády zůstalo v budovách úřadů stále hodně movitého majetku, ale větší starosti přiděloval majetek nemovitý. ČSR totiž měla v pronájmu několik budov v centru Londýna, jejichž nájemní smlouvy bylo třeba postupně vypovědět.⁹¹ Ekonomát se tedy staral o rušení nájemních smluv exilových úřadů, které slučoval dohromady, aby postupně bylo možné všechny nájemní smlouvy vypovědět. Například už březnu 1945 požádal zástupce MNO o uvolnění budovy na Piccadilly, protože nájemné bylo velice drahé.⁹² Žádost MNO byla pouze jedna z mnoha, tak se postupně ČSR zbavovala nadbytečných budov. Veškerý movitý majetek z těchto budov byl poté rozprodán anebo uskladněn, aby byl později odeslán do ČSR.

Postup při věcné likvidaci úřadů byl následující. Nejdříve se na každém ministerstvu jmenoval likvidátor, který byl členem speciální likvidační komise při velvyslanectví.⁹³ Předsedou této likvidační komise byl v květnu jmenován Jaroslav Císař.⁹⁴ Členové této komise společně s dalším potřebným personálem zůstali na svých pozicích v Londýně a postupně odjížděli až do konečné likvidace daného úřadu. Likvidátoři byli nejdříve zaměstnanci jednotlivých ministerstev, ale po odjezdu exilové vlády, přešli všichni

⁸⁷ NA, f. MV-L, k. 238, záznam o meziministerské poradě ze dne 4. 12. 1944.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ NA, f. MV-L, k. 259, dopis MPSP pro předsednictvo ministerské rady ze dne 28. 3. 1945.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ NA, f. MV-L, k. 238, záznam o meziministerské poradě ze dne 4. 12. 1944.

⁹² NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské porady o likvidaci úřadů ze dne 29. 3. 1945.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž, dopis předsedy likvidační komise J. Císaře pro MV v likvidaci ze dne 30. 5. 1945.

pod velvyslanectví.⁹⁵ V praxi to vypadalo tak, že veškerý majetek úřadů musel být nejdříve důkladně sepsán, a poté byl tento soupis jednotlivými úřady poslán na MF do 1. 1. 1945.⁹⁶ MF seznamy vyhodnotilo, a pokud byl majetek shledán potřebným, odvezl se ihned do Prahy, ale nebyl-li tolik potřebný, byl prozatím uskladněn ve Velké Británii.⁹⁷ Samotné budovy úřadů se po vyprázdnění předaly ekonomátu, který se postaral o jejich navrácení majiteli. Postupně ekonomát tímto způsobem vyřídil likvidaci všech úředních budov v Londýně. Exilová vláda se ještě musela postarat, aby všechny úřední závazky vůči britským úřadům byly vyřízeny, což měli na starost ministři exilové vlády J. Slávik, L. Feierabend a H. Ripka, kteří zůstali v Londýně.⁹⁸ Ministr Feierabend ale v únoru 1945 podal demisi, a tak zůstalo v podstatě nejvíc práce v rukách ministrů Ripky a Slávika.⁹⁹ Nicméně i přes množství práce byla věcná likvidace v květnu 1945 téměř skončena. Jediným problémem, který přetrval po odjezdu všech úředníků, byl uskladněný majetek, jednalo se převážně o kartotéky s citlivými údaji. Avšak pro bezpečný převoz majetku bylo potřeba nejprve zajistit vhodný dopravní prostředek, který by jej vcelku dopravil do Prahy. Nakonec byl jako nejvhodnější prostředek vybrán konvoj nákladních vozů, které dopravily archívy, kartotéky a další movitý majetek z Londýna, ale až později.¹⁰⁰

Současně s věcnou likvidací úřadů se připravoval také odjezd exilové vlády. Repatriace prozatímního československého státního zřízení se plánovala od prosince roku 1944, ale nejvíce práce bylo odvedeno až v novém roce 1945. Na konci ledna se uskutečnila jednání, která vytyčila nejdůležitější zásady průběhu repatriace státního zřízení o způsobech přepravy a možných úsporách.¹⁰¹ Další jednání pokračovala ještě během února 1945, ale to se již stačily vytyčit všechny hlavní zásady repatriace státního zřízení.¹⁰² Přípravy ovšem nezahrnovaly rodiny odjíždějících repatriantů, takže se vybraní představitelé přepravovali samostatně, protože rodinní příslušníci byli prozatím ponecháni v Anglii a na svoji repatriaci museli vyčkat.¹⁰³ Navíc by repatriace společně s rodinami byla mnohem organizačně náročnější a její přípravy a samotné plnění by zabralo více času a peněz, avšak byl to právě

⁹⁵ Tamtéž, zápis meziministerské porady o likvidaci úřadů ze dne 29. 3. 1945.

⁹⁶ NA, f. MV-L, k. 238, záznam o meziministerské poradě ze dne 4. 12. 1944.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ J. NĚMEČEK, Likvidace československé vlády, s. 77.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky (KPR) – protokol T (tajné), 1945-1936, k. 7, vládní usnesení o některých potřebách repatriace ze dne 19. 6. 1945; TÝŽ, TNA, fond Foreign Office (FO) 371/47104, dopis pro FO ohledně potřeb repatriace ze dne 24. 7. 1945.

¹⁰¹ NA, f. MV-L, k. 259, zápis o schůzi konané dne 23. 1. 1945.

¹⁰² Tamtéž, zápis o schůzi konané dne 2. 2. 1945.

¹⁰³ Tamtéž; TÝŽ, NA, f. MV-L, k. 259, zápis o poradě ministrů ze dne 22. 2. 1945.

čas, který začal na jaře roku 1945 hrát důležitou roli, protože mezní termín odjezdu exilové vlády byl stanoven na březen 1945.¹⁰⁴ Sovětská vojska se totiž postupně dobývala na československé území, kam se exilová vláda potřebovala rychle přesunout, aby se mohl opětovně zřídit československý stát a nová vláda se tak vymanila z politického azylu, ale nakonec se stejně politická závislost pouze otočila ze západu na východ.

V roce 1945 mělo celé československé státní prozatímní zřízení mnoho zaměstnanců, z nichž se vybral pouze nejmenší potřebný počet. Ti cestovali společně s celým exilovým zřízením, protože hlavní zásadou tohoto transportu bylo přemístit všechny osoby prvního sledu najednou.¹⁰⁵ Nejdříve byli vysláni hlavní představitelé ve velkém hromadném transportu a po nich následovaly menší transporty se zbylými zaměstnanci. Na rozdíl od repatriace civilních osob se přesun státního zřízení soustředil jen na vybraný počet zaměstnanců a vrcholných představitelů prozatímního státního zřízení v Londýně. Samotný odjezd politiků a úředníků se však během jednání musel ještě rozdělit na osoby přednostní repatriace, tj. repatriace v prvním sledu, a na osoby, které odjedou v následujících transportech (sledech). Samostatnou skupinou byly také úřednické osoby, které budou propuštěny a repatriovány prostřednictvím ČSRM.¹⁰⁶

Nejdůležitějším bodem jednání se staly osoby spadající do prvního sledu, jejichž repatriace byla prioritní a vyžadovala největší pozornost. Podle záznamu meziministerské porady počátku února 1945 se na složení osob pro první sled úředníci dohodli na tomto pořadí: prezident republiky, členové exilové vlády, členové státní rady a nezbytný počet nejnutnějších úředníků, jejichž přesné počty nebyly nikde specifikovány nebo limitovány.¹⁰⁷ Nicméně byl už od počátku roku 1945 na těchto poradách kladen důraz na přísnou selekci s důrazem, že výše jmenovaní budou cestovat jako celek, tedy najednou.¹⁰⁸ Každý londýnský úřad si tak musel zvolit vlastní počet zaměstnanců, s jejichž službami se ve vlasti do budoucna počítá a ostatní zaměstnance poté propustil, ale některým bylo také nabídnuto pracovat pro organizace UNRRA nebo SHAEF.¹⁰⁹ U všech zaměstnanců, náležejících k prioritní úřednické repatriaci, však musela být nejdříve prověřena jejich státní loajalita a spolehlivost.¹¹⁰ Respektive prověřovat se museli také všichni ostatní zaměstnanci, ale protože

¹⁰⁴ Přesné datum odjezdu bylo stanoveno na 24. 3. 1945; in: NA, f. MV-L, k. 259, zápis o poradě ministrů ze dne 22. 2. 1945; TÝŽ J. NĚMEČEK, *Likvidace československé vlády*, s. 77.

¹⁰⁵ NA, f. MV-L, k. 259, zápis o schůzi konané dne 23. 1. 1945.

¹⁰⁶ Tamtéž, zápis o schůzi konané 29. 1. 1945.

¹⁰⁷ Tamtéž, zápis o schůzi konané 2. 2. 1945.

¹⁰⁸ Tamtéž, různé zápisy o schůzích zabývajících se repatriací státního zřízení během ledna až března 1945.

¹⁰⁹ NA, fond Archiv Huberta Ripky, k. 214, zápis o meziministerské poradě ze dne 17. 1. 1945.

¹¹⁰ NA, f. MV-L, k. 259, spěšná zpráva od ČSRM došlá na MV dne 4. 5. 1945.

nebyli vybráni pro první sled, mohlo se k jejich prověření přistoupit až později. Navíc podle J. Němečka byla tato kádrová prověrka jedním z prvních komunistických politických kroků, které odstranily nepohodlné zaměstnance.¹¹¹ Pravdou je, že sovětská politika zcela jistě ovlivňovala už exilovou vládu v Londýně. Například během odjezdu první skupiny státních úředníků (druhého sledu), s nimiž cestovala také britská a americká delegace, byla celá akce zastavena na žádost Rusů, kteří jednoduše argumentovali tím, že z důvodů bezpečnosti se celá cesta odkládá.¹¹² Československá strana tehdy neměla žádné možnosti zásahu, a tak se ukázala její nastávající vzrůstající závislost na SSSR. Podobně musela brát exilová vláda na zřetel stanovisko československé komunistické strany během výběru „vhodných“ zaměstnanců, o nichž hovoří i prameny jako o „státně spolehlivých“.¹¹³

Seznamy zaměstnanců všech exilových úřadů, vhodných pro přednostní transport, musely být poslány nejpozději do 7. února na MV, jež mělo na starost prověřování těchto osob, které posléze u jednotlivých osob repatriaci povolovalo.¹¹⁴ Následně měl každý úřad povinnost zaslat MZV všechny cestovní doklady zaměstnanců, určených pro první sled.¹¹⁵ MZV poté obstaralo potřebná průjezdní víza pro tyto osoby a zajistilo povolení k odjezdu od anglických úřadů. Následně bylo třeba prověřené osoby lékařsky vyšetřit a naočkovat před cestou.¹¹⁶ Vyřízením všech předešlých povinností se v březnu 1945 mohla uskutečnit repatriace státního zřízení československé republiky v zahraničí, která dopravila všechny výše vybrané osoby prvního sledu do SSSR.¹¹⁷

Exilová vláda však musela tyto osoby po dobu trvání cesty také finančně zajistit, aby měli repatrianti během cesty vše zařízeno. Přitom se však musel brát zřetel na to, jde-li o osoby civilní nebo vojenské.¹¹⁸ Každá část cesty prvního sledu se musela řádně naplánovat a finančně zajistit. Celá trasa cesty se plánovala na tři různé etapy cesty, během nichž byly vypláceny (anebo nebyly) různé příspěvky, nicméně po celou cestu bylo všem na státní útratu hrazené cestovné.¹¹⁹ Vyplácení dalších dávek se odvíjelo podle aktuální destinace, kde se repatriant nalézal. Takto speciálně vyčleněnými oblastmi byly Moskva, Slovensko a zbylá

¹¹¹ Jan NĚMEČEK, *Likvidace československé exilové vlády*, s. 76.

¹¹² Tamtéž, s. 78.

¹¹³ NA, f. MV-L, k. 259, seznam osob MPSP zaslaných MV k prověření ze dne 30. 12. 1944.

¹¹⁴ Tamtéž, zápis meziministerské schůze konané 2. 2. 1945.

¹¹⁵ NA, f. MHO-L, k. 36, zpráva MV pro MHO ze dne 1. 3. 1945.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Exilová vláda si totiž pro svou „repatriaci“ vybrala trasu přes Moskvu, odkud cestovala až na Slovensko.

¹¹⁸ Podle kategorie totiž každý požíval jiné dávky.

¹¹⁹ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 2. 2. 1945; TÝŽ, NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945.

území mezi nimi.¹²⁰ Po příletu do Moskvy náležel všem repatriantům denní příspěvek ve výši 30 rublů, který měl pokrýt všechny nezbytné výdaje na stravu a ubytování.¹²¹ Po odjezdu z Moskvy náležel všem repatriantům denní příspěvek 3 liber na stravu a k tomu ještě nocležné ve výši 30 šilinků (pro členy vlády a státní rady 3 libry) na den.¹²² Po příjezdu na Slovensko byla platba všech cestovních příspěvků zastavena, vyjma těch, které repatriantům náležely po příjezdu do ČSR.¹²³ Ještě před odjezdem exilové vlády byla stejnou cestou vyslána dvojice československých delegátů. Jednalo se o vedoucího úředníka, vládního delegáta Prokopa Drtinu (dříve zaměstnanec MPSP) a podpředsedu státní rady Františka Uhlíře.¹²⁴ Trasa jejich transportu byla stejná jako u repatriantů prvního sledu a po dobu cesty jim také náležely stejné finanční příspěvky.¹²⁵ Zbylí zaměstnanci v Anglii cestovali také přes východní Evropu, ale po německé kapitulaci se přesouvali z Londýna do Prahy už přes Německo, jelikož tato cesta byla nejkratší a tedy nejlevnější.¹²⁶

Obecně měl dále každý přednostní repatriant (tj. v rámci repatriace státního zřízení) právo na tzv. ošacovací příspěvek, což byla jednorázová finanční dávka na cestu v hodnotě 60 liber a to všem příslušníkům československého zahraničního zřízení, vyslaným služebně na osvobozená území.¹²⁷ Tento příspěvek však nenáležel všem členům vlády a státní rady, ale nárok na něj měli pouze ti z nich, kteří se po příjezdu na Slovensko již nezapojili do státní správy.¹²⁸ Podle složení nové vlády v Košicích tak můžeme přímo vidět, kdo z členů londýnské vlády měl na ošacovací příspěvek nárok a kdo ne.¹²⁹ Ošacovací příspěvek byl vyplácen buď předem anebo zpětně v Československu. Dalším příspěvkem byla úhrada přepravy osobních zavazadel a jiných pomůcek ve výši maximálně 50 kilogramů na osobu.¹³⁰ Zároveň byl všem členům prvního sledu nabídnut příspěvek 10 liber na pojištění zavazadel v

¹²⁰ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 2. 2. 1945.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945.

¹²³ NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945. Jednalo se o příspěvky, které byly repatriantům přislíbeny ještě před odjezdem, na příklad přeprava svršků a jiné.

¹²⁴ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945; TÝŽ, NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945.

¹²⁵ NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945.

¹²⁶ J. NĚMEČEK, Likvidace československé exilové vlády, s. 80. Příkladem může být odlet H. Ripky z Londýna do Prahy v květnu 1945.

¹²⁷ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945; TÝŽ, NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Košický vládní program: program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Praha 1984, s. 37. Podle složení nové vlády měli na ošacovací příspěvek nárok například Ján Bečko a František Němec.

¹³⁰ NA, f. MPSP-R, k. 406, záznam sezení vlády ze dne 21. 2. 1945.

minimální částce 200 liber.¹³¹ Jak mohlo být pojištění zavazadel prospěšné ještě před odjezdem, to ukázal případ jednoho zaměstnance MHO, kterému se zavazadlo ztratilo ještě před vlastním odjezdem, takže díky pojištění dostal od úřadu finanční náhradu.¹³² Dalším finančním příspěvkem pro první sled byly platy pro členy exilové vlády. Těm členům, kteří již neměli zasednout v nové vládě, náležel tříměsíční plat ve výši 300 liber, který byl uschován k ruce velvyslanectví v Londýně a uvolněn až po příjezdu nové vlády do Prahy.¹³³ Nakonec všem členům prvního sledu náležela úhrada přepravy svršků na státní útraty.¹³⁴

Účastníci prvního sledu tak byly dostatečně finančně zabezpečeni. Ostatní zaměstnanci, kteří byli vybráni pro přednostní repatriaci, ale nebyli vybráni pro první sled, a proto zůstali mezitím v Anglii, měli nárok na tříměsíční plat, pokud neměli jiný příjem a pokud by po uplynutí této doby ještě nebyli repatriováni, náležely jim ještě měsíční dávky až do jejich odjezdu.¹³⁵ Zaměstnancům, se kterými československá vláda rozvázala pracovní poměr, a tedy s nimi nepočítala, náležel také tříměsíční plat, ale pouze za těch podmínek, pokud po ukončení pracovního poměru neměli jiného příjmu.¹³⁶ Jestliže plat zaměstnanců v jejich nové práci byl nižší než ten, co měli po dobu působení v minulém pracovišti, byl jim po dobu tří měsíců vyplácen rozdíl mezi těmito částkami, aby se tak vyrovnala ztráta, kterou zaměstnanci utrpěli po rozvázání pracovního poměru s londýnskými úřady.¹³⁷ Zaměstnancům, kteří byli propuštěni, bylo také nabídnuto nové pracovní místo, ale pokud zaměstnanec nabídnutou práci odmítl, ztrácel nárok na tříměsíční příspěvek.¹³⁸ Zaměstnanci státního zřízení také ztráceli nárok na všechny příspěvky, pokud odmítli repatriaci, což bylo pravidlo, které platilo všeobecně na všechny repatrianty.¹³⁹ Britským občanům, kteří byli zaměstnáni u exilových úřadů, náležel plat po dobu tří měsíců, ale pokud se tyto osoby ucházely o repatriaci do ČSR, neměly na plat nárok.¹⁴⁰ Všichni zaměstnanci, kteří nebyli od doby odjezdu vlády (tj. od března) repatriováni během následujících tří měsíců, přešli do působnosti MPSP, jež jim

¹³¹ NA, f. MV-L, k. 529, zápis o meziministerské poradě ze dne 22. 3. 1945. Pro ostatní repatrianty tyto výhody nebyly a případné pojištění si hradili v plné výši sami.

¹³² Tamtéž.

¹³³ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945; TÝŽ, NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis meziministerské schůze ze dne 15. 2. 1945. Tyto peníze zřejmě sloužily jako rezerva pro případné nahodilé situace. Ustavením vlády v Praze však veškerá rizika padla.

¹³⁴ NA, f. MPSP-R, k. 406, záznam sezení vlády ze dne 21. 2. 1945.

¹³⁵ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 2. 2. 1945.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ NA, f. MV-L, k. 259, záznam o poradě mezi ministry Ripkou a Feierabendem ze dne 14. 3. 1945.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 2. 2. 1945.

také vyplácelo případné další dávky v nezaměstnanosti.¹⁴¹ Vláda se tak opravdu snažila zabezpečit své bývalé zaměstnance alespoň po dobu tří měsíců, tj. do konce června 1945, dokud nebyli přefazeni pod MPSP, které pro všechny československé (případně britské) občany civilní povahy zajišťovalo finanční podporu.¹⁴² Koncem února 1945 tak měla exilová vláda v podstatě všechny důležité body projednány a mohla se soustředit na vlastní cestu. Z Anglie odcestovali všichni členové exilové vlády v březnu, kromě zmiňovaných ministrů z MV, MF a MZV, kteří zůstali, aby vyřídili všechny zbylé záležitosti úřadů v likvidaci.¹⁴³

Společně se zaměstnanci bylo však nutné přepravit do ČSR také všechny nezbytné odborníky, jako lékaře, zdravotní personál, inženýry, stavaře a další osoby, nutné pro ekonomickou a hospodářskou obnovu země.¹⁴⁴ Tyto osoby byly vybírány podle svých dovedností a znalostí, a proto je úřady musely požádat, aby opustily dosavadní zaměstnání v Anglii a připravily se na přesun do ČSR.¹⁴⁵ Pakliže vybrané osoby svolily k přednostní repatriaci, náležela jim finanční náhrada 25 liber za opuštění zaměstnání a dalších 30 liber (u osob s vysokoškolským vzděláním 35 liber) obdržely tři týdny před odjezdem jako náhradu za ušlý plat.¹⁴⁶ Už koncem roku 1944 začalo MPSP vyhledávat vhodné odborníky, kteří připadali v úvahu pro přednostní repatriaci.¹⁴⁷ Podle zprávy z 30. ledna 1945 je jisté, že MPSP mělo v té době již dopředu plánovanou přepravu 300 odborníků, u nichž bylo dáno povolení k odjezdu.¹⁴⁸ Stejně jako u ostatních civilistů i odborníci museli nejdříve projít kontrolou MV a poté vyčkávali na pokyn MPSP k odjezdu.¹⁴⁹ Tehdy se ovšem ještě počítalo s původní verzí cesty repatriční akce po moři do černomořského přístavu Constanța a (starší český název Konstanca), odkud by se repatrianti přesunuli vlakem až do Československa.¹⁵⁰ Této možnosti nakonec využito nebylo a přepravovalo se letecky do Prahy.¹⁵¹

Podobně jako v předešlých případech i rodiny odborníků byly prozatím ponechány ve Velké Británii. Určitý počet rodin se ojediněle podařilo přepravit už během léta, ale drtivá většina opustila Anglii až koncem roku 1945.¹⁵² Pro tyto případy byly zavedeny speciální dávky pro podporu rodinám přednostních repatriantů, které se shodovaly s dávkami pro

¹⁴¹ Tamtéž, záznam o poradě mezi ministry Ripkou a Feierabendem ze dne 14. 3. 1945.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ J. NĚMEČEK, Likvidace československé exilové vlády, s. 77.

¹⁴⁴ NA, f. MV-L, k. 259, záznam o meziministerské poradě ze dne 29. 3. 1945.

¹⁴⁵ Tyto osoby mohly samozřejmě odmítnout a nechat se repatriovat až s ostatními civilisty.

¹⁴⁶ NA, f. MV-L, k. 259, záznam o meziministerské poradě ze dne 29. 3. 1945.

¹⁴⁷ Tamtéž, seznam osob MPSP zaslanych MV k prověření ze dne 30. 12. 1944.

¹⁴⁸ NA, f. MHO-L, k. 36, dopis od MPSP pro MHO ze dne 30. 1. 1945.

¹⁴⁹ NA, f. MV-L, k. 234, seznamy lékařů k prověření ze dne 9. 3. 1945.

¹⁵⁰ NA, f. MHO-L, k. 36, dopis od MPSP pro MHO ze dne 30. 1. 1945.

¹⁵¹ TNA, f. FO 371/47104, dopis FO pro AIR MINISTRY (AIR) ze dne 23. 8. 1945.

¹⁵² NA, f. MPSP-R, k. 406, jednotlivé zprávy o transportech od srpna do prosince 1945.

rodiny, zanechané repatrianty prvního sledu.¹⁵³ Těmto rodinám poté náležel příspěvek na manželku a na každé další dítě v rodině. Nejnutnější osoby se postupně přepravily letecky do Prahy během léta a teprve po skončení předností repatriace se mohla začít repatriace všeobecná.¹⁵⁴

Přípravy repatriace exilové vlády tak byly v rámci možností připraveny. Osoby byly podle státní důležitosti rozčleněny a nikomu, kdo měl na repatriaci nárok, nebylo zamítnuto, aby se mohl vrátit zpět do ČSR. Repatriace nejnutnějších osob byla tedy přednější, ale v průběhu jara 1945 už muselo MPSP začít i s postupnou souvislou a organizovanou přípravou repatriace z Velké Británie, ale také ostatních zemí světa, protože Češi a Slováci byli během války roztroušeni i v zámoří.

Početná skupina uprchlíků z Československa na britských ostrovech patřila k těm největším, a proto se co nejrychleji musel zřídit také plán odjezdu československých občanů z Velké Británie. Jak již bylo řečeno, podléhaly všechny civilní osoby pod MPSP, které bylo také zřizovatelem ČSRM ve Velké Británii. Návrh na její zřízení podávalo MPSP na základě závěrů meziministerských porad, které musela ještě odsouhlasit exilová vláda.¹⁵⁵ První návrh na zřízení repatriční mise byl podán 10. ledna 1945, ale nakonec byl tento návrh ještě dvakrát pozměněn na schůzích 19. února a 14. března, kdy byl odsouhlasen konečný návrh zřízení repatriční mise pro Anglii.¹⁵⁶

Nejdříve se předpokládalo, že repatriace civilních osob nebude hrazena na státní útraty, ale naopak každý repatriant si bude muset hradit repatriaci sám, a pokud by si ji nemohl dovolit, uhradí ji stát formou půjčky, ale repatriant tuto půjčku bude po návratu doma splácet.¹⁵⁷ K tomu se vláda nakonec nepřiklonila a namísto toho požádala britskou vládu o poskytnutí finančních prostředků na pokrytí celé akce, která nakonec byla plně hrazena ze státních financí.¹⁵⁸ Ovšem exilová vláda v Londýně byla plně závislá na britské pomoci, díky níž bylo možné repatriaci financovat.¹⁵⁹

V repatričních plánech se nejvíce spekovalo o otázkách péče o repatrianty v době odjezdu exilové vlády, protože mnoho rodin bylo ponecháno přednostními repatrianty v Anglii, a navíc se neplánovaně objevila skupina kolem 200 superarbitrovaných osob, které

¹⁵³ AKPR, f. LA, k. 20, návrh na zřízení repatriční mise pro Velkou Británii ze dne 19. 2. 1945.

¹⁵⁴ TNA, f. FO 371/47104, zpráva pro FO o československých požadavcích ze dne 26. 9. 1945.

¹⁵⁵ AKPR, f. LA, k. 20, návrh na zřízení repatriční mise pro Velkou Británii ze dne 10. 1. 1945.

¹⁵⁶ NA, f. MV-L, k. 259, návrh na zřízení repatriční mise ze dne 14. 3. 1945.

¹⁵⁷ NA, f. MHO-L, k. 36, zápis meziministerské rady ze dne 7. 1. 1943.

¹⁵⁸ Jan KUKLÍK, *Do poslední pence*, s. 132. Velká Británie poskytla exilové vládě v Londýně během války celkem 13 miliónů liber, díky nimž bylo možné zaplatit také repatriaci.

¹⁵⁹ Tamtéž.

musely také být zabezpečeny, a to s celými svými rodinami.¹⁶⁰ Repatriace všech zanechaných rodin byla tak vysoce nákladná, protože bylo nutné veškeré tyto osoby nejdříve finančně zabezpečit, pakliže neměli své vlastní dostatečné příjmy na obživu. Navíc musela mise hradit také veškeré problémy sociální a zdravotní u všech československých občanů, jelikož nárok na zdravotní a sociální péči pro československé občany v Anglii po odjezdu exilové vlády z Londýna nezanikal. Veškeré finanční krytí těchto operací stejně jako repatriace mělo na starosti MPSP a MZV, která je vykonávala skrze ČSRM a velvyslanectví v Londýně.¹⁶¹ Kromě nich se o československé uprchlíky staral také CRTF. Několikrát exilová vláda otevřela diskuse o možnosti využití finančních prostředků CRTF, s jejichž pomocí by částečně financovala repatriaci. Pověřený šéf repatriační mise a jeho zástupce měli za úkol vyjednávat s CRTF, aby se alespoň částečně podílel na hrazení repatriace za osoby u něj registrované.¹⁶² Britové všem pokaždé odpovíděli záporně a odmítali peníze, uložené u CRTF, uvolnit, protože se obávali, že by Češi a Slováci byli zvýhodňováni na úkor sudetských Němců a německy mluvících židů.¹⁶³ O vztahu CRTF k československým uprchlíkům se však tato práce bude věnovat v další kapitole.

Jednotlivé dávky, vyplácené MPSP, byly členěny podle toho, zda je dotyčná osoba v armádě či civilu a případně jaké povolání vykonává. Největší dávky náležely vojákům, odborným specialistům (lékaři, technici, vědci) a zaměstnancům státního zřízení, nejmenší zase civilistům bez odborné kvalifikace.¹⁶⁴ Pro rodiny s dětmi, zanechané v Anglii přednostními repatrianty, náležely ode dne odjezdu zákonných živelů do provedení repatriace těchto rodin příspěvky v částce 25 liber měsíčně na manželku, 5 liber měsíčně na dítě pod 6 let a 8 liber měsíčně na dítě starší 6 let.¹⁶⁵ Další skupinou osob, které spadaly pod MPSP byly osoby osiřelé nebo nemajetné a děti bez rodinných příslušníků.¹⁶⁶ Během pobytu uprchlíků ve Velké Británii v době války obstarával největší pomoc ČČK v Londýně.¹⁶⁷ Ten společně s MPSP zajišťoval uprchlíkům zdravotní a sociální služby až do roku 1945. S péčí o

¹⁶⁰ S repatriací superarbitrovaných osob se totiž v rozpočtu MPSP vůbec nepočítalo, protože se předpokládalo, že se o ně postará MNO, ale nakonec byli přiděleni pod MPSP.

¹⁶¹ AKPR, f. LA, k. 20, zápis o meziministerské schůzi ze dne 1. 12. 1944.

¹⁶² Tamtéž, návrh na zřízení ČSRM pro Velkou Británii ze dne 19. 1. 1945.

¹⁶³ J. KUKLÍK, *Do poslední pence*, s. 124; TÝŽ, J. ČECHUROVÁ – J. KUKLÍK, *Czech Refugee Trust Fund*, s. 42.

¹⁶⁴ AKPR, f. LA, k. 20, návrh na zřízení ČSRM pro Velkou Británii ze dne 19. 1. 1945.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ K tomu: Hana VELECKÁ, *Československý Červený kříž v zahraničí v období druhé světové války*. Velecká, Hana. In: *Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky, Historický ústav Armády České republiky* 49, č. 2, Praha 2000, s. 378-405.

tyto osoby zároveň vypomáhaly britské i československé organizace.¹⁶⁸ V květnu 1945 se přesunul ČČK z Londýna do Prahy a uzavřel všechny své pobočky, kromě jedné ambulance v Londýně, kterou přenechal ČSRM.¹⁶⁹ Zdravotní péči tak v květnu převzala ČSRM, společně s péčí o všechny repatrianty ve Velké Británii a jejich následnou repatriaci. MPSP prostřednictvím ČSRM vydávala od března do prosince 1945 podpory a obstarávala základní zdravotní péči pro osoby čekající na svůj přesun do ČSR.¹⁷⁰ Koncem roku 1945 převzalo kompletní sociální agendu velvyslanectví v Londýně a sociální i zdravotní podpora pak byla provozována až do roku 1947 skrze velvyslanectví.¹⁷¹ Po této době byla ještě státní podpora vyplácena, ale na její nárok měly pouze tři kategorie osob.¹⁷² Byly jimi:

1. Vdovy britského původu po padlých československých letcích a vojácích,
2. Nemocní a přestárlí, kteří nebyli schopní transportu,
3. Antifašisté z řad československých Němců a Maďarů, kteří z politických důvodů dosud nemohli být repatriováni.

V neposlední řadě se státní zřízení muselo vypořádat také s rodinami styčných repatriačních úředníků, protože exilová vláda musela jmenovat styčné repatriační důstojníky do UNRRA.¹⁷³ Část z nich musela nastoupit službu už v říjnu 1944.¹⁷⁴ Vláda do konce roku vyslala celkem 43 repatriačních úředníků do UNRRA a SHAEF, kteří své rodiny museli zanechat v cizině.¹⁷⁵ Pro tyto rodiny byly už od roku 1944 poskytnuty pravidelné měsíční dávky po dobu jejich pobytu ve Velké Británii.¹⁷⁶ Všem manželkám styčných repatriačních důstojníků náležel příspěvek 10 šilinků denně do konce měsíce, v němž styčný repatriační úředník nastoupil do své funkce. Následující měsíc byly výplaty dávek těmto rodinám rozčleněny do tří platebních skupin s měsíčními příspěvky 32,10 liber pro první kategorii, 30 liber pro druhou kategorii a 27,10 liber pro kategorii třetí. Jednotlivé platové stupnice byly

¹⁶⁸ Mimo ČČK a MPSP pomáhaly uprchlíkům soukromé či státní organizace. Pomoci se lidem dostávalo také od dobrovolníků, ať už to byli jejich krajané či nikoli. Také Angličané se už od roku 1939 usilovně zapojili do pomoci československým uprchlíkům skrze CRTF, The British Committee for Refugees from Czecho-Slovakia (Britský výbor pro uprchlíky z Česko-Slovenska) nebo jiné dobrovolnické organizace. O těchto organizacích bude řečeno více v následující kapitole.

¹⁶⁹ NA, f. ČČK, k. 48, zpráva o předání ambulance ČČK ze dne 7. 5. 1945. Ambulance přešla oficiálně pod ČSRM 16. 5. 1945 a zajišťovala základní zdravotní péči pro repatrianty až do jejich odjezdu. Obsahovala jednu ordinaci praktického lékaře a jednu zubní ordinaci, ve které pracovali dva lékaři a pět zdravotních sester.

¹⁷⁰ NA, f. MPSP-R, k. 406, zápis o poradě ČSRM a čs. generálního konzulátu v Londýně ze dne 26. 11. 1945.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ NA, f. MVL-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 11. 10. 1945.

¹⁷⁴ AKPR, f. LA, k. 20, návrh vládního usnesení ze dne 18. 12. 1944.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Tamtéž.

určovány podle funkce manžela v jeho novém zaměstnání. Tyto částky pak byly ještě doplňovány příspěvkem na děti mladší 6 let 5 liber měsíčně a děti starších 6 let v částce 8 liber měsíčně. Pokud však manželka měla vlastní příjem, byl jí vyplácen pouze rozdíl, který jí po odečtení jejího příjmu od dávky náležel.¹⁷⁷ Po přijetí repatriačního plánu na přesun státního zřízení se rodiny repatriačních úředníků zařadily do stejné kategorie jako rodiny úředníků prvního sledu, tedy pobíraly příspěvky ve stejné výši.¹⁷⁸

V rámci repatriace tak byly počátkem dubna roku 1945 veškeré plány skončeny až na otázku transportní.¹⁷⁹ Nicméně většina dohod a smluv již byla vyřešena, a tak se nová košická vláda mohla soustředit na jiné nezbytné poválečné problémy země. O záležitosti londýnských úřadů v likvidaci se do začátku léta starali bývalí ministři Slávik, Ripka a Feierabend, kteří měli zároveň postupně ukončovat jejich činnost a péči o repatrianty byla pověřena ČSRM. Po odjezdu většiny repatriantů převzalo veškerou agendu velvyslanectví v Londýně. Osvobozovací akce byly naštěstí po Evropě pokročilé, takže už v březnu odcestovala československá delegace do SSSR, aby se dostala na první osvobozené československé území. Tím se hlavní organizační základna již přesunula do Československa a řízení mezinárodní organizace pak v květnu převzal IV., repatriační odbor na MOPSP v Praze.

4.2. ČESKOSLOVENSKÁ REPATRIAČNÍ MISE PRO VELKOU BRITÁNII

Velká Británie se během druhé světové války stala útočištěm pro statisíce uprchlíků z pevninské Evropy. Největší skupinu představovali antifašisté z Německa, Rakouska, ale také židé, kteří prchali z celé střední a východní Evropy. Nicméně mezi národy, které našly bezpečí za bílými skalisky anglického pobřeží, bylo také několik tisíc Čechů a Slováků. Uprchlíci do Velké Británie nepřicházeli najednou, ale postupně v menších či větších vlnách, které lze v politickém kontextu doby rozdělit na dvě skupiny. První skupinou byli předváleční uprchlíci a druhou zase uprchlíci váleční.

Zvyšující se politické napětí v Říši po volbách 1933 odstartovalo první předválečnou migrační vlnu, která se dotkla také Anglie, ale zatím se lidé stěhovali do států, sousedících s Německem (třeba ČSR). Teprve sílící fašismus donutil postupně uprchlíky, aby cestovali do vzdálenějších míst. Cestování z ČSR bylo před válkou ještě jednoduché a nepředstavovalo

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ AKPR, f. LA, k. 20, návrh na zřízení ČSRM pro Velkou Británii ze dne 19. 1. 1945.

¹⁷⁹ Civilními repatrianty míním osoby nevojenské a neúřední, protože vojenské osoby se přepravovaly zcela odděleně a repatriace úředníků přednostní kategorie se od března do června 1945 přesouvala letecky do Prahy.

v zásadě žádný velký problém, neboť prvorepublikové úřady svým občanům, ani uprchlíkům z okolních států v pohybu nijak nebránily.¹⁸⁰ Po přijetí Mnichovské dohody v říjnu 1938 byla relativní stabilita země narušena. Pozbytím svých dosavadních hranic se Druhá republika nalézala doslova ve spárech Třetí říše, a proto se někteří občané prozíravě rozhodli k odjezdu. V této době odcházeli z ČSR především uprchlíci z Německa a Rakouska, kteří ze strachu své domovy opustili již dříve. Po Mnichovu tak museli učinit opět a s nimi odešla z republiky také velká část sudetoněmeckých antifašistů, sociálních demokratů a německy hovořících židů.¹⁸¹ Zastoupení Čechů a Slováků nebylo v této skupině tak výrazné, navíc československé úřady vydaly koncem září dokonce omezující vládní nařízení, které volný pohyb pro občany ČSR omezovalo.¹⁸² Podobné omezení bylo vyhlášeno v říjnu 1938, které omezovalo cestování pouze na zvláštní cestovní doložku, ale tato zprísněná pravidla byla na konci roku zrušena a cestování bylo opětovně volné.¹⁸³ Po zřízení Protektorátu 15. března 1939 se však cestování Čechů (nikoli Slováků) opětovně omezovalo, přesto bylo možné ještě volně vycestovat, ale takzvaně se „hrálo o čas“, protože všechny úřady v Praze byly postupně obsazovány přesvědčenými fašisty, jejichž rasové a politické předsudky bránily volnému odchodu občanů ze země.¹⁸⁴ V mezidobí od poloviny března do začátku dubna bylo možné ještě oficiálně vycestovat s povolením protektorátních úřadů, které Britové od příchozích vyžadovali, jelikož Velká Británie, ač nesouhlasila se zřízením protektorátu, stále udržovala politicky korektní postup vůči Německu.¹⁸⁵ Jakmile občan dostal úřední povolení, nasedl na vlak či loď, která jej bez problémů dopravila až do Anglie. Situace se podstatně zhoršila koncem dubna 1939, kdy se již německá moc v Protektorátu etablovala a doba volného cestování tím skončila.¹⁸⁶

První uprchlíci byli v anglickém království přijímáni skutečně vlídně. Jejich cesta byla totiž mnohem jednodušší, protože již měli zajištěnou podporu ze strany britských podpůrných organizací, které vznikly na podporu uprchlíků z ČSR. Nejvýznamnější z nich byla The

¹⁸⁰ Jan RYCHLÍK, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha 2007, s. 16.

¹⁸¹ H. VELECKÁ, *Československý Červený kříž*, s. 378.

¹⁸² J. RYCHLÍK, *Cestování do ciziny*, s. 16.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 23. Nejdříve ani sami Němci lidem v odchodu z Protektorátu nebránili a dávali jim výjezdní povolení, ale po úplném obsazení všech úřadů koncem dubna 1939 se z Protektorátu stal uzavřený střežený prostor, který bylo možné opustit pouze se souhlasem gestapa. Druhou možností bylo pouze cestovat ilegálně, a to ještě s velkým rizikem dopadení a hrozbou následné sankce.

¹⁸⁵ Sylva ŠIMSOVÁ, *Who were the Pre-Second World War Refugees from Czechoslovakia? In: Exile in and from Czechoslovakia during the 1930s and 1940s* / [Ed.]: Brinson, Charmian - Malet, Marian Amsterdam, New York 2009, s. 84-85.

¹⁸⁶ J. RYCHLÍK, *Cestování do ciziny*, s. 23. Ačkoli byly protektorátním občanům ponechány jejich pasy, bylo cestování mimo Protektorát v zásadě vyloučeno, protože občan musel získat povolení od gestapa, které nemělo v úmyslu Čechům povolovat odjezd z Protektorátu.

British Committee for Refugees from Czecho-Slovakia (Britský výbor pro uprchlíky z Česko-Slovenska), která nejvíce spolupracovala se zvláštním fondem londýnského starosty.¹⁸⁷ Obě organizace, společně s dalšími, pomáhaly převážně prchajícím antifašistům z Německa, Rakouska a Sudet, kteří se po záboru českého pohraničí rozhodli emigrovat do vzdálenějších zemí. Spolupráce s britskými organizacemi probíhala prostřednictvím Ústavu pro péči o česko-slovenské uprchlíky, který byl zřízen v říjnu 1938 na MPSP v Praze.¹⁸⁸ Nejvíce registrovaných osob měl Britský výbor pro uprchlíky. Byl zřízen bezprostředně po říjnových událostech 1938, aby pomohl osobám v nouzi, které o ni požádaly. Nejdříve bylo nutné se u dané organizace zaregistrovat (kvůli tomu také zástupci těchto organizací přilétali do Prahy) a počkat na povolení od všech česko-slovenských a britských úřadů. Poté byli přepraveni do Londýna, kde měli dočasně setrvat, a poté se přesunout do nové vlasti. Celý proces byl zcela legální a byl plně hrazen z britských prostředků, také v organizacích působilo mnoho dobrovolníků, takže dojmy uprchlíků byly neočekávaně přátelské.¹⁸⁹

Po vyhlášení Protektorátu se situace ve Velké Británii změnila. Stovky uprchlíků se najednou pokoušeli opustit území Protektorátu za jakoukoli cenu. Emigrace se tak stala napůl legální anebo zcela nelegální. Navíc se národnostní složení uprchlíků proměnilo a do emigrace začali odcházet ve větší míře židé, ale také Češi a Slováci. Jejich osudem se však již zabývala nová organizace, která vznikla z Britského výboru pro uprchlíky, který zanikl v létě 27. července 1939.¹⁹⁰ Nová organizace dostala název The Czech Refugee Trust Fund neboli Svěrenecký výbor pro české uprchlíky a vznikla z důvodů zvyšující se emigrace z Protektorátu. CRTF se vyvíjel komplikovaně, protože disponoval pouze malým kapitálem, ale později získal dostatečné množství peněz na pokrytí všech registrovaných uprchlíků.¹⁹¹ Politické události roku 1939 ve střední Evropě měly za následek, že tento fond registroval nejvíce prchajících Němců, Židů a Rakušanů, ale již také Čechy a Slováky, kteří v rámci CRTF vystupovali jako menšina, protože na rozdíl od ostatních národností prchali do Anglie hromadně až po zřízení Protektorátu. Kapacita fondu však byla omezená, takže se několikrát dočasně zastavila registrace nových členů, až nakonec k 15. červenci 1940 se registrace

¹⁸⁷ J. KUKLÍK, *Do poslední pence*, s. 430. Obě organizace vzájemně spolupracovaly během let 1938-1939. Byly to dobrovolnické organizace, které získaly také vládní podporu. Nutno připomenout, že bez iniciativy londýnského starosty Harryho Twyforda by uprchlíci, přijíždějící do Anglie, neměli takovou péči.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ S. ŠIMSOVÁ, *Who were the Pre-Second World War Refugees from Czechoslovakia?*, s. 84. S. Šimsová líčí ve své studii zážitky Josephine Bruegel, která v dubnu 1939 dorazila do Londýna. Ve svém deníku vypráví, jak byla překvapena vlídným přijetím a milým chováním Angličanů.

¹⁹⁰ J. KUKLÍK – J. ČECHUROVÁ, *Czech Refugee Trust Fund*, s. 38.

¹⁹¹ K tomu: J. KUKLÍK – J. ČECHUROVÁ, *Czech Refugee Trust Fund*, s. 9-43.

nových žadatelů ukončila.¹⁹² O další tisíce uprchlíků se tak musela postarat jiná organizace, která vznikla ve Francii koncem roku 1939 ze snahy E. Beneše a jeho spolupracovníků pod názvem Československá pomoc. Jejím vzniku předcházely snahy o zřízení nové pobočky ČČK v zahraničí, ale v roce 1939 byl ještě takový krok nemožný, protože pražská pobočka ČČK v Protektorátu stále oficiálně existovala.¹⁹³ Nicméně rok 1940 později ukázal, že dalších pomocných složek bude třeba.

Největší příval československých uprchlíků však zažili Britové až po porážce francouzské armády v létě 1940. Najednou se před postupem německých vojsk musely stahovat tisíce uprchlíků, kteří po stovkách postupně připlouvali na britské pobřeží. Velká Británie navíc zůstala jednou z mála svobodných zemí Evropy a po obsazení Francie se stala také novým opěrným bodem československého odboje, kde se najednou ocitlo asi 15 000 jejích občanů. Češi a Slováci tak mezi zástupci národů z bývalého Československa pak v Anglii zaujali většinu. Avšak jejich počet byl natolik veliký, že je britské úřady samy nemohly zvládnout. Bezprostředně po příjezdu do Velké Británie se o uprchlíky z Francie staraly britské úřady a dobrovolníci, kteří jim nejdříve poskytli první pomoc a poté je rozmísťovali do třídících stanic, odkud byli posíláni do ubytoven nebo domácností.¹⁹⁴ O finanční podporu československých uprchlíků se poté postarala Československá pomoc. Téměř 10 měsíců tak Československá pomoc pomáhala Britům s péčí o přívaly uprchlíků z Evropy,¹⁹⁵ protože teprve 1. září roku 1940 mohla být se souhlasem mezinárodní organizace ČK zřízena Londýnská pobočka ČČK, jelikož nacisté pražskou pobočku zrušili.¹⁹⁶ Od roku 1941 se starala o uprchlíky z Československa exilová vláda společně s ČČK, který byl pod dohledem MNO a MPSP.¹⁹⁷ Zásluhou CRTF je možné nahlédnout na předválečné přistěhovalectví ve Velké Británii a identifikovat zastoupené skupiny v něm registrované. Počet přihlášených do CRTF narůstal nejvíce mezi létem a zimou 1939, jelikož v srpnu bylo ve fondu zapsáno 6660 osob, ale už v listopadu jich bylo přes 8000.¹⁹⁸ Většinu osob se však podařilo začlenit do místní společnosti a obstarat jim zaměstnání s dostatečným výdělkem, aby tyto osoby nebyly závislé na podpoře britského fondu, anebo byly některé osoby přemístěny do jiné země. V únoru 1940 se proto počet osob, závislých na CRTF zmenšil na

¹⁹² H. VELECKÁ, Československý Červený kříž, s. 382.

¹⁹³ Tamtéž, s. 381.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 382.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 383.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 380.

4137 a v létě oficiálně skončil příjem dalších nových žádostí, a tak se v říjnu 1941 ve fondu nalézala již jen polovina osob (tedy kolem 2000).¹⁹⁹ Po příjezdu do Velké Británie se ve fondu vytvořily čtyři národnostně vyhraněné celky, které se navzájem od sebe distancovaly, a sice rakouský, německý, smíšený a československý.²⁰⁰ Poslední jmenovaný však oproti ostatním nebyl vůbec jednotný. Sice se uskutečnily některé pokusy o zachování jeho soudržnosti, ale nevraživost a netolerance zapříčinily rozklad a nejednotu Čechů a Slováků (Čechoslováků). Hlavní skupina uprchlíků v rámci CRTF byla v produktivním věku a muži lehce převažovali v počtech nad ženami.²⁰¹ Ač nebyl fond přímo zřízen pro Čechy, tvořili v roce 1939 přes polovinu žadatelů, asi dvě třetiny byli židé a zbytek představovali ostatní národnosti (včetně Slováků).²⁰² V celkových počtech se české a slovenské zastoupení opět snižuje, protože z celkového počtu 12 000 registrovaných²⁰³ už představovali Češi a Slováci menšinu.²⁰⁴ Žádosti roku 1939 však umožnily, aby československá skupina byla stejně silná jako ostatní v CRTF. Mezi registrovanými žadateli byly nejčastěji zastoupeny bezdětné páry nebo nukleární rodiny, zato větší rodiny, byly zastoupeny minimálně.²⁰⁵ Pouze kolem 10 % všech uprchlíků byly děti a nejvýše 8% tvořily starší osoby nad 60 let.²⁰⁶

Mimo CRTF bylo mezi československými uprchlíky, přicházejícími během války, zastoupeno nejvíce mladých mužů, kteří odešli z domovů, aby se dobrovolně přihlásili k boji proti Německu, a také velká část politické reprezentace První republiky se svými rodinami. Válka a neznámé prostředí vyvolávalo v lidech nadměrný stresu a nedostatečný pocit bezpečí. Českoslovenští politici po příjezdu ani nebyli spojenci chápáni jako reprezentace svého státu. Tuto pozici si československý exil musel postupně prosadit.²⁰⁷

Oproti USA, kde sídlily početné české a slovenské komunity, se v předválečné Anglii českoslovenští emigranti většinou začlenili do anglické společnosti a plně přejali britskou kulturu i zvyklosti. Změnu v této věci přinesl příval uprchlíků v roce 1939. Tehdy se v Anglii začala pomalu vytvářet početná a sebevědomá skupina československých uprchlíků, která později dopomohla ke vzniku stabilních a rozvíjejících se komunit po Velké

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ S. ŠIMSOVÁ, Who were the Pre-Second World War Refugees from Czechoslovakia?, s. 86.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Zde se zprávy trochu různí, protože zpráva z TNA z roku 1955 hovoří o celkovém počtu 12 000 uprchlíků pod CRTF, ale studie S. Šimsové hovoří o 13 000.

²⁰⁴ TNA, fond Home Office (HO) 294/5, výroční zpráva CRTF ze dne 31. 3. 1955.

²⁰⁵ S. ŠIMSOVÁ, Who were the Pre-Second World War Refugees from Czechoslovakia?, s. 86.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ K tomu: Jan KUKLÍK, The Recognition of the Czechoslovak Government in Exile and its International Status 1939-1942. In: Prague Papers on History of International Relations: Institute of World History, Praha 1997, s. 173-205.

Británii.²⁰⁸ Ačkoli probíhal přísun uprchlíků z Československa už od konce 30. let 20. století, nevzniklo žádné stabilní zázemí, které by slučovalo české, německé, slovenské a maďarské národnosti.²⁰⁹ I v zahraničí tak vznikaly národnostní spolky a organizace, které se od sebe odlišovaly. Ani válka tak nestačila k tomu, aby se národy vzájemně sblížily. Pokusy o takovou integraci a vytvoření jednotné československé reprezentace se bohužel ukázaly jako neuskutečnitelné. Mezi národy panovalo stále mnoho neshod, a tak se od sebe jednotlivě oddělovaly, ač sdílely podobnou kulturu a měly společného nepřítele.²¹⁰ Češi a Slováci si tak v anglickém prostředí vytvořili vlastní komunitu, která sice s ostatními skupinami komunikovala a spolupracovala, ale také se proti nim vyhraňovala.²¹¹ Národní cítění a touha po vlasti sloužila uprchlíkům k posílení jejich vyhraněnosti a identifikace. Starousedlíci v Anglii českého nebo slovenského původu se do komunit také částečně zapojovali. Největší zásluhou starousedlíků bylo jejich zapojení do československých bojových oddílů.

Anglie byla pro československé uprchlíky pouze dočasným útočištěm, ze kterého se většinou po válce toužili navrátit zpět, a proto si v cizině zakládali vlastní úřady, školy, školky a různé zájmové spolky, které nadále udržovaly prvorepublikovou kontinuitu československého způsobu života. Například významnou institucí byla národní škola Hany Benešové v Maesfen Hallu a Hinton Hallu v severní Anglii (ve vesnici Malpas v Cheshire nedaleko Liverpoolu)²¹² pro děti od 6 do 14 let.²¹³ Součástí školy byla zároveň mateřská škola, která přijímala děti od 4,5 věku do 6 let.²¹⁴ Ve stejné lokalitě existovala ještě třetí instituce, a tou byla škola v Hinton Hallu, kde studovaly děti od 11 do 19 let.²¹⁵ Nakonec působily po Anglii ještě další československé vzdělávací instituce, z nichž významná byla ještě škola v Chamberley, nalézající se jižně od Londýna. Československé úřady v Anglii silně apelovaly na své občany, aby posílali své děti do národních škol, a tím je vychovávali v duchu československém. Na rozdíl od Rusů neměli českoslovenští občané povinnost posílat své děti do národních škol, a proto se exilové úřady začaly obávat odcizení vlastních

²⁰⁸ Nejvíce komunit bylo v Londýně a okolních oblastech, ale postupně se Češi a Slováci usazovali i ve vzdálenějších koutech Velké Británie.

²⁰⁹ Například vydávání československých periodik se výhradně soustředilo kolem českých a slovenských zájmů.

²¹⁰ H. VELECKÁ, Československý Červený kříž, s. 380.

²¹¹ O vztahu Čechů, Slováků, Němců, Maďarů a židů vypovídají jednak různé narážky v úředních zprávách v NA, dále britská ostražitost vůči Čechům a jejich vztahu k sudetským Němcům, ale také články z novin.

²¹² NA, f. ČČK, k. 18, korespondence mezi ČČK a československou školou národní v Hinton Hallu, Malpas, Cheshire v roce 1944.

²¹³ NA, f. MV-L, k. 109, referát o mateřské škole v Maesfen Hallu z 10. 2. 1944.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž.

občanů.²¹⁶ V roce 1943 exilové úřady zaslaly všem československým dětem přihlášky k evidenci, které mimo jiné odhalily hlavní důvody pokleslého zájmu o československé školy.²¹⁷ Většinou rodiče uváděli, že posílají své děti do škol anglických, aby se jejich děti naučily výborně anglicky, protože je to za dané situace třeba, ale zdůraznili zároveň, že své děti vychovávají v duchu československém.²¹⁸ Úřady se pokoušely oslovit také starousedlíky, ale jejich děti byly většinou vychovávány v anglických školách, protože žádných československých škol v Anglii dříve nebylo.

Nakonec se přeci zvedl zájem o československé vzdělávací objekty a počátkem roku 1944 škola v Maesfen Hallu evidovala 90 československých dětí ve věku od 6 do 14 let.²¹⁹ Ve skutečnosti tak pouze malá část rodičů posílala děti do československé národní školy a raději si zvolila školy anglické, které mohly jejich dětem nabídnout lepší vyhlídky do budoucna. Určitá část rodičů se rozhodla neposílat své děti do škol a raději je vyučovat doma; výhodou této metody byl fakt, že děti zůstávaly v neustálém kontaktu s rodiči, což většina tehdejších dětí v Anglii říci nemohla.²²⁰

Také vznik československého tisku, vydávaného v Anglii, a pravidelného radiového vysílání v češtině a slovenštině vytvářel domácí prostředí v cizí zemi. Například periodikum Čechoslovák patřilo k oblíbeným novinám, které pravidelně informovaly o dění v Protektorátu nebo o exilové vládě a také o různých událostech v Anglii působících československých spolků, jako byly bály, přednášky, semináře, závody a další kulturní akce.²²¹ Noviny byly zároveň důležitým obchodním prostředkem pro reklamu a kontakty obchodníků a živnostníků, kteří tímto způsobem oslovovali ostatní exulanty.²²² Nakonec nejspíš rozhlas byl prostředkem nejpovzbudivějším, jelikož se zde vysílaly aktuální zprávy z fronty a proslovy československých představitelů, jež byly důležitým povzbudivým prvkem nejen pro exulanty, ale také pro osoby, které zůstaly v Protektorátu.

Jak již bylo řečeno, vznikaly i mezi uprchlíky národní rozpory, které se postupem času spíše ještě více prohlubovaly. Všechny skupiny se navzájem respektovaly a spolupracovaly, ale jednotný postup a důvěra mezi nimi nebyla. Židé jako jediní uprchlíci z ČSR nebyli

²¹⁶ NA, f. MV-L, k. 109, zpráva o stavu československých dětí ve Velké Británii ze dne 24. 4. 1943.

²¹⁷ Tamtéž, přihláška československých dětí k evidenci z roku 1943. Viz příloha č. 1.

²¹⁸ Tamtéž, zpráva o stavu československých dětí ve Velké Británii ze dne 24. 4. 1943.

²¹⁹ Tamtéž, referát o mateřské škole v Maesfen Hallu z 10. 2. 1944.

²²⁰ Tamtéž, zpráva o stavu československých dětí ve Velké Británii ze dne 24. 4. 1943.

²²¹ Čechoslovák, Londýn 1945, ročník 7, číslo 15-44, období květen až listopad 1945.

²²² Čechoslovák, roč. 7, č. 43, 26. 10. 1945, s. 16. V roce 1945 existovalo v Anglii mnoho českých prodejců a živnostníků. Například v tisku se často objevovala reklama na První československou restauraci v Londýně U Marble Arch, lákající na výčepní české pivo, anebo obuvnictví Josef Kučera, nabízející ševcovské služby.

samostatnou kategorií, ale tvořili podstatnou část jak české, tak německé komunity v Londýně. Samozřejmě je třeba mít na paměti, že se problém musí zasadit do kontextu doby, a proto se někteří Němci obraceli také na prozatímní československé zřízení a naopak Češi se pokoušeli dodatečně zaregistrovat u CRTF. Tak jako tak se o uprchlíky musel někdo postarat. Obzvláště sociální, zdravotní a zaměstnanecká podpora byla z důvodů náhlého přelidnění třeba.

Koncem války se již uprchlíci zaměřili na rychlý odchod zpět do vlasti. Anglické úřady jim v tom v zásadě nebránily, jen se ochraňovaly právními předpisy, které Čechoslováci museli dodržovat.²²³ Jednalo se například o vývoz hotovosti, cenin, majetku anebo pohledávky vůči anglickým institucím. Osoby, které nesplňovaly britské podmínky, nebyly připuštěny k repatriaci a povolení jim bylo dáno až po vyřízení těchto náležitostí. Po válce se z celkového počtu 12 000 registrovaných rozhodla asi polovina zůstat ve Velké Británii, 30% emigrovalo do jiné země a zbylých 20% se repatriovalo.²²⁴ Z těch, kteří se repatriovali, se většina uprchlíků přesunula zpět do Československa (asi 42%), dalších 25% do Německa; vedle toho asi 13% odešlo do USA a zbytek dále do světa.²²⁵

Repatriční mise v Anglii byla ustavena v březnu 1945.²²⁶ Její urychlené vytvoření bylo jednou z podmínek přesunu prozatímního státního zřízení, které zodpovídalo za péči o československé uprchlíky v Anglii. Nicméně situace kolem poskytování péče o uprchlíky z ČSR byla mnohem rozmanitější. Jak již bylo řečeno, existoval také CRTF, jenž poskytoval komplexní péči pro uprchlíky ze střední Evropy, kteří prchali před nacistickou perzekucí, kde však Češi a Slováci představovali menšinu. CRTF ovšem nezajišťoval repatriaci. Jakkoli už se českoslovenští uprchlíci v Anglii etablovali do určité skupiny, měli v případě zájmu o návrat domů tyto možnosti – odjet na vlastní odpovědnost (což bylo nejen nebezpečné, ale v tehdejší chaosu také téměř nemožné), nechat se repatriovat, emigrovat do jiné země, anebo v Británii zůstat. Ačkoli každý občan ČSR měl mít nárok na zpětnou repatriaci, byla česká a slovenská politická reprezentace silně ovlivněna protiněmeckou náladou, která vyvrcholila v předsudky a v kontextu doby oprávněnou zášť. Z těchto důvodů se k repatriaci Němců a Maďarů přistupovalo laxně a mnohdy ji úřady nepovolily vůbec.²²⁷ Bohužel se tato

²²³ NA, f. MV-L, k. 259, záznam o meziministerské poradě ze dne 29. 3. 1945.

²²⁴ TNA, f. HO 294/5, výroční zpráva CRTF ze dne 31. 3. 1955.

²²⁵ S. ŠIMSOVÁ, Who were the Pre-Second World War Refugees from Czechoslovakia?, s. 86.

²²⁶ NA, f. MV-L, k. 259, návrh na zřízení ČSRM pro Velkou Británii ze dne 14. 3. 1945.

²²⁷ AKPR, fond Kancelář prezidenta republiky (KPR) 1919-1947, karton 271, signatura 1550, záznam telefonátu do KPR ze dne 12. 7. 1945. Účelem telefonátu bylo sdělit KPR o stížnosti Američanů v Plzni na československé repatriční úředníky, kteří ledabyly přistupují k repatriaci Němců a Maďarů z ČSR.

selekce dotkla také židů; ač hluboce strádající etnikum, byli to právě židé, kteří byli posuzováni společně s fašisty, protože po předcích mluvili starým kulturním a obchodním jazykem českého království – němčinou.²²⁸ Znalost jazyka českého nebo slovenského tak byla v zásadě podmínkou pro zařazení do repatriace. Tím nelze tvrdit, že by se Němců ani Maďarů netýkala, avšak oni neodjížděli do ČSR, ale do Německa či Maďarska. Pouze několik z nich se natrvalo vrátilo do ČSR. Transporty Němců a Maďarů proto probíhaly odděleně a stejně tak od sebe odlišovaly národnosti také repatriační zprávy a statistiky.²²⁹ Tím se jen potvrzovala nová myšlenka poválečného Československa – nový stát bez Němců.

Jakmile exilová vláda opustila břehy Anglie, přešla veškerá zodpovědnost za uprchlíky pod velvyslanectví a ČSRM. Spolupráce těchto dvou institucí byla velice těsná. Repatriační mise podléhala vedení velvyslance, nicméně jejím hlavním nadřízeným byl ministr MOPSP v Praze, nikoli velvyslanec nebo ministr MZV.²³⁰ Prostřednictvím velvyslanectví tak byla vykonávána pouze vůle MPSP, které dostávalo pokyny od vlády. Odjezdem prozatímní vlády zůstalo velvyslanectví hlavním zástupcem a mluvčím ČSR (ač úřady v likvidaci stále existovaly), který měl pravomoc jednat s anglickými úřady případně zástupci jiných států. Nicméně tuto pravomoc sdíleli také šéf a zástupce ČSRM.²³¹ Úzká spolupráce obou institucí byla tedy nasnadě.

Celkem bylo na práci u ČSRM jmenováno 16 osob.²³² Prvním pověřeným šéfem ČSRM po jejím zřízení byl Pavel Tejch a jeho zástupcem Gabriel Lieben. Pozice šéfa repatriační mise se však často obměňovala. Od léta 1945 se nicméně stal hlavním šéfem mise Lieben, který se již dříve stal několikrát terčem kritiky některých repatriantů.²³³ Koncem léta se však post šéfa repatriační mise opět obměnil a vedení se ujal Jiří Kelemen.²³⁴ Jejich vyjednávací činnost byla doprovázena spoluprací s československým velvyslancem v Londýně. V letech 1942 až 1946 vykonával funkci československého velvyslance Max Lobkowicz²³⁵ a v záležitostech repatriací mu vypomáhal velvyslanecký rada Jaroslav Císař,²³⁶ který předtím řídil likvidaci exilových úřadů.²³⁷

²²⁸ Na tyto praktiky nejvíce upozorňovali Britové, kteří proto exilové vládě nechtěli umožnit přístup k CRTF.

²²⁹ NA, f. MPSP-R, k. 406, statistická zpráva o repatriaci ze dne 4. 2. 1949.

²³⁰ NA, f. MV-L, k. 259, zápis meziministerské schůze ze dne 2. 2. 1945.

²³¹ Tamtéž, návrh na zřízení ČSRM pro Velkou Británii ze dne 14. 3. 1945.

²³² Viz seznam zaměstnanců ČSRM a jejich pracovní pozice v příloze č. 2.

²³³ AKPR, f. LA, k. 20, dopis Sdružení bývalých příslušníků československých zahraničních vojsk ze dne 6. 2. 1945.

²³⁴ TNA, f. FO 71/47104, dopis Kelemenova pro FO ze dne 4. 10. 1945.

²³⁵ Tamtéž, dopis FO pro československé velvyslanectví v Londýně ze dne 19. 6. 1945.

²³⁶ Jaroslav Císař se po roce 1945 rozhodl zůstat ve Velké Británii. Případem jeho eventuálního návratu se v 50. letech 20. století začalo zabývat MZV a MV. Závěry jejich šetření vyhodnotily J. Císaře jako osobu, která pro

Na začátku repatriační akce se nejvíce práce soustředilo kolem repatriační mise, protože ta zajišťovala veškeré repatriační transporty do Prahy. V jednáních s anglickými úřady pomáhalo československé velvyslanectví, na něž se postupně repatriační záležitosti přenesly. Největší odliv repatriantů totiž probíhal do konce roku 1945.²³⁸ Počet repatriantů v Anglii po roce 1945 stále čítal téměř dva tisíce osob, z čehož polovinu tvořili Němci a Maďaři a druhou polovinu představovali Češi a Slováci, kteří požádali o odklad repatriace, či se jednalo o starousedlíky, žádající o emigraci do ČSR.²³⁹ Velvyslanectví v Londýně postupně přebíralo agendu ČSRM, jejíž oddělení se postupně zmenšovalo. ČSRM začínala se 16 zaměstnanci, ale jejich počet se neustále zmenšoval a k lednu 1946 už bylo hlášeno pouze 7 zaměstnanců mise.²⁴⁰ V únoru 1946 požádalo MF repatriační odbor v Praze, aby snížil počet zaměstnanců mise ze 7 na 3, protože repatriační záležitosti už v tu dobu řídilo velvyslanectví.²⁴¹ ČSRM tím uspěla ve svém poslání, protože dokázala repatriovat přes 6 tisíc přihlášených repatriantů.²⁴² O dodatečné a odložené případy repatriace se již staralo pouze velvyslanectví, proto se ČSRM oficiálně zrušila k 15. dubnu 1946.²⁴³ Do konce června 1946 byly vyslány poslední repatriační transporty a celá akce se v rámci repatriace skončila.

Postup během repatriace v Anglii byl odlišný od průběhu repatriačních akcí v Německu.²⁴⁴ Zatímco v chaosem poznamenané a válkou poškozené zemi se muselo nejdříve zajistit osvobození, ošetření a důkladná péče, byla situace v Anglii mnohem jednodušší. Uprchlíci v Anglii měli v držení stále své osobní doklady se všemi potřebnými údaji, takže jejich identifikace byla prostá. Základním krokem občana k repatriaci pro československé občany byla přihláška a vyplnění dotazníku, který musel být zaslán na MPSP nejpozději do 15. února 1945.²⁴⁵ MPSP vyzývalo své občany také prostřednictvím rozhlasu a tisku, aby se k repatriaci přihlásili.²⁴⁶ MPSP zdůrazňovalo, že pozdější přihlášky nebudou brány na zřetel, ale v praxi se později jistě pár stovek osob dodatečně k repatriaci přihlásilo (hlavně v roce

stát není potřebná, a proto se dále nebude usilovat o jeho návrat. Viz: Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZ), fond Londýnský archiv (LA), žádost J. Císaře o odkladu cesty ze dne 11. 3. 1954.

²³⁷ NA, f. MV-L, k. 259, dopis předsedy likvidační komise J. Císaře pro MV v likvidaci ze dne 30. 5. 1945.

²³⁸ NA, f. MPSP-R, k. 406, jednotlivé repatriační transporty od října do prosince 1945.

²³⁹ J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 60.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 59.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² NA, f. MPSP-R, k. 406, statistická zpráva o repatriaci ze dne 4. 2. 1949. Tato zpráva sice hovoří o celkovém počtu 5 350 přepravených repatriantů, ale tyto statistiky nezahrnují repatriované Němce a Maďary.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ K tomu: J. KASÍKOVÁ, *Repatriace a návrat Čechů po druhé světové válce z totálního nasazení a internace na území Německa*, Praha, 2011.

²⁴⁵ NA, f. MV-L, k. 259, zpráva MPSP pro MV ze dne 20. 1. 1945. Viz také příloha č. 3.

²⁴⁶ Přihlásit se měli všichni českoslovenští občané vyjma letců a vojáků v aktivní službě. Výzva se však vztahovala na jejich rodiny a na letce a vojáky superarbitrované. Viz příloha č. 3.

1946).²⁴⁷ Po podání přihlášky následovalo vyplnění dotazníku, který MPSP zaslalo všem přihlášeným. Dotazník však narazil na velkou kritiku ze strany repatriantů i politické reprezentace.²⁴⁸ Obzvláště otázky majetkové, finanční a také citlivé osobní otázky vyvolávaly odpor repatriantů, kteří argumentovali, že podobné otázky s repatriací vůbec nesouvisejí, a jsou tedy neopodstatněné.²⁴⁹ MPSP z důvodů takového nežádoucího ohlasu nakonec dotazník upravilo a povinnost odpovídat na tyto otázky zanikla. Odesláním přihlášky a dotazníku se však celá akce teprve započala.

Registrace repatriantů ve Velké Británii probíhala jinak než v Německu. Zatímco v Německu prověřovaly repatrianty speciální komise, složené ze samotných repatriantů, byla situace v Anglii méně komplikovaná.²⁵⁰ Repatriantovi stačilo, aby se přišel zaregistrovat na IV. odbor, kde musel uvést jméno a adresu. Následně MPSP zaslalo repatriantovi dotazník, který vyplněný musel odeslat zpět.²⁵¹ MPSP. Tyto dotazníky posuzovaly profil repatrianta, jeho sociální i ekonomické postavení, a krom toho posuzovaly jeho národnostní smýšlení a protiněmeckou činnost. Po přijetí dotazníků byly dány MV k prověření. U všech, s důrazným zřetelem na Němce a Maďary, se tak posuzovala jejich státní loajalita a zapojení v odboji. Často se stávalo, že MV repatrianta nepřijalo právě proto, že například nenastoupil do armády anebo dostatečně neprokázal státní loajalitu vůči ČSR.²⁵² Košický vládní program a následné prezidentské dekrety navíc zbavovaly všechny kolaborující Němce a Maďary práva na československé státní občanství.²⁵³ V důsledku toho se zoufalí repatrianti často obraceli na prezidenta Beneše, aby u něj našli přimluvu.²⁵⁴ Mnoho Němců se začalo učit česky anebo zapírali svoji rodnou řeč, aby se mohli vrátit do ČSR, ale těchto Němců byla menšina, protože velká část německy mluvících uprchlíků raději emigrovala jinam. V některých případech bylo možné doložit loajalitu vůči státu, ale nikoliv národnost. Z toho důvodu se u některých repatriantů jednoduše zapsala poznámka „národnost sporná“.²⁵⁵ Po přijetí dostal každý repatriant své repatriační číslo, které společně se jménem sloužilo k identifikaci.²⁵⁶

²⁴⁷ J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 60.

²⁴⁸ NA, f. M V-L, k. 238, dopis Ministerstva průmyslu, obchodu a živností pro MPSP o výhradách k repatriačním dotazníkům ze dne 7. 12. 1945.

²⁴⁹ Viz příloha č. 4.

²⁵⁰ J. KASÍKOVÁ, *Repatriace a návrat Čechů*, s. 29-31.

²⁵¹ NA, f. MV-L, k. 259, výzva k repatriaci. Viz příloha č. 3.

²⁵² AKPR, f. KPR 1919-1947, k. 271, signatura 1982, zamítnutí žádosti od Jana Schillera ze dne 26. 1. 1951.

²⁵³ Košický vládní program: program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Praha 1984, s. 17-19.

²⁵⁴ AKPR, f. KPR 1919-1947, k. 271, signatura 1550, dopis Marie Navrátilové pro KPR ze dne 14. 9. 1949.

²⁵⁵ NA, f. MSP-R, karton 406, dopis MV pro MPSP ze dne 12. 3. 1945.

²⁵⁶ Tamtéž, seznam zaměstnanců MV navržených pro repatriaci.

Následovaly zdravotní kontroly repatriantů, které prováděl ČČK ve svých ambulancích v Londýně. Ambulance sloužily jako zdravotní střediska pro uprchlíky během války, ale po jejím skončení se také přestěhovaly zpět do Prahy. V rámci dohod mezi MPSP a ČČK se však jedna ambulance v Londýně ponechala pro účely mise, aby obstarala lékařskou péči pro všechny vyčkávající repatrianty.²⁵⁷ Ostatní ambulance ČČK byly zrušeny koncem dubna 1945.²⁵⁸ Do té doby však stihly prohlédnout a naočkovat repatrianty prvního sledu. Ostatní repatrianti od května 1945 využívali pouze jednu ambulanci, která jim sloužila, dokud byla nezbytná pro potřeby repatriační mise. Od května se repatriační mise stala provozovatelem této ambulance a využívala její zbylý personál k povinným prohlídkám, stanoveným brzy před každým plánovaným odjezdem repatriantů (potřeba zvýšené opatrnosti se ukázala jako správná, když na lodi s repatrianty z Indie propukly černé neštovice).

Kromě zdravotní podpory poskytovala repatriační mise také podporu sociální a pomoc v nezaměstnanosti. Prostřednictvím peněz uložených na velvyslanectví vyplácela sociální dávky potřebným, což z větší části představovalo rodiny s dětmi, které byly zanechány v Anglii přednostními repatrianty. Nejdůležitějším úkolem bylo tedy připravit repatrianta k odjezdu. Zabezpečením jeho nejnutnějších potřeb si repatriační mise získala prostor pro určení pořadí transferu, které určovalo MPSP.²⁵⁹ Pořadí vypadalo následovně:

1. Exilová politická reprezentace a zaměstnanci státních úřadů
2. Odborníci různých odvětví
3. Rodiny válkou odloučené anebo zanechané přednostními repatrianty
4. Všechny ostatní osoby

Každý repatriant po schválení své repatriace byl následně prověřován ještě z britské strany. Repatriační úředníci řídili komunikaci mezi československou a britskou stranou, která měla samozřejmě zájem, aby se uprchlíci navrátili do své vlasti, ale důsledně lpěla na přísných podmínkách o vyřízení všech závazků vůči Angličanům. Navíc se některé osoby v cizině natolik usadily, že se jejich repatriace dostávala do střetu zájmů. Příkladem mohou být vysokoškolští profesori, kteří vyučovali na tamních univerzitách.²⁶⁰ Problém spočíval v tom, že tito lidé měli už své povinnosti vůči svému okolí. Tyto kvalifikované osoby se

²⁵⁷ NA, f. ČČK, k. 48, zpráva o předání ambulance ČČK ze dne 7. 5. 1945.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Zde se mluví pouze o repatriaci, kterou zařizovala repatriační mise v Anglii. Ta se zabývala převážně civilním obyvatelstvem, ale také zařizovala repatriaci úředních osob, ačkoli tento úkol spadal do kompetence MF.

²⁶⁰ K tomu: Soňa ŠTRBÁŇOVÁ, Českoslovenští biochemici ve Velké Británii v letech 1939-1945. In: Semináře a studie k dějinám vědy. Kabinet vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2009, s. 109-133.

během repatriace dostávaly do střetu zájmů, jelikož jich bylo nutně zapotřebí doma na obnovu československého vysokého učení a zároveň měli silné závazky vůči cizím institucím.²⁶¹

Britové dále vyžadovali přísnou kontrolu vývozu materiálu a hotovosti z Anglie.²⁶² Každý repatriant si například mohl vyvést maximálně 5 liber hotovosti v britské měně a k tomu ještě 10 liber hotovosti v jiné měně; každý si také mohl vzít s sebou necelých 7 kilo potravin anebo kilo mýdla.²⁶³ Po úspěšné kontrole dostal každý repatriant Exit Permitt (povolení k odjezdu od britských úřadů)²⁶⁴ a k tomu ještě Certificate of Registration (výjezdní povolení od repatriační mise nebo také repatriační vízum).²⁶⁵ Navíc pro ty repatrianty, kteří žádným pasem nedisponovali, anebo jejich doklad již přesáhl dobu platnosti, byl vydán nový československý cestovní pas. V tom případě obstaralo velvyslanectví nové doklady ve zrychleném řízení.²⁶⁶ Pro repatrianty cestující vlakem se vydávaly ještě Identity Card (identifikační karta repatrianta) a Ration book (potravinový přidělový lístek), které využívali během své repatriace, jelikož doba vlakových transportů trvala oproti leteckým transportům řadu dní.²⁶⁷

Všechny zmíněné dokumenty sloužily repatriantovi po dobu jeho cesty a prokazoval jím svůj nárok na repatriaci. Posledním krokem bylo čekání na výzvu k repatriaci. Repatriační mise musela nejdříve naplánovat všechny repatriační transporty a řídit se dohodnutým pořadím repatriace. Z toho důvodů připadla repatriace ostatních civilistů až na říjen 1945. Jakmile se repatriant dostal na řadu s odjezdem, bylo mu dáno na vědomí, že se musí připravit na transport. Nalézal se tak v takzvané „době pohotovosti“, která obvykle trvala několik dní před odjezdem.²⁶⁸ Pokud měl repatriant v této době ještě nějaké nevyřízené záležitosti, musel je bezprostředně vyřídit anebo se obrátit na repatriační misi, která záležitost postoupila ekonomátu na velvyslanectví. Po dobu pohotovosti pobíral repatriant dávku 5 šilinků denně až do dne odjezdu a k tomu ještě 5 šilinků denně na každého člena rodiny.²⁶⁹ Poté už byli repatrianti odkázáni na úředníky repatriační mise, kteří nejdříve dopravili repatrianty na místo shromáždění, kde vyčkali, dokud nebylo možné nastoupit cestu do Prahy. Během leteckých transportů bylo třeba dbát na velikost letounu, a proto repatrianti cestovali pouze s leteckou

²⁶¹ AKPR, fond LA, karton 271, dokument ze dne 25. 1. 1945.

²⁶² NA, f. MV-L, k. 259, záznam o meziministerské poradě ze dne 6. 3. 1945.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ AKPR, f. LA, k. 20, meziministerská schůze ze dne 1. 12. 1944.

²⁶⁵ Tamtéž, směrnice pro vydávání repatriačních víz ze dne 9. 11. 1944.

²⁶⁶ Na druhou stranu se některým osobám pasy zabavovaly, protože jim byly vydávány z pomoci v nouzi. Většinou se jednalo o Němce, Rakušany a Maďary.

²⁶⁷ J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 59.

²⁶⁸ NA, f. MV-L, k. 259, záznam o poradě mezi ministry Ripkou a Feierabendem ze dne 14. 3. 1945.

²⁶⁹ Tamtéž.

posádkou o 5 členech.²⁷⁰ Ve styku s anglickými úřady komunikovala repatriační mise převážně s FO, přes kterou se řídila komunikace s dalšími anglickými resorty.²⁷¹ Někdy se repatriační úředníci obrátili také na War Office (WO), jako se to stalo v případě žádosti o pronájem letadel, kdy se situací zabývaly jak FO tak WO. Repatriační mise byla WO upozorněna, aby napříště jednala pouze s FO, protože tím komplikuje celá vyjednávání.²⁷² Nicméně se československá repatriační mise musela prosadit, aby dosáhla svých cílů. Proto se také šéf mise několikrát obrátil na britského poslance Philipa Noela Bakera, který se několikrát přimluvil ve prospěch repatriační mise.²⁷³

Plánování repatriačních transferů byl pro ČSRM náročný úkol. Nejdříve se musel zjistit přesný počet osob, které by přicházely k repatriaci a určit jejich prioritu. Repatriace do ČSR byla naplánována pro 12 tisíc uprchlíků, ale jejich počet se během války různě měnil.²⁷⁴ Mnoho uprchlíků zůstalo ve Velké Británii anebo se rozhodlo emigrovat do zámoří. Civilní repatriace byla plánována pro necelých 6000 osob, ale v těchto počtech opět chyběli Němci a Maďaři, jejichž počet byl odhadován na 2 tisíce.²⁷⁵ Velká většina Němců a Maďarů však nakonec emigrovala do jiných států anebo v ČSR sídlila jen dočasně.

Celkem se tedy k repatriaci počítalo s osmi tisíci osobami. Trasa transportu se hledala už od roku 1944 a ještě v lednu 1945 se předpokládalo, že cesta povede po moři do rumunského přístavu Constanța, kde se vypraví speciální vlakové soupravy, které pojedou až do Prahy.²⁷⁶ Z těchto plánů nakonec sešlo. Během cesty se kladl důraz na bezpečí pasažérů, proto se nepředpokládalo, že trasa povede přes Německo. Nicméně dalším důležitým prvkem byly finance. A jelikož Německo kapitulovalo už v květnu 1945, mohlo se postupně otevřít i pro repatriační transporty, protože taková cesta byla o mnoho levnější než původní návrh. Proto se předpokládalo, že by repatriace mohla probíhat po vodě. Lodní transport by plul kolem Německa až k ústí Labe, přes které by se dostal až do Prahy.²⁷⁷ Ani tento plán se však nemohl uskutečnit, protože řeka Labe tou dobou ještě nebyla splavná, neboť ji bylo třeba nejdříve vyčistit. Opět se tak hledala nová trasa transferu.

²⁷⁰ Čechoslovák, roč. 7, č. 41, 12. 10. 1945, s. 1.

²⁷¹ TNA, f. FO 371/47104, různé zprávy mezi ČSRM a FO mezi červen-zářím 1945.

²⁷² Tamtéž, dopis od WO pro ČSRM ze dne 4. 10. 1945.

²⁷³ Philip John Noel-Baker (1889-1982) byl britský politik, diplomat, akademik a atlet. Byl také bojovníkem za odzbrojení a získal v roce 1959 Nobelovu cenu míru.

²⁷⁴ AKPR, f. LA, k. 20, návrh na zřízení ČSRM pro Velkou Británii ze dne 19. 2. 1945.

²⁷⁵ NA, f. MPSP-R, k. 406, statistická zpráva o repatriaci ze dne 4. 2. 1949.

²⁷⁶ NA, f. MHO-L, k. 36, dopis od MPSP pro MHO ze dne 30. 1. 1945.

²⁷⁷ TNA, f. FO 371/47104, dopis od FO ze dne 24. 7. 1945.

Jelikož již žádné bojové akce v Německu neprobíhaly, začali pracovníci mise vyjednávat o uvolnění letecké dopravy nad Evropou. ČSRM vznesla požadavky na zapůjčení 40 letadel, která by v krátké době přepravila všechny repatrianty do Prahy.²⁷⁸ Bohužel Britové této žádosti nevyhověli. Přestože žádosti nebylo vyhověno, pokračovala ČSRM v usilovné práci. Nakonec se ustoupilo od původního návrhu, že by repatriace probíhala pouze letecky, a tím se plánovaný transport rozdělil na dvě části, na dopravu leteckou a dopravu pozemní.²⁷⁹

Nejrychlejší bezesporu byla letecká přeprava, která repatrianty dopravila rychle a pohodlně přímo do Prahy. Byla ovšem variantou nákladnější, takže byla určena pouze pro prioritní osoby, které československá vláda vyžadovala mít doma co nejrychleji. Pro ostatní osoby bylo rozhodnuto, že budou vyslány do Prahy vlakem; ale tato otázka zůstávala dlouhou dobu otevřená, protože se československá vláda snažila hledat to nejlevnější řešení. ČSR dokonce v srpnu 1945 odmítla vyslat vlakovou soupravu do Nizozemí, protože se obávala, že by se již do ČSR nevrátila.²⁸⁰

Přestože žádosti o zapůjčení letadel u britských úřadů nebylo vyhověno, dokázala repatriční mise obstarat leteckou přepravu prostřednictvím SHAEF. Přes SHAEF probíhaly letecké transporty až do 15. srpna 1945, kdy byl vypraven poslední transport, protože SHAEF v červenci oficiálně zaniklo. Od května do srpna se však podařilo přepravit kolem tisíce osob, převážně politických představitelů a zaměstnanců bývalého exilového zřízení.²⁸¹ Přerušením letecké dopravy se 750 repatriantů, připravených k odjezdu, dostalo do nepříjemné situace, protože delší pobyt v Londýně nikdo z repatriantů neplánoval, a ani ČSRM nevěděla, kam repatrianty uložit.²⁸² Prozatímní ubytování našli v budovách britských úřadů, kam je Angličané ochotně ubytovali do jejich repatriace.²⁸³ Ta zůstávala otevřeným problémem a Britové se již v červenci jasně vyjádřili, že požadovaná letadla nelze zatím propůjčit. Přitom už v létě existovalo přímé letecké spojení Londýn – Praha, na které šéf repatriční mise britské úřady upozorňoval.²⁸⁴ Jednalo se o pravidelnou linku, kterou Angličané používali pro spojení se svým velvyslanectvím v Praze. Nicméně Britové ani tuto linku nehodlali poskytnout k repatriaci, ale nabídli ČSR jinou variantu.²⁸⁵ Tou se staly československé perutě,

²⁷⁸ Tamtéž, dopis Lobkowicze pro FO ze dne 16. 6. 1945.

²⁷⁹ Tamtéž, dopis FO pro WO ze dne 4. 10. 1945.

²⁸⁰ Tamtéž, dops FO pro WO ze dne 29. 8. 1945.

²⁸¹ NA, f. MPSP-R, k. 406, zpráva MPSP o účtech za leteckou dopravu pro MF ze dne 4. 9. 1947.

²⁸² TNA, f. FO 371/47104, dopis ČSRM pro Noela Bakera ze dne 23. 8. 1945.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Tamtéž, dopis československého velvyslanectví pro FO ze dne 12. 7. 1945.

²⁸⁵ Šéfovi mise Liebenovi se alespoň podařilo dojednat výměnný prodej komodit mezi Velkou Británií a ČSR prostřednictvím této linky.

kteřé sloužily v anglické armádě. Britové postupně tyto perutě rušili, a tak se přišlo na myšlenku, že by prozatímně poskytli 311. bombardovací perut', která by prováděla repatriaci, než se československé a britské úřady dohodnou na jiném řešení.²⁸⁶

Skutečně se tak během srpna podařilo přepravit další téměř tisícovku osob.²⁸⁷ V září pak nastalo období klidu. Tehdy na celý měsíc ustaly všechny repatriační transporty a vyjednávalo se o dalších možnostech. Angličané již dále nechtěli pokračovat v propůjčení letadel, ale nakonec svolili, že budou ochotni pronajmout tři letadla typu Liberator do konce roku 1945.²⁸⁸ ČSRM ovšem nejvíce vyjednávala o způsobu přepravy dalších repatriantů. Již se počítalo, že repatrianti budou do Prahy dopraveni vlakem přes Německo, ale nevědělo se odkud. Nakonec byl vybrán belgický přístav Ostende, odkud se přepravovalo z anglického přístavu Dover. Repatriační odbor v Praze mezitím konečně dojednal propůjčení vlakové soupravy pro zbylé repatrianty.

Posledním problémem zůstal výběr lodi, která by dokázala přepravit najednou až 500 repatriantů, jelikož tolik bylo třeba, aby se naplnila kapacita vlakové soupravy. ČSR měla v úmyslu přepravovat repatrianty hromadně, ale první anglická nabídka představovala loď, která maximálně pojala 50 osob.²⁸⁹ Tím by se celá akce protáhla, a proto se znovu jednalo s WO o zapůjčení takové lodi, která by byla schopna najednou pojmout alespoň 500 osob. ČSR si jednoduše nemohlo dovolit nějaké zpoždění, protože vlaková souprava mohla být propůjčena jenom do smlouveného termínu.²⁹⁰ Nevyřešená zůstala také přeprava zavazadel a materiálu zbylého po exilových úřadech. Pro tyto účely byl z Prahy vyslán speciální konvoj, který převezl pouze archivy a dokumenty úřední povahy. Majetek repatriantů byl poslán nákladním konvojem ve dvou vlnách. Jedna byla v prosinci 1945 a druhá až v lednu 1946. Na osobní zavazadla si tak repatrianti museli počkat do zimy.

Začátkem října 1945 se konečně všechna plánování dokončila. Československá repatriační mise v Anglii dojednala celkem 6 velkých lodních transportů, které měly pojmout na 2500 repatriantů během tří měsíců.²⁹¹ Celá akce se plánovala tak, aby lodní transporty dopravily repatrianty do Prahy ještě před začátkem zimy. Data transportů nebylo možné měnit, protože zápůjčka speciální vlakové soupravy byla smluvně vázána na určité dny. Trasa lodních transportů začínala v anglickém přístavu Dover, ze kterého pokračovala po moři do

²⁸⁶ TNA, f. FO 371/47104, zpráva FO ze dne 26. 9. 1945.

²⁸⁷ Tamtéž, dopis ČSRM pro Noela Bakera ze dne 23. 8. 1945.

²⁸⁸ Tamtéž, zpráva FO ze dne 26. 9. 1945.

²⁸⁹ Tamtéž, zpráva z Německa pro FO ze dne 31. 7. 1945.

²⁹⁰ TNA, f. FO 371/47105, dopis ČSRM pro WA ze dne 19. 10. 1945.

²⁹¹ NA, f. MPSP-R, k. 406, jednotlivé lodní transporty od října do prosince 1945.

belgického přístavu Ostende.²⁹² Na přání repatriční mise byli repatrianti přepravováni najednou o celkovém počtu 450 - 500 osob na jeden transport. Po přistání v Belgii byli repatrianti okamžitě přesunuti do připraveného vlaku. Speciální vlakové soupravy disponovaly sociálním zařízením, lůžkovou a jídelní částí, takže vlak nemusel na své cestě zastavovat, protože cestující měli vše potřebné ve vlaku. Souprava poté vyrazila na svoji cestu přes Německo přímo do Prahy.

První lodní transfer vyplul z anglického Doveru dne 11. října.²⁹³ Jelikož tisíce repatriantů stále očekávaly termín své vlastní repatriace, byl první transport srdečně vítán a dostalo se mu také mediální pozornosti. V prvním transportu vycestovalo něco málo přes 400 repatriantů, z čehož bylo 250 žen, většinou manželek československých důstojníků a vojáků, dále 50 dětí ve věku od 6 měsíců do 16 let a nakonec 50 Angličanek, které většinou následovaly své manžele do zcela neznámé země.²⁹⁴ Cesta prvního transportu trvala od čtvrtka 11. 10. do úterý 16. 10., tedy celkem přes 5 dní.²⁹⁵ V listopadu se však doba cesty snížila z pěti na tři dny.²⁹⁶

Druhý transport byl vypraven téměř o měsíc později dne 1. listopadu.²⁹⁷ Třetí lodní transport byl na svou cestu vyslán mezi 12. až 14. listopadem a do Prahy dorazil 17. listopadu.²⁹⁸ Čtvrtý a pátý lodní transport byl vyslán těsně před začátkem zimy, dokud bylo ještě možné cestovat.²⁹⁹ Poslední transporty roku 1945 dorazily do Prahy 3. a 18. prosince.³⁰⁰ Zbylé transporty byly naplánovány až na příští rok, protože zima komplikovala přepravní podmínky. Další lodní transfer byl proto vypraven až 7. března 1946.³⁰¹ V červnu 1946 následoval ještě jeden velký transport dodatečně přihlášených repatriantů.³⁰² Všechny transporty dopravily do Prahy kolem 3 850 osob. Jestliže průměrně jeden transfer převezl kolem 450 osob, byla před začátkem zimy již většina repatriantů úspěšně repatriována. ČSRM se tak podařilo uskutečnit svůj hlavní plán, aby se repatriace stihla vyřídit do začátku zimy. Samozřejmě ne všichni repatrianti byli repatriováni, nicméně se jednalo o repatrianty dodatečné nebo takové, kteří z osobních důvodů požádali o odklad své repatriace.

²⁹² J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 58.

²⁹³ *Čechoslovák*, roč. 7, č. 43, 26. 10. 1945, s. 7.

²⁹⁴ *Tamtéž*.

²⁹⁵ *Tamtéž*.

²⁹⁶ NA, f. MPSP-R, k. 406, záznamy o pátém lodním transportu z 18. 12. 1945.

²⁹⁷ J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 57.

²⁹⁸ *Tamtéž*.

²⁹⁹ *Tamtéž*.

³⁰⁰ *Tamtéž*.

³⁰¹ AMZV, f. LA, k. 68, seznam cestujících z lodního transportu ze dne 7. 3. 1946.

³⁰² *Tamtéž*.

Úspěchem repatriační mise byla i letecká přeprava. Po letních přesunech se v říjnu 1945 navázalo také na leteckou přepravu repatriantů. Zbývalo repatriovat ještě několik desítek odborníků a také 1500 vybraných repatriantů, jejichž přednostní návrat byl schválen vládou.³⁰³ Jednalo se většinou o rodiny, které byly válkou rozděleny a měly tak přednostní právo na repatriaci, aby se shledali se svými bližními, které po celou dobu války neviděli. Repatriace letecky byla po létě opětovně zprovozněna od 1. října s tou podmínkou, že 3. října bude mimo tento plán vypraven speciální letecký transport s 89 repatrianty, pro které bylo zapůjčeno větší letadlo typu Dakota.³⁰⁴ Repatriační mise dokázala znovu přesvědčit Angličany, aby pronajali tři letouny typu Liberator. Stejně jako v létě tak i na podzim měla letadla českou posádku a byla schopná přepravit až téměř 100 repatriantů denně.

Bohužel smutná souhra náhod připravila repatriantům hořkost ztráty bližních, ač válka již byla minulostí. Během podzimu startovala již jen 2 letadla, protože dne 10. října jedno z letadel nešťastně havarovalo.³⁰⁵ Všech 23 cestujících, které byly na palubě, zahynulo, mezi nimi také 5 dětí.³⁰⁶ Tato tragédie poznamenala blízké oběti. Českoslovenští letci, se během pohřbu loučili se svými kamarády a rodiny se svými bližními. Strašlivá smrt překvapila také ČČK, protože na palubě cestovala do Prahy delegátka ČČK Marina Pauliny,³⁰⁷ která pár dní předtím dojednala přesun ambulancí ČČK v Londýně do ČSR.³⁰⁸

Zaměstnanci ČSRM si tedy museli poradit jen se dvěma letadly, ale i tak se dařilo denně přepravit až 40 osob.³⁰⁹ Počasí bylo v říjnu i listopadu 1945 natolik příznivé, že se přepravovalo téměř každý druhý den. Jen v říjnu bylo vypraveno na 20 leteckých transportů, které přepravily kolem 600 repatriantů.³¹⁰ V listopadu se frekvence transportů snížila na méně

³⁰³ TNA, f. FO 371/47104, shrnutí československých požadavků ze dne 6. 9. 1945.

³⁰⁴ Tamtéž, zpráva FO pro ČSRM ze dne 26. 9. 1945.

³⁰⁵ NA, f. MPSP-R, k. 406, dopis MZV pro ministerstvo sociální péče (MSP) ze dne 28. 3. 1947.

³⁰⁶ Čechoslovák, roč. 7, č. 41, 12. 10. 1945, s. 1. Letadlo vzletlo z letiště Blackbush u města Camberley a brzy po startu havarovalo. Svědek vypověděl, že letadlo mělo levý motor v plamenech. Pokus o návrat už bohužel nevyšel. Zemřelo všech pět členů posádky: kapitán Jaroslav Kudláček, druhý pilot Karel Brož, radiografista B. Vaverka, navigátor Karel Rybníček a palubní mechanik Zdeněk Sedlák. Pasažérů bylo celkem osmnáct, včetně 5 dětí. Byli jimi: Marta Obrazová (manželka úředníka z velvyslanectví), Michal Richter (truhlář ze Slovenska), Anna Rosenblumová (písařka) a její dvouletý syn, Marina Pauliny (místopředsedkyně ČČK v Londýně), Ota Schwarz (demobilizovaný desátník a bývalý ředitel továrny v Brně), Maria Soběslavská z Maškovic se synem Vladimírem a dcerou Maricou, Antonie Šafránková z Nuslí se šestiletou dcerou Evou, Ota Trinks (vojín z Hudcova) s manželkou Irmou, Růžena Lichtensteinová, Helena Wodáková (úřednice ČSRM), Greta Žaludová z Prachatic s dcerou Helenou a Edita Sedláková (manželka člena posádky Zdeňka Sedláka).

³⁰⁷ H. VELECKÁ, Československý červený kříž, s. 384. Marina Pauliny byla zároveň místopředsedkyně ČČK v Londýně od roku 1940.

³⁰⁸ Čechoslovák, roč. 7, č. 41, 12. 10. 1945, s. 2.

³⁰⁹ NA, f. MPSP-R, k. 406, zprávy o jednotlivých transportech z října 1945.

³¹⁰ Tamtéž.

než polovinu s 220 repatrianty.³¹¹ Další repatriační transporty probíhaly také v roce 1946, avšak podle oficiálního vyjádření velvyslanectví se v tomto roce již přepravovalo pouze pomocí vlaku. Velká Británie totiž v roce 1947 vymáhala na ČSR pohledávky za letecké transporty v lednu a únoru 1946.³¹² Na MOPSP je možné dohledat zprávy, které hovoří nejméně o dvou menších transportech pro dané období, ale ty hovoří o transportech z 16. ledna a 11. března, kde bylo prvním transportem dopraveno 33 osob a druhým 52 osob.³¹³

Protože zpráva o přesunu z 16. ledna vypovídá, že transport vyrazil z anglického města Tilbury poblíž Londýna, je zřejmé, že se jednalo o lodní přepravu, protože město Tilbury disponovalo pouze přístavem, a nikoli letištěm.³¹⁴ Ještě před transportem z 11. března však z Anglie vyplul transport s 415 cestujícími, v pořadí šestý lodní, který dále pokračoval do francouzského přístavu Calais, protože přístav Ostende byl v únoru 1946 uzavřen pro vojenské účely.³¹⁵ Z Calais se repatrianti přesunuli na vlak, kde se připojili k repatriantům z Francie a společně odcestovali přímo do Prahy. Zbývalo však přepravit dalších 500 osob přihlášených k repatriaci a k tomu ještě dalších 980 antifašistických Němců a Maďarů, jejichž repatriace se neustále oddalovala. Jelikož ČSRM byla zrušena k dubnu 1946,³¹⁶ organizovalo poslední transfer velvyslanectví, kterému se podařilo vypravit již sedmý lodní transfer do Prahy s celkem 250 pasažéry.³¹⁷ Poslední civilní transfer přepravil cestující přes francouzské městečko Eperay, odkud repatrianti cestovali vlakem do Prahy. Velká civilní repatriace občanů ČSR tak byla ukončena. Velvyslanectví v Londýně informovalo ostatní zámce o repatriaci z Anglie, že po 13. červenci 1946 již nebude žádný další transport vyslán.³¹⁸ Nabídl však možnost připojit se k repatriačním transportům ve Francii, které stále probíhaly, ale cestu do Francie si musel každý zaplatit na vlastní náklady.³¹⁹ Nepřímo však repatriační transporty z Anglie stále pokračovaly. V roce 1947 byl vyslán ještě jeden dodatečný transfer a repatriace se chýlila ke svému konci.³²⁰

³¹¹ Tamtéž, zprávy o jednotlivých transportech z listopadu 1945.

³¹² J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 60.

³¹³ NA, f. MPSP-R, k. 406, seznam cestujících z East Tilbury ze dne 16. 1. 1946; TÝŽ, NA, f. MPSP-R, k. 406, seznam repatriantů z došlého transportu ze dne 11. 3. 1946.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ J. VACULÍK, *Poválečná repatriace*, s. 58.

³¹⁶ Tamtéž, s. 59. ČSRM byla zrušena 15. 4. 1946.

³¹⁷ Tamtéž, s. 60.

³¹⁸ Tamtéž, s. 59.

³¹⁹ Na příklad úhrada jednotlivé repatriační cesty z Londýna do Prahy stále v roce 1949 20 liber. Viz: AMZ, f. LA, k. 17, dopis MZV pro MPSP o úhradě repatriačních výloh ze dne 3. 10. 1949.

³²⁰ NA, f. MPSP-R, k. 406, dopis MV pro MSP ze dne 21. 3. 1947. V roce 1947 byl vypraven ještě dodatečný repatriační transfer s příslušníky polské armády z Těšínska.

V Praze bylo bezprostředně po jejím osvobození narychlo zřízeno 42 záchytných stanic, prostřednictvím nich byla repatriantům poskytnuta základní péče a ubytování po dobu nezbytnou.³²¹ Pokud repatriant neměl z nějakého důvodu žádné místo trvalého pobytu, sloužily záchytné stanice jako dočasné ubytovny, dokud repatriantovi nebylo přiděleno nové bydliště. Zřizování těchto stanic bylo většinou nahodilé a nezávazné k repatriačnímu odboru, protože jejich zakladatelé byly soukromé organizace a veřejné spolky. Například Křesťanské sdružení mladých žen založilo záchytnou stanici YWCA (Young Women's Christian Association) ve svém sídle v Žitné ulici nebo Klub československých turistů disponoval hned dvěma stanicemi v Hloubětíně a Jindřišské ulici.³²² Důležitým místem byla také záchytná stanice v Ďáblicích, zřízená Katolickou charitou, a nakonec stanice Klíčov ve Vysočanech, kterou provozoval ČČK.³²³ Jmenované stanice byly kapacitně největší a nejfrekventovanější a byly řízeny samostatně. Teprve postupem času se všechny stanice podřizovaly repatriačnímu odboru v Praze.

Příjem repatriantů byl ve většině stanic bez rozdílu, ale některé byly úmyslně zřizovány na národním principu a poskytovaly péči výhradně zástupcům jednoho národa.³²⁴ Avšak příjem repatriantů byl z praktického hlediska řízen podle aktuálního stavu. Například 18. prosince 1945 přijel do Prahy pátý lodní transport, z něhož 93 osob bylo ubytováno v záchytné stanici YWCA a zbytek ve vysočanském Klíčově.³²⁵ Po prvním velkém náporu repatriantů se některé stanice rušily anebo sloučily, jelikož byly zřizovány dočasně ve školách, sokolovnách či úředních budovách.³²⁶ Dlouhodobé záchytné stanice se oproti tomu zřizovaly v bývalých hotelích či penzionech anebo přímo v sídle organizace, již byly založeny. Nájemné těchto objektů bylo zasíláno na vrub repatriačnímu odboru anebo byly stanice přímo odboru darovány.³²⁷ V záchytných stanicích pracovali převážně dobrovolníci (například skauti) anebo samotní repatrianti. Postupně byl jejich počet snižován a počátkem roku 1946 bylo v provozu již jen šest stanic se svými menšími pobočkami.³²⁸

Pro repatrianty také existovaly ošetrovny a lékařské stanice, například v Lobkowiczově paláci na Praze 3, vedený Katolickou charitou, které jim zdarma poskytovali

³²¹ J. KASÍKOVÁ, Repatriace a návrat Čechů, s. 63.

³²² Tamtéž, s. 66-67.

³²³ Tamtéž, s. 64-65.

³²⁴ Tamtéž, s. 63.

³²⁵ NA, f. MPSP-R, k. 406, záznam o pátém lodním transportu z 18. 12. 1945.

³²⁶ J. KASÍKOVÁ, Repatriace a návrat Čechů, s. 63-64.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Tamtéž.

veškerou péči.³²⁹ Odbornější péči poskytovaly také nemocnice v Krči, na Smíchově anebo Vinohradská nemocnice. Nakonec bylo v Praze zřízeno také několik vývařoven a kantýn, které vyživovaly došlé, ale také projíždějící repatrianty. Jedna z největších vývařoven byla přímo na hlavním nádraží (tehdy Wilsonovo), jež také přešla pod repatriační odbor a zůstala v provozu až do konce repatriační akce.³³⁰ V Praze tak repatriant ukončil svou pouť a pouze se nechal dopravit do místa určení, kam chtěl být repatriován. Repatriační odbor v Praze tak splnil svoji úlohu a repatriace byla ke konci roku 1946 v podstatě skončena. Narostl však zájem o reemigraci, a tak se ze začátku roku 1947 repatriační odbor v Praze změnil na reemigrační.³³¹ Na repatriační odbor bylo v roce 1947 vzneseno obvinění, že úmyslně manipuloval s finančními prostředky a státu, a tak údajně vznikla stotisícová škoda.³³² Přes některé nevyřešené případy a obvinění dokázala ČSRM repatriovat přes šest tisíc osob v relativně krátké době, a tak lze repatriační akci zhodnotit jako celkově zdařilou.

Repatriace uprchlíků mezi lety 1945 až 1946 úspěšně přepravila z Anglie rozsáhlou exilovou vlnu československého obyvatelstva z dob války. Někteří českoslovenští uprchlíci se však rozhodli v Anglii usadit natrvalo a k repatriaci se vůbec nepřihlásili. Mnoho Čechů a Slováků se rozhodlo zůstat v Anglii se svými anglickými družkami, anebo se stěhovalo do jiných zemí, hlavně USA a Kanady. V Anglii se nalézalo také velké množství československých dětí, jež osiřely během války. Tyto děti byly dávány do britských pěstounských rodin a postupně se zcela svým krajanům odcizily. Nejvíce osiřelých dětí z ČSR bylo židovského původu, a proto se často tyto děti repatriovaly do Palestiny.³³³ Samozřejmě MOPSP tak repatriace těchto dětí nedoporučovalo.³³⁴ Jiné rodiny anebo jednotlivci se jednoduše rozhodli zůstat, protože našli zalíbení či vhodný způsob aklimatizace v nové domovině. V horším případě se uprchlíci nechtěli vrátit z důvodů odcizení od českého prostředí, když jim válka sebrala rodiny a přátele. Nepěkný osud čekal na ty repatrianty, kteří se toužili vrátit domů, ale jejich zdravotní stav jim tuto možnost neumožnil. Týkalo se to převážně občanů

³²⁹ Tamtéž, s. 70.

³³⁰ Tamtéž, s. 64.

³³¹ Tamtéž, s. 38.

³³² AKPR, f. LA, k. 20, memorandum o revizi repatriace ze dne 21. 7. 1947. František Novotný, bývalý vrchní úředník zemské banky, vypovídá ve své zprávě o podivném financování některých zakázek na repatriačním odboru. Z jeho zprávy vyplývá, že tím státu vznikla finanční újma v řádech statisíců korun. Další informace k této věci se bohužel ve složce nenalezaly.

³³³ TNA, f. HO 213/913, dopis HO o československých dětech ve Velké Británii ze dne 26. 3. 1946.

³³⁴ NA, f. MV-L, k. 109, dopis Ministerstva průmyslu, obchodu a živností pro MPSP ze dne 6. 2. 1945.

přestárých, nemocných anebo během války vážně zraněných.³³⁵ Velkou skupinou československých občanů, kteří se hromadně nevraceli do ČSR, byli Němci a Maďaři. Nejdříve byli jedněmi vyhnáni a poté jim bylo „zakázáno“ navrátit se druhými. S jejich repatriací se dlouho otálelo a nakonec ji většina z nich ani nevyužila. Německy hovořící Židé se majoritně stěhovali do jiných států (hlavně do britské Palestiny) a částečně zůstali také v Anglii. Repatriace válečných zajatců byly hromadně zamítány a antifašističtí Němci a Maďaři po vleklých jednáních a opakovaných kontrolách byli repatriováni jen minimálně. Nakonec si většinou sami uvědomili, že v novém Československu již není za daných okolností vhodný prostor pro německý živel, a tak se ti, kteří se nepočestili, rozhodli na vlastní žádost odstěhovat do Německa či Rakouska.

³³⁵ Většina zranění však nebyla natolik vážná, aby repatriaci neumožňovala, takže pokud repatriaci fyzický stav umožňoval, bylo k ní přistoupeno. Zvláštním případem repatriace byl převoz osob s psychickou újmou, jako se stalo v případě přesunu 12 repatriantů do psychiatrické léčebny v pražských Bohnicích.

5. EXKURS: ŽIVOTNÍ PŘÍBĚHY LIDÍ, KTEŘÍ PROŠLI REPATRIACÍ Z VELKÉ BRITÁNIE

Repatriací z Velké Británie prošlo v letech 1945-1947 velké množství lidských osudů. Podle retrospektivních odhadů Czech Refugee Trust Fund jich mělo být mezi 2 687 a 2 675 osobami, ale i tato čísla jsou zřejmě jen velmi přibližná.³³⁶ V archivu této organizace se dochovaly různě pojaté jmenovité seznamy repatriovaných osob, jakož i jejich osobní karty, které evidují základní údaje o návratu v rámci repatriace a výdaje, které s nimi byly pro CRTF spojeny.³³⁷ Podobné soupisy jsou k dispozici i ve fondech londýnských ministerstev československé exilové vlády a dalších úřadů. Problémem je ale, že tyto soupisy a dokumentace jsou vždy vyhotovovány podle jiných kritérií a navzájem se nedoplňují, takže celkový obraz, který by přineslo jejich vyhodnocení, by byl vždy velmi neúplný a kusý.

Pro potřeby této práce nebylo tedy možné provést celkové shrnutí, kterých věkových kategorií, národnostních a sociálních skupin se poválečná repatriace z Velké Británie především týkala. Abych mohl přiblížit alespoň hlavní skupiny, které sem patřily, rozhodl jsem se nakonec pro stručné biografické sondy vybraného počtu osob. Ty byly voleny tak, aby ukazovaly, do jak různých skupin repatrianti patřili, a to zejména s ohledem na své poválečné osudy. Řada z nich totiž patřila k pronásledovaným v 50. letech, popř. odešla do nové emigrace po roce 1948 nebo i po roce 1968, popř. patřila v období tzv. normalizace k opozici vůči režimu. Zobecnění těchto otázek již přesahuje možnosti této práce, a tak se snažím tuto problematiku přiblížit alespoň ilustrativně na dále uvedených vybraných příkladech.

Ludvík Frejka

(původním jménem Ludwig Freund, 1904-1952)

Hana Frejková

(narozena 17. ledna 1945)

Ludvík Frejka byl do tohoto výběru zahrnut jako příklad levicově orientované osobnosti, před kterou sice po jejím návratu z Anglie komunistický režim předestřel lákavou kariéru, od níž si však nakonec vybral daň nejvyšší, když ji nechal popravit v procesu se Slánským. Jeho dcera

³³⁶ TNA, f. HO 294/5m Annual Report to 31th March, 1955.

³³⁷ Viz např. TNA, f. HO 294/152, kde jsou uloženy karty repatriantů pro léta 1947-1949.

Hana zažila repatriaci jako nemluvně a ve svém životě je více předznamenána osudem dítěte, jehož otec skončil na šibenici.

Pocházel z německy mluvící židovské rodiny z Liberce, kde jeho otec působil jako lékař. V letech 1923-1927 studoval na Vysoké škole obchodní v Berlíně a na London School of Economics. Záhy vstoupil do Komunistické strany Československa a Komunistické strany Německa a v letech 1927-1930 se z něj stal pracovník národohospodářského oddělení ústředního sekretariátu KSČ v Praze. Zároveň působil jako funkcionář KSČ v severních Čechách a v letech 1935-1938 redaktor německého komunistického listu Rote Fahne (Rudá vlajka) a dalších levicových novin. Tou dobou se oženil s Leni Sachsovou z Berlína a v roce 1932 se mu narodil syn Tomáš.

V letech 1938-1945 pobýval ve Velké Británii v exilu.³³⁸ Původně tu byl držen v internaci, později se pohyboval v blízkosti československé exilové vlády. V letech 1941-1945 pracoval jako národohospodářský poradce Václava Noska a dalších komunistických členů Státní rady československé a spolupracovník listu Čechoslovák. Měl blízko i ke kruhům kolem britské Labour party. Žil tu s německou komunistickou herečkou Elsbeth Henke-Warnholtzovou (narozená v Hamburku, do Anglie přijela rovněž z Prahy), v lednu 1945 se jim narodila dcera Hannah Elisabeth.³³⁹ Nebyl zde jediným levicovým ekonomem, ale kolem něj se soustředilo více odborníků s podobnými osudy a názory, kteří pracovali v roli poradců pro exilovou vládu a CRTF (např. Evžen Löbl, Josef Frank, Josef Goldmann a další); podobně jako on se i oni později dočkali represe ze strany komunistického režimu, ale žádného z nich už nepostihl trest smrti.

Po návratu do vlasti působil v letech 1945-1948 jako tajemník národohospodářské komise Ústředního výboru KSČ a člen Ústřední plánovací komise. Zároveň byl ekonomickým poradcem Klementa Gottwalda. Od roku 1948 působil jako přednosta národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky.

Koncem ledna 1952 byl zatčen a obviněn z velezrady a špionáže. V listopadu 1952 se stal jedním z odsouzených v procesu s Rudolfem Slánským, byl popraven 3. prosince 1952.³⁴⁰

³³⁸ Viz příloha č. 10.

³³⁹ Tak byla registrována u CRTF – viz internetová edice British Committee for Refugees from Czechoslovakia and Czech Refugee Trust Fund Documents at the Public Record Office; names of Registered Individuals and associated persons from HO 294/612 a HO 294/613. Edice je součástí internetového dokumentačního projektu Czech and Slovak Things (dále cituji jako CS THINGS). Viz part 2 (Fleischer to Katz): <http://webspaces.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2 CRTF regind2.htm> (18. 4. 2014).

³⁴⁰ Vedle knihy citované v následující poznámce k Frejkovu životu a smrti viz zejména: Jiří PERNES – Jan FOITZIK (eds.), Politické procesy v Československu po r. 1945 a případ Slánský. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.–16. dubna 2003 v Praze, Brno 2005; Markéta Doležalová,

Jeho manželka a dcera pak musely odejít do pohraničí. V roce 1963 jej komunistický režim posmrtně rehabilitoval. Jeho dceři Haně pak bylo dovoleno vystudovat Janáčkovu akademii múzických umění a působila po většinu života jako herečka.³⁴¹ V roce 2007 vydala knihu vzpomínek. Kniha začíná slovy: „*Padesáté výročí procesu s protistátním spikleneckým centrem zamíchalo mémi vzpomínkami na dětství /.../ Paradoxně já jsem se celý život trápila vinou. Vinou za to, že jsem uvěřila, že můj tatínek – dětsky řečeno – je zrádce a že ho ve vězení v Anglii přemluvili, aby se stal špiónem.*“³⁴² Anglická perioda jejího života tak byla v jejím případě překryta nenávisťou komunistickou dezinterpretací.

Lubor Matouš

(1908-1984)

*Prof. PhDr. Lubor Matouš byl velice jazykově nadaným člověkem. Pro své horlivé odhodlání v boji za svobodné ČSR dokonce málem zaplatil životem. Je dalším ze řady vojáků, kterým bylo dovoleno studovat na britských vysokých školách, a doplnit si tak své vzdělání. Právě jeho nadání, ale také politická nestrannost z něj učinily v období komunistického režimu politicky indiferentní osobu, na níž bylo třeba brát zřetel, kvůli zahraničním kontaktům, ale nebylo nutné zacházet do krajností. Proto se profesor Matouš nestal obětí politické mašinérie a tuto bouřlivou dobu přečkal v klidu. Ani později nemusel kvůli svému zahraničnímu působení trpět jako jeho někteří spolubojovníci. Bez přerušení pracoval ve svém oboru a v klidu dožil v Praze.*³⁴³

Lubor Matouš se narodil roku 1908 v Náchodě, kam docházel do místního gymnázia. Po maturitě se zapsal na studium orientalistiky na Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Během svých studií patřil k jedněm z nejlepších žáků profesora Bedřicha Hrozného.³⁴⁴ Účastnil se také výměnného pobytu na univerzitě v Lipsku, po kterém svá studia

Ludvík Frejka, původním jménem Ludwig Freund (1904–1952), in: Ústav pro studium totalitních režimů, Projekty, Dokumentační projekty, Dokumentace popravených z politických důvodů 1948–1989. Viz <http://www.ustrcr.cz/cs/ludvik-frejka-ludwig-freund> (18. 4. 2014).

³⁴¹ Viz příloha č. 12.

³⁴² Hana Frejková, *Divný kořeny*, Praha 2007.

³⁴³ Veškeré uvedené informace o životě Lubora Matouše pocházejí ze studie Jiřího Plachého. Viz: Jiří PLACHÝ, *Filozofové v battledressech*, Praha 2010.

³⁴⁴ Bedřich Hrozný byl československý specialista na chetitštinu a další orientální jazyky.

roku 1930 zakončil. Roku 1933 nastoupil na místo knihovníka v Univerzitní knihovně v Praze (dnes Národní knihovna) a externě působil také na Filozofické fakultě UK.

V roce 1939 se doktoru Matoušovi podařilo prchnout do Turecka, odkud se po vyhlášení války dopravil do Francie a ihned se přihlásil do nově založené československé zahraniční armády v říjnu 1939. Svoji vojenskou kariéru začínal v hodnosti vojína, ale na konci války dosáhl alespoň hodnosti četaře. Ústupem československých sil z France se dostal v roce 1940 do Velké Británie, kde byl nejdříve přidělen k 1. rotě 2. pěšího praporu 1. československé smíšené brigády, ale později byl zařazen ke 2. rotě, se kterou se účastnil bojů o francouzský přístav Dunkerque. Právě zde byl v listopadu 1944 vážně zraněn v obličeji a převezen zpět do Velké Británie. Jeho zranění bylo natolik vážné, že byl přesunut k Náhradnímu tělesu a strávil několik měsíců v rekonvalescenci. Během této doby mu bylo umožněno získat několik studijních dovolených, které strávil u britských vědeckých institucí. Nakonec se jako jeden z mála vojáků neúčastnil velkého vojenského transportu v listopadu 1945 a zůstal jako člen Zadního sledu Náhradního tělesa na základně v Southend-on-Sea. Tato jednotka v podstatě sloužila jako likvidační orgán československé pozemní armády na území Británie. Do Prahy se přesunul až na jaře roku 1946.

Oproti některým svým spolubojovníkům se doktor Lubor Matouš nestal obětí nově zavedeného politického systému v ČSR. Jeho nestranická příslušnost a válečné zásluhy z něj učinily „svobodného“ člověka. Byl velice uznáván také jako odborník ve svém oboru, v němž si postupně svůj obzor rozšiřoval, až roku 1955, kdy dosáhl profesury v oboru klínopisného bádání a dějin Starého Orientu. Dokonce působil jako hostující profesor na Bagdádské univerzitě. Věnoval se také překladům (Epos o Gilgamešovi) či odborné literární tvorbě³⁴⁵ a roku 1973 spokojeně odešel do důchodu. Zemřel v roce 1984 v Praze. Roku 2008 mu byla udělena „in memoriam“ pamětní stříbrná medaile Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.³⁴⁶

Vilém Nový

(1904-1987)

Vilém Nový byl do tohoto výběru zařazen zejména pro svou rozporuplnou roli v pozdějším poválečném vývoji. Zatímco v padesátých letech sám patřil k osobám perzekvovaným

³⁴⁵ K tomu: Hana MAYEROVÁ, Na hranici historie. Počátky archeologického výzkumu sumerské říše, Dějiny a současnost 33, Praha 2011, č. 5, s. 18-19.

³⁴⁶ Více o L. Matoušovi viz: Petr VAVROUŠEK, Ad perpetuam rei memoriam. Památce Lubora Matouše (1908-2008), Praha 2008.

komunistickým režimem, později (a to zejména po sovětské okupaci z roku 1968) patřil k jeho oporám. Na jeho postavu upozornil v poslední době film Hořící keř (2013), kde jeho postavu nesympatického komunistického funkcionáře zahrál herec Martin Huba.

Narodil se v Jihlavě, už v roce 1921 vstoupil do Komunistické strany Československa. V letech 1931-1932 byl vedoucí tajemník Krajského výboru KSČ v Olomouci, později redaktor Dělnického deníku v Ostravě. V letech 1939-1945 působil v exilu. Uprchl v září 1939 do polských Katovic, kde tou dobou bylo nahromaděno více než 1000 uprchlíků. Stal se tehdy sekretářem Hermanna Fielda, což byl krakovský tajemník British Committee pro pomoc uprchlíkům z Československa. Spolu s ním odjel do Anglie, kde pak působil až do konce války. Ze strany některých sociálně demokratických politiků a novinářů bylo proti nim oběma vzneseno obvinění, že v Polsku přednostně napomáhali především komunistům a nesli osobní zodpovědnost za to, že se tu řada jinak politicky orientovaných osob dostávala do existenciálních potíží.³⁴⁷

Po návratu do vlasti byl v letech 1945-1946 vedoucí tajemník Krajského výboru KSČ v Ostravě. Podílel se na očištění novinářské obce od kolaborantů.³⁴⁸ Od roku 1946 do 1949 zastával pozici šéfredaktora Rudého práva; patřil tedy k nejvýznamnějším komunistickým novinářům a ideologům. V letech 1946-1950 byl též člen Ústředního výboru KSČ a poslanec Národního shromáždění. V roce 1949 byl uvězněn a vyšetřován v rámci vykonstruovaných politických procesů; nikdy však nebyl odsouzen. Byl zatčen jako jeden z prvních, a to v důsledku své válečné vazby na Hermanna Fielda, jehož bratr Noel Field se stal ústřední postavou vykonstruovaných procesů nejen v Československu, ale i v dalších sovětských satelitech.³⁴⁹ Uvádí se, že Nový se stal horlivým konfidentem, když byl nasazen např. na celu Josefa Smrkovského.³⁵⁰ Propuštěn byl až v roce 1954, v roce 1962-1963 jej komunistický režim rehabilitoval. Stal se pak rektorem Vysoké školy politické ÚV KSČ a opět členem Ústředního výboru KSČ a poslancem Národního shromáždění (v letech 1969-1976 poslancem a členem předsednictva Federálního shromáždění).

Po vstupu sovětských vojsk v srpnu 1968 se stal významným obhájcem jejich příjezdu. V období tzv. normalizace mu proto připadala významná úloha. V tomto období se dostával do konfliktu se svou dcerou, televizní hlasatelkou Kamilou Moučkovou, která patřila

³⁴⁷ Sylva ŠIMSOVÁ, Dokumenty o exilovém sociálně demokratickém politikovi Josefu Bělinovi v britských archivech, Sborník Archívu bezpečnostních složek 8, 2010, s. 265-284, zde s. 281.

³⁴⁸ K tomu Jan CEBE, Poválečná očista v rámci Svazu českých novinářů, in: Mediální studia 1, 2012, s. 28.

³⁴⁹ K úzké vazbě mezi Vilémem Novým a Hermannem Fieldem viz např. Hermann FIELD – Kate FIELD, Trapped in the Cold War: The Ordeal of an American Family, Cambridge 2000, s. 71-72, 134-137, 266-267.

³⁵⁰ Nk (=Ladislav Niklíček), in: Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století, díl 2, Praha 1998.

k veřejným odpůrcům sovětské okupace. Nepěknou roli sehrál po sebevraždě studenta Jana Palacha v lednu 1969. Aby oslabil vliv, který měl Palach se svým činem na československou společnost, přišel s tvrzením, že se ve skutečnosti chtěl Jan Palach zapálit jen „na oko“ tzv. studeným ohněm, ale imperialističtí agenti, kteří jej k činu navedli, tajně vyměnili benzín za pravý.³⁵¹ Kromě jiného výroky proti Palachovi vyslovil i na schůzi v České Lípě 20. února 1969.³⁵²

Oldřich Preč

(1908-?)

PhDr. et MUDr. Oldřich Preč byl jedním z repatriantů, kteří přes svou odbornost byli repatriováni později. Ve Velké Británii se ocitl jako doktor filozofie, své lékařské vzdělání získal právě za svého pobytu v Anglii v letech 1940-1945. Pro své lékařské znalosti byl vyhledávanou osobou, protože v každé válce je lékařů nedostatek. Přínos pro tuto práci tkví převážně v jeho osudech po jeho návratu do Prahy v roce 1945, protože byl jedním z těch repatriantů, kteří se po své repatriaci rozhodli dobrovolně ČSR znovu opustit.³⁵³

Rodištěm Oldřicha Preče byla obec Přáslavice v olomouckém okrese, kde se narodil na konci roku 1908. Po absolvování olomouckého gymnázia se přihlásil na studium dějin z moderních literatur, slovenské filologie a filozofie na Filozofické fakultě v Praze. Svá studia úspěšně ukončil roku 1933 a znovu se přihlásil na vysoké učení, ale tentokrát na Lékařskou fakultu UK. Zavření vysokých škol nacisty v protektorátu mu zabránil stát se oficiálně lékařem, takže se v březnu 1940 rozhodl protektorát opustit.

Přes balkánskou cestu se dostal až do Francie, kde vstoupil do československé zahraniční armády. Byl přidělen jako voják 1. Baterie I. oddílu 1. dělostřeleckého pluku. Do Anglie dorazil již 7. července 1940, protože se jeho jednotka neúčastnila ústupových bojů. S pomocí Ústředního svazu studentstva ve Velké Británii se podařilo přesvědčit vojenské úřady, aby zahraniční vojáci, kteří studovali medicínu, ale jejich studium bylo válkou přerušeno, mohli dokončit svá studia na britských vysokých školách, pod podmínkou, že

³⁵¹ Jeho paměti jsou psány v tendenčním duchu: Vilém NOVÝ, Život a revoluce, Praha 1974. Viz i Petra BRAUNOVÁ, Kamila Moučková - nejsem žádná Ivica. Životní příběh legendární hlasatelky, Praha 2010.

³⁵² Záznam tohoto jeho projevu je přístupný youtube.com: <http://www.youtube.com/watch?v=ohmunkcewal> (18. 4. 2014).

³⁵³ Veškeré uvedené informace o životě Oldřicha Preče pocházejí ze studie Jiřího Plachého. Viz: Jiří PLACHÝ, Filozofové v battledressech, Praha 2010.

studenti většinu studia již absolvovali.³⁵⁴ Od června 1941 do února 1943 byl Oldřich Preč uvolněn z aktivní služby a 27. února 1943 byl promován doktorem všeobecného lékařství.³⁵⁵ Během let 1943 až 1945 sloužil jako doktor v Československé vojenské nemocnici v Londýně ve čtvrti Hammersmith, kde mu byla přiznána hodnost podporučíka zdravotnictva v říjnu roku 1944. Do ČSR byl transportován 8. listopadu 1945, v rámci vojenského transportu, protože tou dobou probíhal přesun hlavních sil Náhradního tělesa a doplňovacích jednotek, včetně ostatního zdravotnického personálu. Z Anglie si s sebou přivezl manželku Kláru (také lékařka, narozena v Bratislavě roku 1916) a půlroční dceru Jarmilu. Společně s rodinou zůstal po návratu v Praze, kde se na vlastní žádost nechal propustit do civilu a začal pracovat na III. interní klinice Lékařské fakulty UK. Nakonec mu v roce 1947 bylo uděleno roční stipendium Rockefellerovy nadace v USA, kam v říjnu toho roku odcestoval s celou rodinou. Po převratu v ČSR se Prečovi rozhodli zůstat v USA a v Praze rezignovali na své funkce. Tehdejší režim odeslal několikrát Prečovým výzvu k okamžitému návratu, nicméně se doktor Preč do ČSR již nikdy nevrátil. Z těchto důvodů bylo doktor Preč veden jako nelegální imigrant a bylo na něj podáno trestní oznámení. Pro tuto práci představuje tedy repatrianta, jež upřednostnil opětovný exil před možnou domácí perzekucí. Další zprávy o osudu rodiny Prečových nejsou této práci známy, poslední zmínka dokládá, že ještě v 50. letech působil jako lékař v USA.

Pavel Seifter

(narozen 1938)

Pavel Seifter byl vybrán do tohoto vzorku, protože patří k nejmladším účastníkům repatriace.

Pochází ze staré židovské rodiny, jejíž rodokmen lze vysledovat až do 18. století.³⁵⁶ Jeho otcem byl Karl Seifter, narozený v roce 1899 v Orlové (zemřel 1972). Matka Anna (narozena 1907) se za svobodna jmenovala Bremerová a pocházela z německé vsi Wörpedorf (dnes součást obce Grasberg) nedaleko od Brém.³⁵⁷ Rodina odešla na prahu války do Anglie a

³⁵⁴ Možnost dokončení studií byla později umožněna pro více oborů a více studentů si tak mohlo svá studia dokončit.

³⁵⁵ Viz přílohy č. 18 a 19.

³⁵⁶ Viz Židovské muzeum v Praze, Sbírky k dějinám šoa, Osobní a rodinné materiály a pozůstalosti, Židé v Ostravě – Seifter Pavel, rodokmen rodiny Seifterů:

http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/130712 (18. 4. 2014).

³⁵⁷ Údaje k rodičům tamtéž.

všichni tři byli registrováni u CRTF.³⁵⁸ Malý Pavel byl do vlasti repatriován společně se svou matkou Annou 29. ledna 1947, jak dosvědčuje její repatriační karta v archivu CRTF.³⁵⁹

Po návratu do vlasti vystudoval Pavel Seifter dějiny 20. století a působil pak jako asistent a docent na Filosofické fakultě UK v Praze. V době po sovětské okupaci v srpnu 1968 byl však propuštěn ze zaměstnání a do roku 1989 se živil jako myč oken. Do té doby patří i jeho sbližování s opoziční disidentskou sférou; podepsal Chartu 77 a spolupracoval s nezávislými historiky na vydávání odborné literatury, která neměla schválení ze strany komunistického režimu (časopis Historické studie). V listopadu 1989 se zapojil do činnosti Občanského fóra, mimo jiné jako jeden z členů Historické komise Koordinačního centra OF. Pomáhal obnovit časopis Dějiny a současnost a angažoval se ve změnách v československém archivnictví, byl při zakládání Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Od roku 1993 pracoval v Kanceláři prezidenta republiky jako ředitel Odboru mezinárodních vztahů, a stal se tak jedním z nejbližších spolupracovníků Václava Havla. V letech 1997–2003 působil jako velvyslanec České republiky ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska. Jako český ambasador měl Seifter vzhledem ke svým osobním zkušenostem velké pochopení pro různé vzpomínkové akce související s dobou druhé světové války, jako bylo setkávání bývalých dětí z tzv. Kindertransportu (transport židovských dětí do Anglie organizovaný Sirem Nicholasem Wintonem, sraz někdejší české školy apod.).³⁶⁰ Později působil jako hostující badatel v Centre for the Study of Global Governance of the London School of Economics.³⁶¹

³⁵⁸ Viz CS THINGS, part 5 (Seidel to End):

http://webpace.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_CRTF_regind5.htm (18. 4. 2014).

³⁵⁹ Viz příloha č. 13.

³⁶⁰ K tomu viz Jana BUREŠOVÁ, Nicholas Winton, Man and Myth: A Czech Perspective, in: Andrea Hammel – Bea Lewkowicz (eds.), The Kindertransport to Britain 1938/39. New Perspectives. The Yearbook of the Research Centre for German and Austrian Exile Studies, Vol. 13, Amsterdam – New York 2012, s. 51.

³⁶¹ K Seifterovým životním osudům viz rozhlasovou reportáž Zuzany Šmídové, When I'm cleaning windows..., Radio Praha 17. 8. 2000; internetová verze <http://radio.cz/en/section/corraffrs/when-im-cleaning-windows> (18. 4. 2014). Viz též informace Open Democracy - <http://www.opendemocracy.net/author/pavel-seifter> (18. 4. 2014).

Otto Šling

(původní jméno Schling, 1912-1952)

Marian Šlingová-Faganová

(1913-2010)

Otto Šling je další z repatriantů, který zastával vysoké pozice v komunistické straně a byl podobně jako L. Frejka popraven v procesu se Slánským. Jestliže však Frejkovi se v rozsudku předhazovalo, že úmyslně způsobil zemi národohospodářskou škodu, u Šlinga se obvinění odvíjelo přímo od jeho působení v Anglii v letech 1939-1945.

Jeho manželka Marian je jednou z britských žen, které spolu se svými manželi přišly v roce 1945 do Československa jako do své nové vlasti. Zde pak zažily léta ústrků a často (jako v Marianině případě) i věznění.

Otto Šling pocházel ze židovské rodiny, byl synem továrníka, ale přiklonil se ke komunistickým myšlenkám. Vyrůstal v severních Čechách a pohyboval se jak v německém, tak v českém prostředí. Studoval Lékařskou fakultu Německé university v Praze, ale nedokončil ji. Ve 30. letech odjel do Španělska jako interbrigadista, kde působil jako manažer a politický komisař polní nemocnice v tamní občanské válce.

V období druhé světové války byl v exilu v Londýně. Přijel sem 15. března 1939, tedy v den obsazení Prahy německými nacisty. Jeho rodina zůstala v Sudetech a byla během války z větší části vyvražděna. Stál v pozadí za uznáním 17. listopadu za Mezinárodní den studentstva. Pracoval jako tajemník hnutí Mladé Československo. Snadno získával kontakty s jinými lidmi, protože ovládal řadu jazyků (němčina, čeština, angličtina, francouzština). Zároveň pracoval pro Czech Refugee Trust Fund, což později Státní bezpečnost v procesu s ním pokládala za důkaz jeho zrádných piklů. V listopadu 1941 se oženil s Britkou Marian Wilbrahamovou. V roce 1944 bylo rozhodnuto, že na pomoc osvobozenému Československu přijede z Londýna i lékařská výprava. Organizovalo ji ministerstvo sociální péče a Šling sem přešel jako zaměstnanec, aby akce mohla být kontrolována i komunisty. Nakonec to však byli komunisté (Vilém Nový, Anežka Hodinová-Spurná aj.), kdo protestovali, když byl jmenován sekretářem výpravy. Výprava se dala na cestu v lednu 1945 po trase Londýn – Teherán – Baku. Odtud odletěl do Moskvy a z ní byl poslán na Slovensko do Košic.

Po návratu po vlasti budoval kariéru uvnitř Komunistické strany Československa v Brně a v Praze. V letech 1945-1949 byl krajský politický tajemník Krajského výboru KSČ, v letech 1949-1950 vedoucí krajský tajemník Krajského výboru KSČ, v letech 1945-1950 též

člen Ústředního výboru KSČ. Jeho postup v komunistické straně však nebyl bez problémů, protože komunisté v Brně neměli ve srovnání s jinými částmi země tak velkou popularitu. Angažoval se při únorovém převratu v roce 1948, a to jako předseda krajského Akčního výboru Národní fronty. Podporoval akce pro komunistickou mládež.³⁶² Od roku 1945 zasedal v parlamentu. Napřed byl poslancem Prozatímního Národního shromáždění za KSČ, od roku 1946 Ústavodárného Národního shromáždění za KSČ a od roku 1948 Národního shromáždění, a to až do října 1950.

V roce 1950 se jeho osud obrátil. Byl vyloučen od komunistů a obžalován v procese se Slánským. 3. prosince 1952 byl popraven. Posmrtně byl v roce 1963 rehabilitován.³⁶³ Jeho britská manželka Marian (později Šlingová-Faganová) byla dva roky držena v samovazbě, dva synové byli dáni do dětského domova. Později se rodina musela vystěhovat z Prahy. Marian později pracovala jako překladatelka (mj. překládala Ludvíka Vaculíka a Bohumila Hrabala) a v roce 1968 vydala knihu o svém věznění Pravda vítězí. Po roce 1970 odešla do Velké Británie, podobně i oba její synové. Zemřela ve věku 97 let v Londýně v roce 2010.³⁶⁴

Vladimír Vařecha

(1917-1999)

*PhDr. Vladimír Vařecha, Csc. ,byl další z vojáků-intelektuálů. Po dobu války byla vojenská služba přednější než osobní intelektuální rozvoj, ale jsou známy i případy, kdy britské a československé úřady umožnily jednotlivcům svá studia dokončit. Jedním z nich byl také Vladimír Vařecha, jenž strávil v anglickém exilu necelých pět let. Po návratu domů se stal pro komunistický režim nedůvěryhodným sledovaným subjektem, ale žádné politické sankce na jeho osobu uvaleny nebyly.*³⁶⁵

³⁶² K tomu: Jiří PERNES, Mládež vede Brno. Otto Šling a jeho brněnská kariéra (1945-1950), Soudobé dějiny 11/3, 2004, s. 45-60.

³⁶³ Ke Šlingovi: Karel Schling (Šling), Otto Šling – příběh jednoho komunisty (viz výše); Radek SLABOTINSKÝ, Otto Šling - pokus o politický portrét komunistického funkcionáře. In: Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK (eds.), Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, díl 4, Praha 2005, s. 177-198; 265-266.

³⁶⁴ K jejím osudům: Zemřela žena Otty Šlinga, popraveného v procesu se Slánským, Deník Referendum 19. 7. 2010 – viz: <http://denikreferendum.cz/clanek/4906-zemrela-zena-otty-slinga-popraveného-v-procesu-se-slanským> (18. 4. 2014).

³⁶⁵ Veškeré uvedené informace o životě Vladimíra Vařechy pocházejí ze studie Jiřího Plachého. Viz: Jiří PLACHÝ, Filozofové v battledressech, Praha 2010.

Malá obec Mařatice v okrese Uherské Hradiště, je rodištěm Vladimíra Vařechy, který se zde narodil v létě 1917. V roce 1936 absolvoval s vyznamenáním na českém státním reálném gymnáziu v Uherském Hradišti, odkud se přihlásil na studium germanistiky, anglistiky a romanistiky na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Svá studia však nedokončil a v listopadu 1938 odjel pravděpodobně do Velké Británie,³⁶⁶ kde se nakonec dobrovolně přihlásil do československé zahraniční armády, dne 11. července 1940. Tehdy se k dobrovolným odvodům hlásil velký počet mladých mužů, jelikož krátce předtím podlehla Francie vojenskému útoku, a německá hrozba se tím zvětšovala. Svou službu nastoupil Vladimír Vařecha v hodnosti vojína u Náhradního tělesa v Cholmondeley (nedaleko waleských hranic), ale brzy byl přemístěn k československému depotu Royal Air Force, kde byl přidělen k 311. bombardovací peruti jako tlumočník. Jelikož mezi vojáky byl vojín Vařecha jeden z mála, který dovedl hovořit anglicky, byl osobou v té době nepostradatelnou. Během svého působení v armádě byl proto několikrát povýšen, ale nejvyšší šarži nadporučíka letectva v záloze obdržel až v civilu roku 1946. Od britské armády ještě obdržel hodnost Flight Lieutenant v polovině roku 1944.³⁶⁷ V říjnu 1943 byl opět pro své překladatelské služby přemístěn od 311. peruti do Inspektorátu československého letectva v Londýně. Během této služby se vojínu Vařechovi podařilo také úspěšně zakončit studia na University of Reading s titulem Bachelor of Arts z anglistiky v červnu 1944 a o rok později složil také zkoušky z germanistiky.

Do Československa se vrátil poměrně brzy v srpnu 1945 a hned v říjnu se nechal demobilizovat do civilu. Od roku 1945 pokračoval ve svých studiích na Filozofické fakultě v Praze, kde 17. července 1950 úspěšně obhájil svoji disertační práci z angličtiny a získal doktorský titul. V roce 1947 se oženil a našel si práci jako učitel cizích jazyků na hospodářské škole v Liberci a zároveň externě vyučoval na Pedagogické fakultě UK. Aktivně se věnoval také překladatelství a od 60. let působil na katedře překladatelství a tlumočnictví na Filozofické fakultě UK. Po roce 1968 si britská ambasáda počala zvát bývalé československé vojáky na upomínková setkání, díky čemuž se doktor Vařecha dostal několikrát do hledáčku státní tajné policie, která jej v 80. letech nechala sledovat, zda-li neprovozuje protistátní činnost. Doktor Vladimír Vařecha zemřel 19. ledna 1999 v Praze.

³⁶⁶ Velká Británie byla nejpravděpodobnějším cílem Vařechovy cesty, protože ještě před jeho odchodem se mu podařilo získat stipendium na University of Reading, pár mil západně od Londýna.

³⁶⁷ Flight Lieutenant, odpovídající hodnosti kapitána, u RAF. V Anglii tehdy českoslovenští vojáci měli v podstatě dvě hodnosti. Jednu britskou a druhou československou.

Jiří Vránek

(1902-?)

PhDr. Jiří Vránek byl ve své době vzdělaný a světažnalý muž. Jeho zahraniční cesty jej také několikrát přivedly do Velké Británie, kde nejdříve působil jako civilista a později voják v aktivní službě. Nicméně byl jedním z těch vojáků, kteří museli být pro svůj zdravotní stav superarbitrováni, a tudíž byli neschopni aktivní služby. Ačkoli je jeho další osud neznámý, můžeme z jeho životních zkušeností nastínit životy dalších superarbitrovaných osob.³⁶⁸

Koncem dubna 1902 se v Českém Krumlově narodil nadaný Jiří Vránek. Po složení maturitní zkoušky na gymnáziu v Českých Budějovicích odjel do Prahy, kde studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Rodina poskytla mladému studentovi dobré zázemí, takže se mohl soustředit na studia, která dokončil v roce 1924. Jeho schopnosti a vytrvalost mu dovolily dále si rozšířit své obzory, když dostal příležitost studovat na zahraničních vysokých školách St. John's College ve Velké Británii a John Hopkins University v USA. Po letech strávených v zahraničí se vrátil zpátky do Prahy a pokračoval ve studiu na Filozofické fakultě, kde úspěšně složil rigorózní zkoušku z filozofie a anglické filologie. Poté doktor Vránek stále rozšiřoval svá studia, když nastoupil do další zahraniční univerzity ve Švýcarsku.

Během svých studií v roce 1927 vykonával i základní vojenskou službu v Písku u 1. polní roty pěšího pluku, kde se mu také velice dařilo, když dosáhl hodnosti četaře. Po splnění vojenské služby a dosažení doktorského titulu se opět odebral do zahraničí a tentokrát znovu do Velké Británie, kde vyučoval na University of Wales v Aberystwythu. V Británii se dokonce oženil, ale ještě před začátkem války se manželství rozpadlo. Rozhodl se proto vrátit do ČSR, kde začal pracovat jako vrchní komisař Ministerstva školství a národní osvěty, ale nakonec vstoupil do diplomatických služeb. Nové zaměstnání zavedlo doktora Vránka do Francie, kde jej také zastihla zpráva o obsazení českých zemí Německem, a proto se začátkem prosince 1939 rozhodl vstoupit do československé zahraniční armády. Stal se členem jednoho z prvních útvarů, které odpluly do Anglie už začátkem července 1940. Žádných bojů se nicméně neúčastnil, protože nebyl vybrán na důstojnické místo a zůstal jako nezařazený důstojník v záloze. V této pozici byl ještě povýšen na poručíka, ale do aktivního boje už nevstoupil kvůli svému zhoršujícímu se zdravotnímu stavu. Nakonec byl 17. srpna 1942

³⁶⁸ Veškeré uvedené informace o životě Jiřího Vránka pocházejí ze studie Jiřího Plachého. Viz: Jiří PLACHÝ, *Filozofové v battledressech*, Praha 2010.

postaven mimo službu a superarbitrován. Do vlasti se již natrvalo nevrátil a jeho další osud není této práci znám.

6. ZÁVĚR

Válka bývá obvykle chápána jako velmi negativní jev. V důsledku světové války, která se táhla od roku 1939 až do května 1945, postihla miliony lidí existenciální obava a strach tak velký, že raději dobrovolně opouštěli své domovy, aby si tím zachránili vlastní životy. Bezprostředně mimo nebezpečí cítí uprchlík úlevu, a možná i radost, ale tyto pocity jsou pouze přechodné, neboť kdekoli se ocitne mimo domov (ať už plánovaně či nikoli), je sužován pocity nejistoty, úzkosti a beznaděje, které často nedokáže vymazat ani čas či návrat domů. Dnes už pouze starší generace dokáže pochopit pocity, které museli uprchlíci během války prožívat, když jejich největším přáním byl návrat domů, kam však tehdy nemohli a ani nesměli odejít. Exil tak uprchlíky často doživotně poznamenal.

Československých občanů bylo na konci druhé světové války ve Velké Británii kolem 12 000 osob. Šlo o Čechy, Slováky, Němce, Maďary či příslušníky jiných etnik. Z jiného zorného úhlu to byli politici, vojáci a civilisté, podle jiného zase učitelé, lékaři, skladníci, úředníci či nositelé jiných profesí. Pomocí všech těchto rozlišovacích znaků můžeme každého jednotlivce oddělit od jeho přirozeného zázemí a učinit z něj jednotku v příslušné výkazové kolonce – anebo se jej přece jen pokusit chápat v celé jeho individualitě.

Jakkoli všem československým občanům v exilu hrozilo podobné nebezpečí a procházeli podobným strádáním, nenašli už společnou cestu, po které by se jejich budoucí vztahy mohly rozvíjet. Například Češi v roli oběti sice dokázali odpustit Slovákům jejich dvojakou roli v době ohrožení a zániku republiky, ale nikoli už svým německým spoluobčanům, s nimiž se po celou dobu války neustále hašteřili o dominanci. Jejich vztah k sudetoněmeckým antifašistům a sociálním demokratům byl nesmlouvavý a zaujatý – a naopak: nelze tvrdit, že by sudetští Němci nepřilévají olej do ohně neporozumění, protože ani oni Čechům nedůvěřovali.

Českou exilovou komunitou však během války cloumaly i četné vnitřní spory. Jejich nevraživost a neshody se projevíly i v rámci CRTF, kde jako jediní nedokázali sestavit silnou reprezentativní skupinu. Česká zájmová roztržitost se však nejvíce ukázala v politickém vývoji ČSR po roce 1945 a hlavně po rudém převratu o tři roky později, což zdůrazňuje studie J. Němečka o likvidaci československého státního zřízení v Londýně. Autor pokládá roli

komunistů během likvidace a repatriace za jeden z obdobných nástrojů, pomocí jakých se komunisté později chopili moci v poválečné ČSR.³⁶⁹

Pro lepší pochopení problému je však nutno uvést, že zahraniční politika exilové vlády, jakož i československých vlád z let 1945-1948, vnímala SSSR jako vhodného spojence, o kterého je možné se opřít. Češi měli totiž v čerstvé paměti události z přelomu září a října 1938, v jejichž důsledku se jich zmocnil pocit zrady a s ním spojená tichá výčitka vůči dosavadním západním spojencům, kteří dokázali Československo obětovat ve prospěch jiného cíle. Nicméně, jak uvedl ve své studii Jan Kuklík, je nutné pro pochopení československo-britských vztahů znát nejen politické, ale také ekonomické pozadí tehdejších událostí.³⁷⁰

Velká Británie totiž po Mnichovu poskytla československé a poté exilové vládě nemalé finanční prostředky, bez kterých by československý zahraniční odboj nemohl vůbec existovat. Navíc se Britové postarali o velkou část uprchlíků z Československa, o něž bylo pečováno v rámci CRTF po celou dobu války a v některých případech i po jejím skončení.

CRTF se ovšem během války staral převážně o sudetské Němce, antifašisty z Německa i Rakouska a německy mluvící židy z Československa. O Čechy a Slováky ve Velké Británii pečovalo MPSP ve spolupráci s ČČK, který musel být znovu zřízen v září 1940, protože byl předtím ve vlasti nacisty zrušen. MPSP bylo také hlavním organizátorem celé repatriční akce, jelikož z 12 tisíc uprchlíků, kteří se v roce 1944 nalézali ve Velké Británii, byly tři čtvrtiny civilisté. Repatriace civilních osob spadala totiž právě do kompetence MPSP, kdežto repatriaci vojenských osob řídilo MNO bez vazby na civilní repatriaci. Zvláštní skupinou byli členové exilové vlády, státní rady a někteří zaměstnanci úřadů, kteří dohromady představovali exilové státní zřízení; jejich odjezd z Velké Británie zcela mimořádnou událostí, kterou řešilo společně MV a MF.

Po repatriaci státního zřízení v březnu 1945 se všechny ostatní civilní osoby repatriovaly s pomocí ČSRM, což bylo speciální oddělení MPSP. Od května až do března 1946 se ČSRM postarala o repatriaci asi 5 350 osob s celkovým nákladem 19 978 643, 55 Kč. V letech 1946 až 1947 se o dodatečné repatriace staralo velvyslanectví v Londýně.

Po válce dokázala ČSRM, přes řadu potíží, přepravit zpět do vlasti všechny uprchlíky, kteří byli zařazeni do repatriční akce. Její zásluhou bylo možné do poválečné ČSR přednostně a rychle dopravit ekonomicky nejpotřebnější osoby, aby okamžitě svými schopnostmi a

³⁶⁹ Jan Němeček, Likvidace československé exilové vlády v Londýně. In: Rok 1945 v českých a evropských dějinách. Sborník referátů z vědecko-osvětové konference Českého svazu bojovníků za svobodu 4. října 2000. Praha 2002, s. 71-82.

³⁷⁰ Jan Kuklík, Do poslední pence. Československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982. Praha 2007.

dovednostmi pomohli strádající zemi s poválečnou rekonstrukcí a obnovou. Přes všechna kontroverzní témata, vážící se k exilové vládě, je třeba uznat, že druhá velká československá repatriační akce byla předem důkladně naplánována a rychle provedena. Je pravdou, že oproti jiným státům probíhala se zpožděním, ale to bylo způsobeno postupem spojeneckých vojsk, která Prahu osvobodila až v samém závěru války.

Celkově se tedy repatriace československého exilu z Velké Británie jeví jako akce zdařilá a pro repatrianty přínosná, protože jim splnila jejich tehdejší největší přání – vrátit se do vlasti.

7. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

7.1. PRAMENY

1. Prameny nevydané

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

Fond Londýnský archiv

Fond Kancelář prezidenta republiky, 1919-1947

Fond Kancelář prezidenta republiky – protokol T (tajné), 1945-1963

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

Fond Londýnský archiv

Národní archiv Praha

Fond Ministerstvo práce a sociální péče, repatriace

Fond Ministerstvo vnitra, Londýn

Fond Ministerstvo hospodářské obnovy, Londýn

Fond Československý Červený kříž, Londýn

Fond Archiv Huberta Ripky

The National Archives (London)

Fond Home Office

Fond War Office

Fond Air Office

2. Prameny vydané

Košický vládní program. Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Praha 1974.

Periodika

Čechoslovák, Londýn 1945.

7.2. LITERATURA

Susan ARMSTRONG-REID and David MURRAY, *Armies of Peace, Canada and the UNRRA Years*, Toronto 2008.

Petra BRAUNOVÁ, Kamila Moučková - nejsem žádná lvice. Životní příběh legendární hlasatelky, Praha 2010.

Jana BUREŠOVÁ, Nicholas Winton, Man and Myth: A Czech Perspective, in: Andrea Hammel – Bea Lewkowitz (eds.), *The Kindertransport to Britain 1938/39. New Perspectives. The Yearbook of the Research Centre for German and Austrian Exile Studies*, Vol. 13, Amsterdam – New York 2012, s. 51.

Jan CEBE, *Poválečná očista v rámci Svazu českých novinářů*, in: *Mediální studia* 1, 2012, s. 28.

Hermann FIELD – Kate FIELD, *Trapped in the Cold War: The Ordeal of an American Family*, Cambridge 2000, s. 71-72, 134-137, 266-267.

Hana FREJKOVÁ, *Divný kořeny*, Praha 2007.

Jana KASÍKOVÁ, *Repatriace a návrat Čechů po druhé světové válce z totálního nasazení a internace na území Německa*, Praha, 2011. (= Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta Filozofická, Ústav českých dějin.)

Jan KŘEN, *Do emigrace. Západní zahraniční odboj 1938-1939*, Praha 1963.

Jan KUKLÍK, *Do poslední pence. Československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982*. Praha 2007.

Jan KUKLÍK, *The Recognition of the Czechoslovak Government in Exile and its International Status 1939-1941*, *Prague Papers on History of International Relations* 1, 1997, s. 173-205.

Jan KUKLÍK – Jana ČECHUROVÁ, Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace, díl I, Geneze a finanční zabezpečení, Soudobé dějiny 14, 2007, č. 1, s. 9-43.

Hana MAYEROVÁ, Na hranici historie. Počátky archeologického výzkumu sumerské říše, Dějiny a současnost 33, Praha 2011, č. 5, s. 18-19.

Mark MAZOWER – Jessica REINISCH – David FELDMAN (eds.), Post-war Reconstruction in Europe. International Perspectives, 1945 – 1949, Oxford 2011 (=Past and Present, Supplement 6.)

Jan NĚMEČEK, Likvidace československé exilové vlády v Londýně. In: Rok 1945 v českých a evropských dějinách. Sborník referátů z vědecko-osvětové konference Českého svazu bojovníků za svobodu 4. října 2000. Praha 2002, s. 71-82.

Jan NĚMEČEK, Od spojení k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.

Zdeněk R. NEŠPOR, České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium, Soudobé dějiny 12, 2005, s. 245-284.

Zdeněk R. NEŠPOR, Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií, Soudobé dějiny 12, 2005, s. 672-685.

Vilém NOVÝ, Život a revoluce, Praha 1974.

Jiří PERNES, Mládež vede Brno. Otto Šling a jeho brněnská kariéra (1945-1950), Soudobé dějiny 11/3, 2004, s. 45-60.

William PETERSEN, A General Typology of Migration, American Sociological Review 23, 1958, 256-266.

Jiří PLACHÝ, Filozofové v battledressech, Praha 2010.

Francis D. RAŠKA, The Czechoslovak Exile Government in London and the Sudeten German Issue, Praha 2002.

Jan RYCHLÍK, Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848 – 1989, Praha 2007.

Radek SLABOTINSKÝ, Otto Šling - pokus o politický portrét komunistického funkcionáře. In: Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK (eds.), Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, díl 4, Praha 2005, s. 177-198; 265-266.

Karel SOMMER, UNRRA a Československo, Praha, 1993.

Sylva ŠIMSOVÁ, Dokumenty o exilovém sociálně demokratickém politikovi Josefu Bělinovi v britských archivech, Sborník Archívu bezpečnostních složek 8, 2010, s. 265-284, zde s. 281.

Sylva ŠIMSOVÁ, Who were the Pre-Second World War Refugees from Czechoslovakia?. Šimsová, Sylva. In: Charmian Nrinson – Marian Malet (eds.), Exile in and from Czechoslovakia during the 1930s and 1940s, Amsterdam, New York 2009 s. 83-102.

Soňa ŠTRBÁŇOVÁ, Českoslovenští biochemici ve Velké Británii v letech 1939-1945, In: Semináře a studie k dějinám vědy. Praha 2009, s. 109-133.

Jaroslav VACULÍK, Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob (Displaced Persons), Brno 2004.

Petr VAVROUŠEK, Ad perpetuam rei memoriam. Památce Lubora Matouše (1908-2008), Praha 2008.

Hana VELECKÁ, Československý Červený kříž v zahraničí v období druhé světové války, Historie a vojenství 49, č. 2, 2000, s. 378-405.

Mika WALTARI, Cesta do Istanbulu, Praha 2003.

OSTATNÍ LITERATURA

Československý biografický slovník, Praha 1992.

Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století, díl 2, Praha 1998.

INTERNETOVÉ ZDROJE

http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/130712

(18. 4. 2014).

<http://denikreferendum.cz/clanek/4906-zemrela-zena-otty-slinga-popraveneho-v-procesu-se-slanskym> (18. 4. 2014).

<http://www.opendemocracy.net/author/pavel-seifter> (18. 4. 2014).

<http://radio.cz/en/section/curraffrs/when-im-cleaning-windows> (18. 4. 2014).

<http://www.ustrcr.cz/cs/ludvik-frejka-ludwig-freund> (18. 4. 2014).

http://webpace.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_CRTF_regind5.htm
(18. 4. 2014).

http://webpace.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_CRTF_regind2.htm
(18. 4. 2014).

<http://www.youtube.com/watch?v=ohmunkcewaI> (18. 4. 2014).

8. SEZNAM PŘÍLOH

1. Přihláška československých dětí k evidenci. (NA, f. MV-L, k. 109, přihláška dětí k evidenci)
2. Návrh na personální obsazení ČSRM. (NA, f. MV-L, k. 234, návrh na personální obsazení ČSRM)
3. Výzva MPSP k registraci repatriantů. (NA, f. MV-L, k. 259, výzva MPSP k registraci repatriantů)
4. Dotazník MPSP pro repatrianty. (AKPR, f. LA, k. 20, dotazník MPSP pro repatrianty)
5. Ministr vnitra Juraj Slávik. (Jan NĚMEČEK, Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)
6. Ministr zahraničních věcí Jan Masaryk. (Jan NĚMEČEK, Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)
7. Státní ministr Hubert Ripka. (Jan NĚMEČEK, Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)
8. Ze zasedání exilové vlády v roce 1940: v středu předseda Jan Šrámek, po jeho pravici ministři Ján Bečko, František Němec, Juraj Slávik, Hubert Ripka, Ladislav Feierabend, po levici gen. Sergej Ingr, Eduard Outrata, gen. Rudolf Viest, Ján Lichner a Jaroslav Stránský. (Jan NĚMEČEK, Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)
9. Československá exilová vláda v roce po reorganizaci 13. listopadu 1942. Zleva: Ján Bečko, Jaroslav Stránský, Ján Lichner, Ladislav Feierabend, Juraj Slávik, Hubert Ripka, František Němec, Rudolf Viest, Sergej Ingr, Jan Masaryk, v popředí Edvard Beneš a Jan Šrámek. (Jan NĚMEČEK, Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)
10. Ludvík Frejka v roce 1938 (Fotografie převzata z dokumentace Ústavu pro studium totalitních režimů – viz <http://www.ustrcr.cz/cs/ludvik-frejka-ludwig-freund> (18. 4. 2014)
11. Registrační lístek Britského výboru pro uprchlíky z Československa pro Ludwiga Freuda. (Internetový projekt Czech and Slovak Things. Viz part 2 (Fleischer to Katz): http://webpace.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_CRTF_regind2.htm (18. 4. 2014)
12. Hana Frejková při koncertě v roce 2004. (Převzato z internetové stránky: Hana Frejková – herečka, zpěvačka. Viz <http://hanafrejкова.wz.cz> (18. 4. 2014)
13. Repatriační karta Anna Seifertové a její (TNA, f. HO 294/152)

14. Pavel Seifter dnes. (Fotografie převzata z internetového projektu Philosophia e. V: http://wendezeiten.philopage.de/de/beitrag_pavel_seifter.asp (18. 4. 2014)
15. Dopis Roberta Černého z 3. července 1939. (TNA, f. HO 294/55; Přejato z CZ THINGS: http://webpace.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_curiosity.htm (18. 4. 2014)
16. Vilém Nový 1. dubna 1968 v diskuzi s ekonomem Ottou Šikem. (Převzato z internetové strany <http://www.janpalach.cz> (18. 4. 2014).)
17. Otto Šling po válce. (Převzato od: Karel Schling (Šling), Otto Šling – příběh jednoho komunisty, Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů 6/4, 2012, s. 116-121.)
18. Prezident Edvard Beneš v Oxfordu v rozhovoru s děkanem koleje Christ Church Johnem Lowe. K setkání došlo na slavnostní promoci československých studentů medicíny v únoru 1943. (Masarykův ústav a archiv, fond: EB IV/3, inventární číslo: 1147, signatura: 559/12.)
19. Promoce československých studentů medicíny v Oxfordu za přítomnosti prezidenta E. Beneše a československé exilové vlády. Slavnostní ceremonie se odehrávala 27. února 1943 v tamním Sheldonian Theatre. (Masarykův ústav a archiv, fond: EB IV/3, inventární číslo: 1141, signatura: 559/6.)

9. PŘÍLOHY

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ.
Ministerstvo vnitra-
školský a osvětový odbor.
Č.j.: 162/I/43

2, Wilton Crescent,
S.W. 1.

P Ř I H L Á Š K A.
k evidenci československých dětí
do 14 let ve Velké Británii.
Vyplněte laskavě dotazník a zašlete na adresu
školského a osvětového odboru.

1. Jméno dítěte:..... Jaz.mateřský:.....
2. Narození: datum.....Místo.....Okres.....
3. Příslušnost: Místo.....Okres.....Země.....
4. Jméno otce:.....matky:.....
5. Bydliště:.....
6. Do které angl. školy dítě chodí:.....
7. Zaměstnání: otce:.....matky:.....
Čís.čs.pasu:.....Čís.čs.pasu:.....
8. Proč není dítě a./ na čs.st.škole národní Mary Benešové v Massfen
Hallu /u dětí od 6-14 let/:.....
.....
b./ na čs.st.škole střední v Hinton Hallu /u dětí
od 11-19 let/:.....
.....
V.....dne1943
Podpis rodičů /nebo jejich
zástupců/:
Prosíme o vrácení vyplněného formuláře do 7 dnů.

1. Přihláška československých dětí k evidenci. (NA, f. MV-L, k. 109, přihláška dětí k evidenci)

3

N á v r h
na personální obsazení
Repatriční mise ve Velké Británii.

Šéf repatriční mise, styk s česko-slovenskými a britskými úřady, mezinárodní jednání, dozor nad prováděním sociální a repatriční péče :

JUDr. Pavel Teich

Gertruda Goldbergerová

Zástupce šéfa repatriční mise, administrativní agenda, řešení otázek repatričních :

Gabriel Lieben

Edita Baderová

Kancelářská pomocná síla :

oo

Sociální péče o superarbitrované vojenské osoby z řad mužstva, o rodinné příslušníky superarbitrovaných voj. osob z řad mužstva a o rodiče a sourozence vojáků v činné službě vojenské :

JUDr. Arnošt Desenay

Kancelářská pomocná síla :

Růžena Lichtensteinová

Péče o civilní osoby :

Eva Ledererová

Péče o vojenské osoby propuštěné z jiné než čs. armády :

T. H. Florin

Kancelářská pomocná síla :

Edita Marie Fuchsová

Péče o jele, styk s čs. vojenkou nemocnicí, British Council a britskými zdravotními institucemi :

Gertruda Löwidtová

Lékař repatriční mise :

MUDr. Max. Wassermann

Kancelářské pomocné síly :

Hrika Rindlerová

Julie Freundová

oo

Věci repatriční :

JUDr. Ladislav Neumann

Věci statisticko-repatriční :

Karel Krčmář

Věci transportní :

Olga Rindler

Věci registrační :

Pavel Orth

2. Návrh na personální obsazení ČSRM. (NA, f. MV-L, k. 234, návrh na personální obsazení ČSRM)

37 543
MINISTERSTVO SOCIÁLNÍ PÉČE
REPATRIAČNÍ ODBOR,
53, Cadogan Gardens, London, S.W.3.

VÝZVA

Ministerstvo sociální péče připravuje návrat československých občanů z Velké Británie do vlasti a vyzývá všechny čs. státní občany, aby se přihlásili s přesným udáním jména a adresy na:

MINISTERSTVO SOCIÁLNÍ PÉČE,
REPATRIAČNÍ ODBOR,
53, Cadogan Gardens, London, S.W.3.

Výzva se netýká příslušníků čs. branné moci (vojska a letectva) v činné službě, vztahuje se však na rodiny vojáků a letců a na superarbitrované vojáky.

Na základě Vaší přihlášky bude Vám zaslán dotazník za účelem sestavení seznamu čs. státních občanů podle povolání, věku, národnosti, zdravotního stavu atd. Provedení repatriace záleží na vývoji událostí a bude provedena co nejdříve.

Repatriační odbor vykoná vše, aby se všichni mohli co nejdříve zúčastnit na výstavbě československé republiky. Žádáme Vás proto, abyste dbali našich pokynů a pomáhali nám při provedení rychlé repatriace čs. státních příslušníků z Velké Británie.

Přihlášky nechtě jsou zaslány na shora uvedenou adresu do 15. února 1945.

Londýn, v lednu 1945.

CZECHOSLOVAK MINISTRY OF SOCIAL WELFARE
REPATRIATION DEPARTMENT
53, Cadogan Gardens, London, S.W.3.

3. Výzva MPSP k registraci repatriantů. (NA, f. MV-L, k. 259, výzva MPSP k registraci repatriantů)

MINISTERSTVO SOCIÁLNÍ PÉČE

Repatriční odbor,
53, Cadogan Gardens, London S.W.3.

/ Ministry of Social Welfare,
Repatriation Department
53, Cadogan Gardens, London S.W.3./

DOTAZNÍK
/Questionnaire/.

Tento dotazník má být každou osobou, která překročila 16. rok svého věku ku dni 31. prosince 1944, vyplněn /strojem anebo tiskacím písmem/ a zaslán na výše uvedenou adresu nejdříve do 15 dnů od doručení.

/ This questionnaire should be completed / in block letters/ by every person who passed the age of 16 by 31st December 1944, and should be sent to the above address within 15 days./

DOTAZNÍK
/Questionnaire/.

- 1./ Jméno a příjmení
/Surname and Christian name/
- 1 a./ Případné krycí jméno
/Pseudonym - if any/
- 2./ Bynější bydliště ve Velké Británii
/Present address of residence in United Kingdom.....
- 2 a./ Poslední bydliště v ČSR
/Last address in ČSR/ Okres
/district/.....
- 3./ Místo/obec, okres/ a datum narození
/Born on/ in
- 4./ Domovská příslušnost
/ Certificate of Domicile/ Obec Okres
- 5./ Národnost
/Nationality/
- 6./ Rodinný stav/svob. žen. rozv. rozlučka/
/Family state-single, married, divorced/.....
- 7./ Manžel/manželka/ jméno/dívčí jméno/
/Husband-wife-name-maiden name/
- 7 a./ Místo pobytu manžela/manželky/ve Velké Británii
/Place of residence of husband/wife/in Great Britain
.....
v ČSR jinde
/ČSR/..... /somewhere else/.....

4. Dotazník MPSP pro repatrianty. (AKPR, f. LA, k. 20, dotazník MPSP pro repatrianty)

5. Ministr vnitra Juraj Slávik. (Jan Němeček, Od spojení k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)

6. Ministr zahraničních věcí Jan Masaryk (Jan Němeček, Od spojení k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)

7. Státní ministr Hubert Ripka (Jan Němeček, Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.)

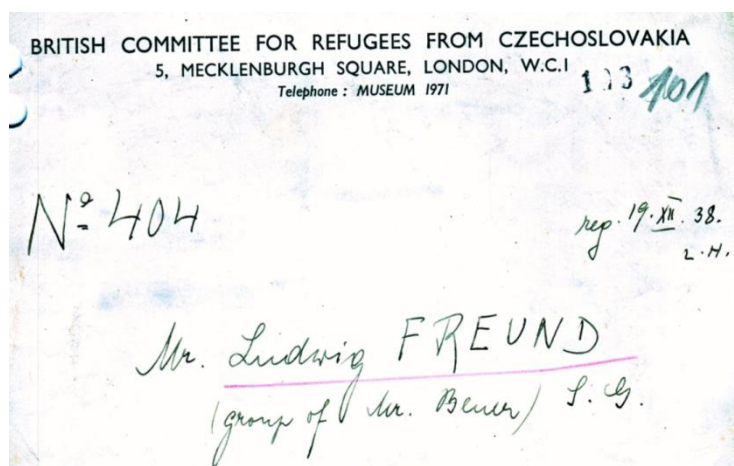
8. Ze zasedání exilové vlády v roce 1940: v středu předseda Jan Šrámek, po jeho pravici ministři Ján Bečko, František Němec, Juraj Slávik, Hubert Ripka, Ladislav Feierabend, po levici gen. Sergej Ingr, Eduard Outrata, gen. Rudolf Viest, Ján Lichner a Jaroslav Stránský. (Jan Němeček, *Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, Praha 2003.)

9. Československá exilová vláda v roce po reorganizaci 13. listopadu 1942. Zleva: Ján Bečko, Jaroslav Stránský, Ján Lichner, Ladislav Feierabend, Juraj Slávik, Hubert Ripka, František Němec, Rudolf Viest, Sergej Ingr, Jan Masaryk, v popředí Edvard Beneš a Jan Šrámek. (Jan Němeček, *Od spojenectví k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, Praha 2003.)

10. Ludvík Frejka v roce 1938 (Fotografie převzata z dokumentace Ústavu pro studium totalitních režimů – viz <http://www.ustrcr.cz/cs/ludvik-frejka-ludwig-freund> (18. 4. 2014)

11. Registrační lístek Britského výboru pro uprchlíky z Československa pro Ludwiga Freuda.
(Internetový projekt Czech and Slovak Things. Viz part 2 (Fleischer to Katz):
<http://webpace.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2 CRTF regind2.htm>

(18. 4. 2014).

12. Hana Frejková při koncertě v roce 2004. (Převzato z internetové stránky: Hana Frejková – herečka, zpěvačka. Viz [http://hanafrejková.wz.cz](http://hanafrejкова.wz.cz) (18. 4. 2014)

To: Casa-seed
Records (Gen. File No: D)

Full name: SEIFTER Anne No: 2349

emigrated
 was repatriated) to Prague, Czechoslovakia on 29-1-48
 with the following members of his family:-

~~life (unmarried life)~~

children Paul

others

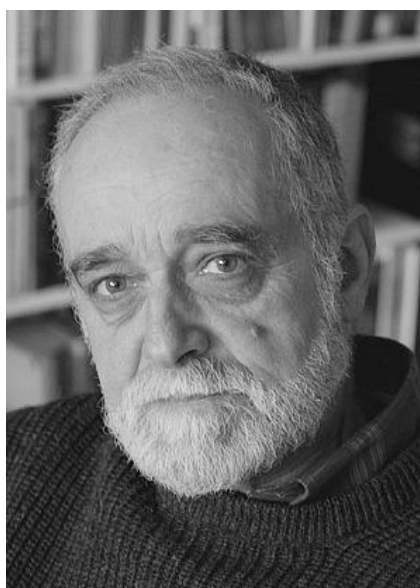
and was (not) assisted by the Trust to the extent of:-

Fares	£
Luggage expenses	£ <u>15</u> <u>6</u> <u>0</u>
Incidentals	£
Settlement grant	£
Equipment)	£
TOTAL	£

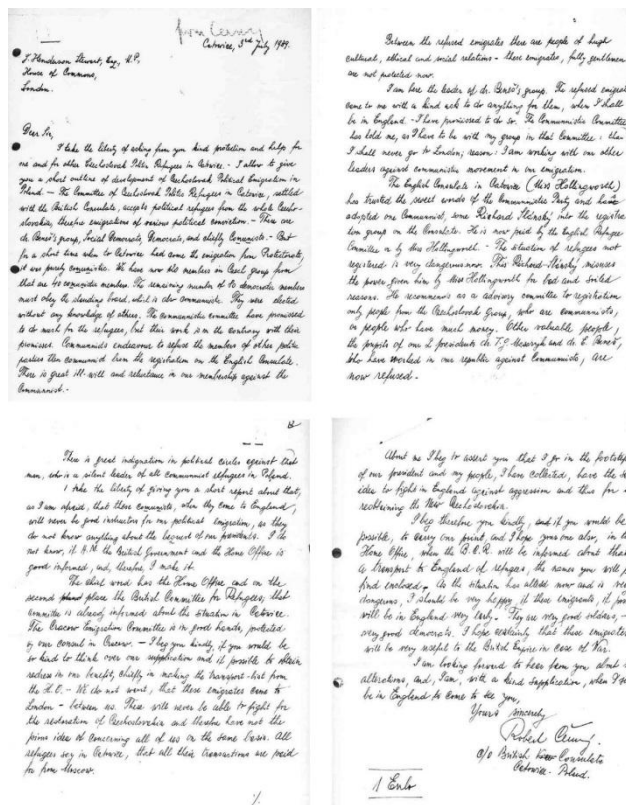
Strike out what does not apply Signed: H. Woods

Noted: Records

13. Repatriační karta Anna Seifterové a její (TNA, f. HO 294/152)

14. Pavel Seifter dnes. (Fotografie převzata z internetového projektu Philosophiae. V: http://wendezeiten.philopage.de/de/beitrag_pavel_seifter.asp (18. 4. 2014)

15. Dopis Roberta Černého z 3. července 1939. (TNA, f. HO 294/55; Přejato z CZ THINGS: http://webspaces.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_curiosity.htm (18. 4. 2014))

16. Vilém Nový 1. dubna 1968 v diskuzi s ekonomem Ottou Šikem. (Převzato z internetové stránky <http://www.janpalach.cz> (18. 4. 2014).)

17. Otto Šling po válce. (Převzato od: Karel Schling (Šling), Otto Šling – příběh jednoho komunisty, Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů 6/4, 2012, s. 116-121.)

18. Prezident Edvard Beneš v Oxfordu v rozhovoru s děkanem koleje Christ Church Johnem Lowe. K setkání došlo na slavnostní promoci československých studentů medicíny v únoru 1943. (Masarykův ústav a archiv, fond: EB IV/3, inventární číslo: 1147, signatura: 559/12.)

19. Promoce československých studentů medicíny v Oxfordu za přítomnosti prezidenta E. Beneše a československé exilové vlády. Slavnostní ceremonie se odehrávala 27. února 1943 v tamním Sheldonian Theatre. (Masarykův ústav a archiv, fond: EB IV/3, inventární číslo: 1141, signatura: 559/6.)